

Nr 22.

Ankom till Riksdagens kansli den 8 april 1913 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om expropriation, lag om ändrad lydelse av 16, 24, 36 och 45 §§ i förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom, lag om ändrad lydelse av 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten, lag om ändrad lydelse av 1 § i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, samt lag om ändring i vissa delar av lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning, dels ock i anledning därav väckta motioner.

Närvarande vid ärendets slutliga behandling: herrar Widén, Lindhagen, af Ekenstam, Söderbergh, Trana, Stårner, Gezelius, Alexanderson, greve Lagerbjelke, Dahl, Petersson i Lidingö villastad*, Pettersson i Södertälje, Jansson i Edsbäcken, Olsson i See, Svensson i Saläng och Persson i Norrköping.

* I behandlingen av de under B) uti utskottets nedan intagna hemställan berörda frågor har herr Holmdahl deltagit i herr Peterssons i Lidingö villastad ställe.

Genom en den 31 januari 1913 dagtecknad proposition, nr 46, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit Riksdagen att antaga följande här nedan intagna förslag till

Bihang till Riksdagens protokoll 1913. 9 saml. 21 häft. (Nr 22.)

- 1) lag om expropriation,
- 2) lag om ändrad lydelse av 16, 24, 36 och 45 §§ i förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom,
- 3) lag om ändrad lydelse av 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten,
- 4) lag om ändrad lydelse av 1 § i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, samt
- 5) lag om ändring i vissa delar av lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning.

I samband med denna proposition, som hänvisats till lagutskottet, har utskottet till behandling förehått följande med anledning därav väckta motioner, nämligen

inom Första kammaren

- nr 101 av herr friherre *H. Falkenberg*, och
» 102 av herr *K. J. Ekman*; samt

inom Andra kammaren

- nr 259 av herr *Johan Olofsson*,
» 260 av herrar *Karl Starbäck*, *A. F. Vennersten* och *F. W. Thorsson*,
» 265 av herr *A. Wedin*,
» 266 av herr *Carl Lindhagen*,
» 267 av herr *E. von Hofsten*, och
» 268 av herrar *Sven Persson*, *Hj. Branting*, *Herman Lindqvist*, *F. W. Thorsson*, *Nils Persson*, *E. Palmstierna*, *Viktor Larsson*, *A. J. Christiernson*, *Värner Rydén* och *Bernh. Eriksson*.

I motionens nr I: 101 syfte har herr *Hans Ericson* instämt och i motionen nr II: 266 herrar *C. Winberg*, *Ernst Hage* och *N. A:son Berg*.

För innehållet i dessa motioner lämnar utskottet redogörelse här nedan, i de delar, som åsyfta ändringar i den kungl. propositionen, i samband med behandlingen av denna.

**Utskottets
yttrande.**
Historik.

Kravet på en omarbetning av expropriationslagstiftningen har, som bekant, redan länge gjort sig gällande i vårt land såväl inom Riksdagen som från myndigheters och enskildas sida. Huvudsakligen i två avseenden hava anmärkningar mot de nuvarande bestämmelserna framställts. Till en början har framhållits, att grunderna och sättet för bestämmandet av ersättningen för den exproprierade egendomen äro synnerligen otillfredsställande och ej

innebära erforderlig garanti för en rättvis bestämning av densamma. Sålunda har i skrivelse till Konungen den 25 april 1906 Kungl. arméförvaltningen, under framhållande av att vid förvärv av mark, som under de närmast föregående åren ägt rum för lantförsvarets behov, utgifterna för de förvärvade områdena vid flera tillfällen icke stått i skäligt förhållande till dessa områdens värde, hemställt, att Kungl. Maj:t täcktes taga i övervägande, huruvida icke åtgärder skulle kunna vidtagas till framtida förekommande av detta missförhållande. De åtgärder, som härvid särskilt ifrågasattes, gingo ut på dels att giva bindande verkan åt förberedande avtal om försäljning av fast egendom, dels att vidtaga förändringar i expropriationslagstiftningen, avseende bland annat införande av permanenta expropriationsnämnder och s. k. försöksexpropriation. Vidare har Riksdagen i skrivelse den 23 april 1907 anhållit, att Kungl. Maj:t täcktes låta utarbeta och snarast möjligt för Riksdagen framlägga förslag till ändamålsenliga lagbestämmelser i fråga om grunderna och sättet för bestämmande av de ersättningsbelopp, som skola utgivas i anledning av jords eller lägenhets avstående för allmänt behov.

De erinringar, som enligt vad ovan nämnts, framställts mot lagstiftningen på detta område, hava vidare avsett behovet av en utvidgning av expropriationsinstitutets användning. Jämlikt 1 § i Kungl. förordningen den 14 april 1866 om jords eller lägenhets avstående för allmänt behov kan expropriation äga rum »antingen till rikets försvar, till allmän väg, bro, hamn eller lastningsplats, till torg eller gata i stad, till uttappning eller sänkning av sjö, till strömmrensning, farled eller annan vattenledning, till allmän byggnad eller till dylikt allmänt behov», varjämte flygsandsfält kan exproprieras, då ägaren försummat att därom taga föreskriven vård. Ävenså är stadgat, att då fråga är om jords eller lägenhets begagnande för utläggning av elektriska ledningstrådar, vad för ändamålet är behöfligt skall under viss förutsättning upplåtas, utan att jorden eller lägenheten löses.

Redan kort tid efter utfärdandet av 1866 års förordning väcktes förslag om tillägg till de sålunda i lagen medgivna expropriationsanledningarna. Genom särskilda författningar har ock sedermera området för expropriationsinstitutet utsträckt. Sålunda har stadgats genom Kungl. förordningen den 30 december 1880, att strandägare är pliktig tåla, att vatten, varöver han äger råda, bortledes för någon orts förseende med dess behov av vatten, för farled eller flottled eller för annat allmänt behov; genom lag den 29 juni 1900, att Konungen äger föreskriva om förändringar i egendoms bruk, som provas erforderliga till undanröjande av fara för vattenlednings förorenande; samt genom lag den 25 juni 1909, att expo-

priation må äga rum för jordområdes avsättande såsom naturminnesmärke eller för avlösande av servituts- eller nyttjanderätt, som må vara medgiven å till nationalpark avsatt område. Därjämte har i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, meddelats stadganden om expropriation för framdragande av elektrisk ledning, avsedd antingen för någon ords förseende med belysning eller drivkraft eller för dylikt ändamål eller för beredande av drivkraft åt sådan industriell anläggning, som finnes vara av större betydelse för det allmänna.

Slutligen må erinras om de i lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning meddelade bestämmelser rörande jordägarens skyldighet att i det allmännas intresse avstå mark eller tåla inskränkning i sin rätt att förfoga däröver.

De sålunda gjorda tilläggen till 1866 års förordning hava emellertid icke motsvarat de krav på en utvidgad tillämpning av expropriationsinstitutet, som särskilt under de senare åren gjort sig gällande och vilka bland annat tagit sig uttryck i åtskilliga framställningar i ämnet till Kungl. Maj:t.

Med överlämnande av förslag till lag om begagnande av samfärdsvägar inom vissa områden för anläggningar, tillhörande statens telegraf- eller telefoninrättningar, anhöll Kungl. telegrafstyrelsen i underdånig skrivelse den 22 september 1903 om vidtagande av sådan lagstiftning, att styrelsen inom område, för vilket byggnadsstadgan för rikets städer ägde tillämpning, skulle äga rätt att på, över och under samfärdsvägar, såsom gata, väg, allmän plats eller vattendrag, anlägga, använda och underhålla till statens telegraf- eller telefoninrättningar hörande ledningstrådar med stolpar, isoleringar, kabeltrummor, kabelbrunnar o. d.

Den 13 april 1904 anhöll Riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t tacktes taga i övervägande, huruvida och under vilka villkor rätt att medelst expropriation förvärva mark kunde medgivas för anläggning av sådana linbanor, som kunde anses vara av större betydelse för det allmänna, samt, därest utredningen gäve anledning därtill, för Riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser i angivna syfte. Vidare har Riksdagen i skrivelse den 30 april 1907 anhallit, att Kungl. Maj:t tacktes efter verkställd utredning låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till åtgärder, särskilt med anlitande av expropriation, i ändamål att vid fisklägen, stationssamhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna förhållandena med avseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark. Och i en annan skrivelse av samma dag hemställde Riksdagen till Kungl. Maj:t om

framläggande av förslag till sådan ändring i 1902 års ovannämnda lag om elektriska anläggningar, att expropriation av jord måtte medgivas, utom för ledningarnas framdragande, jämväl för kraftstation, dammfästen, vattenledningar o. d.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 8 januari 1908 har skytteförbundens överstyrelse hemställt, att Kungl. Maj:t tacktes vidtaga åtgärder för beredande av lagstadgad rätt för skytteföreningar att under lämpliga villkor förvärva mark för skjutbanor på enahanda sätt, som vore stadgat för jords avträdande för allmänt behov.

Förutom dessa hos Kungl. Maj:t gjorda framställningar må vidare nämnas de förslag i förevarande ämne, som innehållas i Norrlandskommitténs den 27 oktober 1904 avgivna betänkande ävensom i den s. k. torpkommissionens betänkande av den 6 maj 1911.

Norrlandskommitténs förslag i förevarande hänseende avsåg rätt till expropriation såsom en nödfallsväg, för den händelse av kommittén föreslagna åtgärder till återvinnande åt allmogen på frivillighetens väg av de på trävaruindustriens skogar befintliga odlingslägenheter icke skulle leda till önskat resultat. Därjämte framkastade kommittén den tanken, att enär i Norrland ett stort antal jordbrukslotter avstyckats från sågverksindustriens skogshemman, utan att ens den allra nödvändigaste husbehovsskog därvid medföljt, det tilläventyrs kunde bli nödvändigt att taga under övervägande, huruvida icke åtgärder borde vidtagas för att på expropriationsväg tillägga dessa fastigheter nödig skogs-, betes- och odlingsmark. Av reservanter inom kommittén framlades det i herr Wedins ovannämnda motion berörda såsom bilaga vid detta utlåtande fogade lagförslag.

Torpkommissionens förslag, benämnt »förslag till lag om lösningsrätt för innehavare av vissa på fyrtionio år eller längre tid avsöndrade lägenheter», gick ut därpå, att om nyttjanderätt till under huvudgård lydande lägenhet upplåtits på viss tid, ej understigande fyrtionio år, och de å lägenheten uppförda byggnader tillhörde nyttjanderättshavaren, denne skulle äga, sedan upplåtelseiden tilländagått, i viss föreskriven ordning lösa till sig lägenheten, därest värdet av den till lägenheten hörande jorden understeg värdet av åbyggnaden.

Slutligen vill utskottet erinra om de under de senaste sex åren inom Riksdagen motionsvis framställda förslag om användande av expropriation i åtskilliga av motionärerna angivna syften, vilka förslag emellertid antingen av Riksdagens båda kamrar förkastats eller på grund av kamrarnas skiljaktiga beslut förfallit. Sålunda har föreslagits expropriation såsom medel för att kunna i lämpliga fall åt det allmänna med äganderätt förvärva kalmarker och annan ödelagd, skogsbördig mark (riks-

dagarna åren 1907 och 1908), för bildande av kommunalskogar (1909), för det allmännas förvärv av vattenfall (1908, 1909 och 1919), för anskaffande av tomtmark till samlingslokaler åt sammanslutningar för social, politisk, religiös eller kulturell verksamhet (1907, 1909, 1910 och 1912), för anskaffande av tomtmark för sådan ekonomisk verksamhet, som omförmäles i 1 § av lagen om registrerade föreningar för ekonomisk verksamhet (1907 och 1909), för åstadkommande av tryggade besittningsförhållanden för innehavare av torp och andra lägenheter å rekognitions-skogar (1911 och 1912) samt slutligen för de i herrar Perssons med fleres och Lindhagens ovan omförmälda motioner föreslagna ändamål (1909—1912).

Med anledning av Riksdagens ovanberörda skrivelser, ävensom ovan nämnda under åren 1903, 1906 och 1908 till Konungen gjorda framställningar hade emellertid Kungl. Maj:t den 20 mars sistnämnda år uppdragit åt en kommitté att verkställa revision av expropriationslagstiftningen m. m., därvid kommittén särskilt skulle hava att till behandling upptaga frågan om utsträckt tillämpning av expropriationsinstitutet. Sedan kommittén den 15 september 1910 avgivit betänkande med förslag till lag om expropriation, lag om ändrad lydelse av 1 och 3 §§ i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, samt lag, innefattande tillägg till förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom, inhämtades utlåtanden över förslagen från överståthållareämbetet och Konungens befallningshavande i länen, arméförvaltningen, marinförvaltningen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, telegrafstyrelsen, järnvägsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen, varjämte domänstyrelsen hördes över viss del av förslaget till lag om expropriation. Dessutom hava, sedan tillfälle att yttra sig i ärendet lämnats samtliga överexekutorer utom de redan nämnda, dessa med få undantag avgivit yttranden, och jämväl svenska järnvägsföreningens styrelse har till Kungl. Maj:t inkommit med yttrande i ämnet.

Sedan förslagen till lag om expropriation och till lag om ändrad lydelse av 1 och 3 §§ i lagen den 27 juni 1902 med hänsyn till anmärkningar, som av de sålunda hörda myndigheterna framställts, inom justitiedepartementet omarbetats, därvid av sistnämnda förslag dock endast en mindre del bibehållits, samt förslaget innefattande tillägg till inteckningsförordningen delvis inarbetats i förslaget till lag om expropriation och i övrigt fått förfalla, blevo de sålunda föreliggande förslagen jämte ett inom departementet utarbetat förslag till lag om ändrad lydelse av 36 § i inteckningsförordningen underkastade lagrådets granskning.

Med anledning av inom lagrådet framställda anmärkningar hava förslagen till lag om expropriation och till lag om ändrad lydelse av 1 § i lagen den 27 juni 1902 i vissa hänseenden ytterligare jämkats samt tillika ej mindre i stället för förslaget till lag om ändrad lydelse av 36 § inteckningsförordningen, förslag uppgjorts till lag om ändrad lydelse av 16, 24, 36 och 45 §§ i samma förordning, än även utarbetats förslag dels till lag om ändrad lydelse av 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten dels ock till lag om ändring i vissa delar av lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning.

De ifrågavarande lagförslagen hava nu med förevarande proposition förelagts Riksdagen till antagande.

Beträffande det närmare innehållet av de ifrågavarande lagförslagen får utskottet, i den mån ej redogörelse därför här nedan lämnas, hänvisa till den kungl. propositionen jämte de därvid fogade utdrag av i statsrådet och lagrådet förda protokoll.

Utskottet har funnit förslagen vara av beskaffenhet att med de ändringar, utskottet här nedan föreslagit, böra av Riksdagen godkännas.

Förslaget till lag om expropriation.

Såsom av den föregående framställningen framgår, har den verkställda omarbetningen av expropriationslagstiftningen till en av sina huvuduppgifter haft att tillgodose behovet av en utsträckt tillämpning av expropriationsinstitutet.

Åtskilliga utvägar hava för lösande av denna uppgift vid olika tider i olika länder anlitats. Efter föredöme av vissa utländska lagar hade expropriationslagskommittén för sin del stannat vid att endast i allmänna drag beteckna det område, inom vilket i de särskilda fallen expropriationsrätt kunde medgivas, samt i enlighet därmed ur sitt förslag uteslutit varje detaljerat angivande av expropriationsändamålen och i stället föreslagit, att expropriation skulle få äga rum, så snart Konungen prövade det nödigt för *allmänt gagn*. Utan tvivel innebär en dylik lösning av denna fråga åtskilliga fördelar. Lagstiftningen skulle genom dylik formulering erhålla möjlighet till anpassning efter olika tiders växlande förhållanden och sålunda kunna tillgodose jämväl oförutsedda expropriationsändamål.

*Förslaget
omfattning
och all-
männa
grunder.*

Emellertid torde de förmåner, som med denna avfattning av det ifrågavarande stadgandet må vara att vinna — i vilket avseende utskottet vill hänvisa till kommitténs betänkande — icke kunna motväga de olägenheter, som därmed äro förenade.

Vid föredragningen av kommitténs lagförslag i statsrådet den 7 september 1912 yttrade departementschefen i denna fråga bland annat:

»Med erkännande av förslagets nyss angivna fördelar har jag för min del icke kunnat anse det lämpligt eller ens möjligt att i detta avseende bygga lagstiftningen på den föreslagna grunden. Under nuvarande tid, då jordfrågorna intaga en så framskjuten plats och meningarna i dem så starkt bryta sig mot varandra, kan det säkerligen icke med framgång ifrågasättas att åt Kungl. Maj:t skulle givas ett till sina gränser och sin innebörd så vidsträckt och obestämt bemyndigande att ingripa i den enskilda jordägarerätten. I den mån framställningar om expropriationsrättens utsträckande till nya ändamål hittills förekommit, har stor olikhet i uppfattningen oftast gjort sig gällande, och än mer måste antagas så bliva händelsen beträffande många och viktiga frågor inom ett område med den utomordentligt stora omfattning förslaget anger. Att skilja mellan dessa meningar skulle enligt förslaget anföras åt Kungl. Maj:t. Även om riksdagen kunde förutsättas vara benägen härtill, förefaller det mig tveksamt, huruvida icke denna uppgift mången gång skulle kunna bli alltför svår och ansvarsfull, för att Kungl. Maj:t skulle vilja på egen hand fullgöra densamma. Expropriationen är det starkaste ingrepp i enskild rätt lagstiftningen känner. Den giver det allmänna en makt, vars användande för nya syften kan få den största betydelse för hela samhället. Ovisst synes därför, huruvida frågor om mera principiella utvidgningar av expropriationsrättens tillämpning någonsin skola kunna med trygghet avgöras utan båda statsmakternas medverkan; att för närvarande mera klara och bestämda riktlinjer än de föreslagna uppdragas för denna rätts utövning torde vara nödvändigt.

Enligt min mening bör man vid den erforderliga utvidgningen av möjligheterna till expropriation följa den väg gällande expropriationsförordning anger och alltså lämna en uppräknings av de viktigaste eller mera säregna expropriationsändamålen med förklaring tillika att expropriation må äga rum för syften jämförliga med de uppräknade.»

Utskottet vill för sin del i huvudsak ansluta sig till vad departementschefen sålunda anför och har således intet att erinra mot den principståndpunkt, varpå i enlighet härmed 1 § i det för Riksdagen framlagda lagförslaget i förevarande hänseende är byggt.

Vad därefter angår frågan om vilka ändamål, som böra särskilt uppräknas såsom ägnade att vid behov tillgodoses genom expropriation, så lär det vara oundvikligt, att denna uppräkning får ett visst drag av ojämnhet och bredvid varandra upptager ändamål av inbördes mycket olika betydelse. Skall den utsträckning av expropriationsinstitutets tillämpning, som enligt vad ovan anförts är ett av den nya lagstiftningens huvudsyften, kunna ernås, så bliver det nämligen, på sätt i departementschefens nyss återgivna yttrande antydes, nödvändigt att, jämte det de förnämsta expropriationsändamålen naturligen i uppräknningen upptagas, jämväl angivas vissa ändamål av mera säregen natur, däribland även sådana, som stå så att säga på gränsen av expropriationsinstitutets användningsområde, men vilkas inrymmande därinom funnits av förhållandena påkallat. Utan en sådan åtgärd skulle dessa och med dem likvärdiga ändamål löpa fara att, tvärtemot vad som erkännes vara ett allmänt intresse, icke kunna med tillräcklig visshet hänföras till lagliga expropriationsändamål. Riksdagen har ock vid flera tillfällen i fråga om vissa dylika specialändamål funnit sig böra i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala sig för deras inrymmande inom expropriationslagstiftningen. Det sätt, varpå den ifrågavarande uppgiften blivit löst i förslaget, har icke i sakligt hänseende ansetts böra föranleda någon anmärkning från utskottets sida. Samtliga de ändamål, som i nu gällande lag upptagas, innehållas jämväl i förslagets uppräkning, i den mån de ej gjorts till föremål för speciell lagstiftning, såsom fallet är med expropriation för elektriska starkströmsanläggningar eller för genomförande av stadsplan eller tomtindelning. Härförutom hava upptagits sådana ändamål, som framhållits i Riksdagens ovanberörda framställningar eller för vilka eljest — jämväl enligt utskottets mening — expropriationsrätt framstår såsom välgrundad.

Vid den mera detaljerade behandling av förslagets särskilda bestämmelser, som följer här nedan, vill utskottet upptaga till skärskådande de erinringar, som i avseende å vissa av dessa ändamål motionsvis framställts.

Utöver vad i det framlagda förslaget upptagits, hava i herrar Lindhagens och Wedins ovanberörda motioner hemställts om en betydande utvidgning av expropriationsinstitutet genom intagande i den förevarande expropriationslagen av vissa i motionerna angivna ändamål.

Herrar
Lindhagens
och Wedins
motioner.

Herr Lindhagen har sålunda i sin motion hemställt bland annat, att vissa lagbestämmelser om s. k. »social expropriation», som han föreslagit Riksdagen att antaga, eventuellt måtte inarbetas i den föreliggande lagen, i enlighet med ett av honom avgivet förslag till ändrad lydelse av 1 §, samt att förslagets särskilda bestämmelser för olika ändamål av expropriation måtte kompletteras med erforderliga föreskrifter för de utvidgningar av

förslaget, som han ifrågasatt. Expropriation skulle alltså enligt herr Lindhagens förslag kunna medgivnas för att bereda *dels* torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare å enskilda domäner tryggad förfoganderätt över jordbruket med nödiga tillbehör, *dels* den jordlösa befolkningen jord till nya jordbruk på större enskilda domäner, *dels* innehavare av egna hus på ofri grund tryggad besittningsrätt till marken *och dels* erforderlig tillgång på tomtmark å större enskilda domäner för bostadsändamål eller idkande av näring.

Herr Wedins förslag åter avser infogande i den allmänna expropriationslagstiftningen av det »förslag till lag angående skyldighet i vissa fall för jordägare inom Norrland och Dalarne att avstå mark för jordbruksändamål», som av reservanter inom norrlandskommittén framlagts och såsom bilaga fogats vid herr Wedins motion.

Av de ändamål, som av motionärerna ansetts böra, utöver de i det framlagda lagförslaget upptagna, medföra expropriationsrätt, har en grupp, omfattande torp och andra bebyggda lägenheter å annan tillhörig mark, i viss mån behandlats av den förut omnämnda s. k. torpkommissionen, som föreslagit, att dylika lägenheter skulle i viss omfattning bliva föremål för lösningsrätt enligt i förslaget angivna grunder, under det en annan grupp, den som särskilt beröres i herr Wedins motion, varit föremål för utredning och förslag inom norrlandskommittén.

I fråga om dessa av torpkommissionen och norrlandskommittén avgivna förslag har föredragande departementschefen yttrat: »Det skulle kunna ifrågasättas, att det ändamål, som avses med nämnda» (torpkommissionens) »förslag, borde upptagas bland dem, som kunna föranleda expropriation, och att förslaget i övrigt borde inarbetas i den nya expropriationslagen. Berörda lösningsrätt har emellertid icke anordnats såsom en expropriationsrätt, beroende på tillstånd av Konungen i varje fall, utan bundits vid vissa på förhand fastslagna förhållanden, vilkas tillvaro i det särskilda fallet skall utrönas genom lantmäteriförrättning. Förslaget kan därför icke ingå i expropriationslagstiftningen utan fullständig omläggning och att vidtaga en sådan finner jag mig åtminstone för närvarande icke hava anledning till. Jag delar för övrigt den av expropriationslagskommittén uttalade meningen, att vissa förhållanden, som kunna föranleda behov av expropriation, genom sitt sammanhang med andra lagstiftningsuppgifter eller eljest äro av så säregen natur, att de lämpligen regleras genom speciallagstiftning. Till detta område har kommittén räknat norrlandskommitténs förslag till lag angående vissa åtgärder för beredande åt enskilda jordbrukare i Norrland och Dalarne av lämpliga odlingslägenheter. Sistnämnda lagförslag har även nu lämnats å sido. På samma sätt

har förfarits med en del andra under de senare åren väckta jordfrågor, huvudsakligen avseende tvångsavlösning i vissa fall av äganderätten till bebyggda jordbrukslägenheter på annans mark. Dessa frågor hänga nära tillsammans med torpkommissionens och norrlandskommitténs nyssberörda förslag och böra lämpligen behandlas i sammanhang med dessa.»

Vad departementschefen sålunda anfört äger uppenbarligen sin riktighet även med avseende på de av motionärerna framlagda förslagen i motsvarande delar och synes utskottet hava sin tillämplighet jämväl på övriga i de ifrågavarande motionerna upptagna förslag till utvidgning av expropriationsinstitutet. Utskottet har således, oavsett den ståndpunkt utskottet intager till frågan, huruvida rätt till expropriation överhuvud taget bör medgivas för här avsedda ändamål — en fråga, vartill utskottet framdeles återkommer — icke funnit bestämmelser härom böra infogas i den nu förevarande expropriationslagen.

Vad angår lagförslaget i dess övriga delar må i allmänhet anmärkas, att detsamma kan i sin helhet sägas i huvudsak vila på samma grund som gällande lagstiftning. Expropriationsrätt skall även enligt förslaget meddelas av Konungen. Ersättningsanspråkens prövning, om överenskommelse ej träffas, skall föregås av en vid domstol företagen undersökning, till vilken sakägarna stämmas. Ersättningen bestämmes därefter genom en nämnd, tillsatt under samverkan mellan parter och myndigheter. Nämndens beslut i fråga om ersättningsbeloppet får ej överklagas. Den bestämda ersättningen skall i regel erläggas till den berättigade eller nedsättas hos myndighet, innan det exproprierade området får tillträdas av nye ägaren.

Inom denna gemensamma ram hava de i åtskilliga fall högst väsentliga förändringar och tillägg inarbetats, vilkas upptagande i lagstiftningen, på sätt av den ovan lämnade redogörelsen framgår, vid särskilda tillfällen påyrkats eller eljest ansetts behöfligt.

Granskningen av förslagets särskilda delar och de i ämnet väckta motionerna har, utöver vad redan anförts, givit utskottet anledning till de uttalanden och de ändringar, som nedan under de särskilda paragraferna anmärkas.

1 §.

Herr von
Hofstens
motion.

Herr *von Hofsten* har i sin ovanberörda motion hemställt, att första momentet i 1 § av förslaget skulle givas följande lydelse:

»1. Fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen prövar det nödigt:

för befästning, övnings- eller förlägningsplats för krigsmakten, skjutbana, som äger betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling, eller eljest för rikets försvar,

för allmän väg på landet eller i stad, järnväg eller spårväg för allmän trafik, bro, hamn, lastningsplats, kanal eller annan farled, flottled, telegraf- eller telefonanläggning eller annan anläggning för den allmänna samfärdseln,

för linbana, som är behövlig för ett företag av större gagn för orten, för allmän byggnad,

för annat därmed jämförligt ändamål av väsentlig betydelse för det allmänna,

för kommunal byggnad, för allmän begravningsplats, för att inom bebyggt område med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden, för att förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning, som är anlagd för sådant ändamål, för avloppsledning inom tätt bebyggt område så ock för annat därmed jämförligt ändamål av väsentlig betydelse för en ort.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om Konungen prövar det nödigt för ändamål, som nu är sagt.»

Enligt herr von Hofstens förslag skulle alltså först och främst expropriation ej få medgivas för att »bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideelt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt.»

Till stöd för sitt yrkande i denna del har motionären — efter erinran om det vid 1912 års riksdag och några föregående riksdagar väckt förslaget om rätt till expropriation i syfte att på landet anskaffa oundgänglig tomtmark, avsedd att åt sammanslutningar för folkbildning och nykterhet eller annan religiös, social eller kulturell verksamhet åstadkomma samlingslokaler — bland annat anfört: »Jag medgiver, att omförmälda ändamål kunna vara synnerligen behjärtansvärda och att fall

förekommit, då det varit förenat med stora svårigheter att anskaffa lämplig plats för dessa ändamål, men det synes mig dock innebära ett alltför stort ingrepp i den enskilda äganderätten att för sådana undantagsfall medgiva expropriationsrätt. Det har hittills, såsom ovan antytts, varit en given regel i vår lagstiftning, att expropriation icke borde komma till användning annat än där ett i särskild grad allmänt intresse krävt en sådan åtgärd. Såsom »socialt och kulturellt» synes mig i själva verket kunna betecknas hart när varje ändamål, som det moderna samhället kan anse vid en viss tidpunkt värt att direkt eller indirekt främja. Därunder skulle således kunna inbegripas snart sagt varje såsom förnuftigt ansett ändamål. Därjämte må ock erinras, att lagförslaget lider av oklarhet, *vem expropriationsrätt skall för ovan angivna ändamål tillkomma.* Med avseende å expropriation för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden är uti § 97 i lagförslaget angivet, att denna rätt icke må beviljas annan än kommun eller municipalsamhälle. I nu omförmälda fall åter stadgas, att expropriation må äga rum för att 'bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller — — —'. Man kan, synes mig, ställa sig tveksam, vad uttrycket '*en väsentlig del*' av befolkningen innebär. Menas därmed mer än halva befolkningen i en kommun, eller innebär uttrycket, att vilken förening som helst med något större antal ledamöter skulle äga expropriationsrätt för beredande av plats för sina överläggningar eller för utövande av kooperativ verksamhet?»

Utskottet kan ej dela dessa motionärens betänkligheter och instämmer till fullo i vad departementschefen anfört, då han framhåller angelägenheten av att genom expropriationslagstiftningen tillgodose även här nämnda behov. Detta har också, vad angår expropriation av samlingslokaler, blivit av Andra kammaren genom bifall till i ämnet väckta motioner upprepade gånger godkänt. Därvid har framhållits, hurusom i de fall, varom här är fråga, det ofta varit förenat med stora svårigheter, i vissa fall oöverstigliga, att anskaffa tomtmark till erforderliga lokaler. Samma förhållande har ock inom utskottet vitsordats; och vad särskilt angår den kooperativa verksamheten har »Kooperativa förbundet» i en för utskottet tillgänglig skrivelse genom angivna exempel påvisat svårigheten att erhålla nödig tomtmark för uppförande av försäljningslokaler. För utskottet framstår det såsom uppenbart, att det är en samhällsangelägenhet av synnerlig vikt, att en ortsbefolknings strävanden att genom sammanslutning främja religiösa eller etiska syften eller förskaffa sig ökade bildningsmöjligheter, bättre tillfälle till dryftande av sina gemensamma angelägenheter eller billigare levnadsomkostnader, icke förhindras genom rent yttre förhållanden av angivna

Utskottet.

beskaffenhet. Att till undanröjande av de svårigheter, som i förevarande avseende möta, såsom ett yttersta medel anlita expropriation, då annan utväg icke finnes, synes därför vara befogat.

Vad angår det ifrågavarande stadgandets formulering har utskottet för sin del funnit densamma på ett tillfredsställande sätt angiva de ändamål, som avses; och de erinringar, som däremot framställts, synas utskottet sakna betydelse. Utskottet vill ock erinra därom, att lagförslaget upptager enligt utskottets mening betryggande garantier mot missbruk av medgiven expropriationsrätt, nämligen dels genom den i 68 § stadgade återlösningsrätt, vilken ytterligare förstärkts genom den av utskottet föreslagna lydelsen av nämnda §, dels ock genom den uttryckliga erinran i 5 §, att det tillkommer Konungen att i fall, där så finnes erforderligt, meddela särskilda bestämmelser till tryggnad av att fastigheten användes för det avsedda ändamålet. Denna erinran har, efter vad i departementschefens yttrande uttalas, influtit med särskild hänsyn till expropriation för ifrågavarande ändamål.

Herr von
Hofstens
motion.

Herr *von Hofsten* har i sin motion med avseende å denna paragraf ytterligare anført bl. a.: »Expropriationsrätt föreligger jämväl enligt Kungl. Maj:ts omförmälda förslag: 'för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål'. Enligt herr statsrådets yttrande till statsrådsprotokollet är under omförmälda expropriationsbegrepp att hänföra jämväl expropriation av ett vattenfall i och för en anläggning för en orts förseende med belysning eller drivkraft. En kommun skulle alltså vara berättigad att för något sitt ändamål exproprierä ett vare sig monterat eller omonterat vattenfall, beläget hur långt från samhället som helst. Jämväl denna utsträckning av expropriationsrätten synes mig innebära ett oberättigat intrång i en ägares av ett vattenfall fria förfogande över sin egendom och skulle även kunna lända till förfång för kommun eller samfällighet, som med hänsyn till belägenheten kunde hava mera befogat anspråk att få tillgodogöra sig detsamma. Herr statsrådet anför gentemot expropriationskommitténs förslag: 'att expropriation skulle äga rum, så snart Konungen prövar nödigt, att fast egendom tages i anspråk för allmänt gagn', att en sådan uppgift skulle kunna bli för Kungl. Maj:t alltför svår och ansvarsfull. Man kan i detta sammanhang framhålla, att samma svårighet må anses föreligga, då det gäller en kommuns 'allmänna ändamål'. En uppräknig av de viktigaste eller mera säregna expropriationsanledningarna för kommunala allmänna ändamål synes därför vara jämväl i berörda hänseende den lämpligaste vägen. Ett sammanförande i § 1 av lagförslaget av å ena sidan rent allmänna ändamål och å andra sidan kommunala ändamål synes jämväl lämpligt.»

I överensstämmelse härmed har motionären föreslagit ovanintagna förändrade lydelse av paragrafen i denna del.

Utskottet har ej heller i detta avseende kunnat biträda motionärens förslag. De skäl, som nödvändiggjort en uppräknig av expropriationsändamålen i fråga om expropriation för statens behov, föreligga icke med avseende å en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål. Såsom departementschefen framhållit, torde å ena sidan kommunernas uppgifter hava en naturlig begränsning, som utesluter faran för mera vittutseende ingrepp i jordförhållandena, under det å andra sidan ganska många och växlande syften anses falla eller kunna med fördel dragas inom ramen för de större eller mindre, borgerliga eller kyrkliga kommunernas verksamhet.

Utskottet.

Vad särskilt angår motionärens förslag att från föremålen för den kommunala expropriationsrätten utesluta vattenfall, som enligt vad departementschefen erinrat äro att hänföra till fastigheter, som kunna exproprieras för här ifrågavarande ändamål, synes det utskottet icke råda tvivel om att såväl för kommunen som för staten ofta kan vara av synnerlig vikt att äga tillgång till erforderlig vattenkraft, vilken ej kan på annat sätt än medelst expropriation förvärfvas. Även här synes den förut framhållna begränsning, som ligger i de kommunen tillkommande uppgifternas i kommunallagarna angivna omfattning, vara tillfyllestgörande garanti mot missbruk. Vad angår den av motionären befarade konkurrensen mellan olika kommuner, lärers densamma i allmänhet ej komma att medföra större svårigheter, än vartill varje annat expropriationsändamål kan föranleda, och vilka i allmänhet torde komma att lösas i samband med prövningen av expropriationsanspråket. Det må slutligen ock erinras, att lagrådet lämnat förevarande stadgande i förslaget utan saklig anmärkning.

För vinnande av större överskådlighet och på det att vid tillämpningen av de ifrågavarande bestämmelserna hänvisning till de särskilda momenten må kunna ske med mindre omgång, har utskottet i huvudsaklig överensstämmelse med vad herr Lindhagen i sin motion i detta hänseende föreslagit, ansett dessa böra förseas med nummerbeteckning. Därvid har utskottet *dels* låtit den i Kungl. Maj:ts förslag gjorda uppdelningen av paragrafen i två punkter förfalla och i särskilda moment upptagit såväl de i Kungl. Maj:ts förslag i ett moment sammanförda under 5, 6 och 7 i utskottets förslag omförmälda expropriationsändamålen som de i andra punkten av Kungl. Maj:ts förslag angivna (mom. 8, 9 och 10), *dels ock* vidtagit några därav betingade redaktionella ändringar.

I anslutning till utskottets förslag beträffande förevarande paragraf har ändring gjorts i de uti 97—99 §§ förekommande hänvisningarna till bestämmelserna i denna paragraf; varjämte i 73 § en omkastning skett av paragrafens båda moment och i samband därmed i rubriken till avdelning 2. av förslaget vidtagits motsvarande förändring.

2 §.

Utskottet har ansett att i enlighet med förslaget språkbruk i övrigt det i denna paragraf undantagsvis använda uttrycket »fast egendom» bör utbytas mot ordet »fastighet».

5 §.

Då paragrafens andra stycke enligt dess lydelse i Kungl. Maj:ts förslag synes innebära, att det ankommer på jordägaren att förebringa bevisning därom att annat för det avsedda ändamålet tjänligt område finnes, för att vid prövning av expropriationsanspråket någon hänsyn skall kunna tagas till ett dylikt förhållande, men en sådan fördelning av bevisbördan varken torde vara avsedd eller lämplig, har utskottet åt stadgandet givit en avfattning, som utmärker, att utredning och prövning av dylik fråga bör, därest anledning därtill gives, äga rum oberoende av om bevisning i nämnda avseende af jordägaren förebragts eller icke.

7 §.

Enligt de nu gällande allmänna föreskrifterna rörande expropriationsersättningens bestämmande skall vid expropriation af fast egendom ägaren först och främst erhålla lösen för själva egendomen. Denna lösen bestämmes efter vad jord eller lägenhet av lika beskaffenhet och godhet i orten högst galler. Uppkommer tillika skada för ägaren genom den exproprierade egendomens användande för allmänt behov, skall ersättning därför bestämmas till högsta belopp, vartill skadan skäligen må skattas. Lider annan än ägaren förlust genom expropriationen, skall likaledes ersättning med högsta skäligen belopp utgå såväl för vad som avstås som för den skada jordens eller lägenhetens användande för allmänt behov därutöver kan föranleda. Exproprieras endast nyttjanderätt — i de undantagsfall då sådant är medgivet — skall ersättning för intrång bestämmas enligt uppskattning till högsta skäligen belopp av den skada, som förorsakas genom intrånget.

Utan tvivel hava dessa bestämmelser, som giva starkt uttryck åt att gottgörelsen i allmänhet bör beräknas högt, i åtskilliga fall givit anledning till en oskäligt hög uppskattning av ersättningens belopp.

Detta ej sällan överklagade förhållande har föranlett det förslag till ändrade bestämmelser härutinnan, som innefattas i 7—11 §§. Utgående ifrån att vid expropriation skall gäldas ersättning för verkliga ekonomiska värdet av vad som frångår fastighetsägaren, föreskriver förslaget, att löseskilling skall erläggas, motsvarande fastighetens värde, och genom expropriationen uppkommen skada ersättas (7 §). Dessutom har till åstadkommande av en rättvis uppskattning för vissa fall meddelats särskilda bestämmelser angående ersättningens beräkning (8—10 §§).

Herr *Lindhagen* har i sin ovanberörda motion (II: 266) hemställt att förslagets bestämmelser om expropriationsersättning måtte omarbetas i vissa i motionen närmare angivna syften.

Herr
Lindhagens
motion.

Såvitt angår förslagets allmänna bestämmelser har herr *Lindhagen* sålunda anfört:

»Slutligen bör något övervägas, vad som skall menas med 'egendomens värde' i allmänhet. Enligt gällande lag är värdet som sagt vad jord av enahanda beskaffenhet i orten 'högst gäller'. I skogskommitténs betänkande av år 1909 föreslogs jordlösen för expropriation i visst fall av vanskött skogsmark till vad jord av lika beskaffenhet 'lägst skattas må'. Norrlandskommittén bestämde värdet till vad jord av lika beskaffenhet och godhet i orten 'i allmänhet gäller', vilket väl i stort sett motsvarar det nu framlagda förslagets uttryck.

En förhöjd ersättning utgår enligt ett par specialförfattningar. I 1880 års förordning om jordägares rätt över vattnet å hans grund stadgas, att jord, som i visst fall genom uppdämning sättes under vatten eller skadas, skall ersättas med 'fulla värdet och hälften därutöver'. Detsamma gäller skada, som genom dammbyggnad tillskyndas fiske. Lagen av år 1902 om elektriska anläggningar stadgar den strängaste ersättningsskyldigheten. Därest jord, som enligt nämnda lag avstås, användes för annans räkning än kronans, skall nämligen förhöjning i ersättningen äga rum med hälften av det belopp, som jämlikt de i 1866 års förordning stadgade grunder skall utgå. Av intresse är emellertid, att denna författning i ersättningsfrågan gör skillnad på de ändamål, den avträdde jorden skall tjäna. De statsliga ändamålen ha, som man ser, ansetts böra vidkännas en lindrigare utgift. Ansatser å andra sidan till ett erkännande, att ersättning bör utgå efter billigare grund än den nu allmänt gällande, förekomma också redan i lagstiftningsarbetet. För städerna innehåller sålunda

lagen angående stadsplan och tomtindelning den nya bestämmelsen, att ägare av tomt vid gata, som finnes upptagen i stadsplan, och icke upplåtits till allmänt begagnande, skall vara skyldig ersätta samhället värdet av gatumarken utmed tomten intill gatans mitt, dock ej till större bredd än nio meter.

Enligt gällande lag liksom enligt det nu framlagda lagförslaget skall det egendomsvärde, från vilket man har att utgå, bestämmas för varje särskilt fall efter expropriationsnämndens fria uppfattning. Förslaget inför här till iakttagande en särskild hänsyn blott till värdestegring i följd av själva det företag, för vilket expropriation skall äga rum. Detta leder, fränsett obehörig vinst för jordägaren i ovannämnda speciella avseenden, fortfarande till mycket godtycke och lämnar utrymme för allehanda försök till jordocker. Det naturligaste vore kanske att fastslå i lagen såsom utgångspunkt det officiella taxeringsvärdet, varifrån skulle få göras avvikelser i de fall och till de belopp, som lagen närmare uppräknade. Ett fastställande av jordlösen på grundval av taxeringen skulle ännu rationellare kunna genomföras, ifall taxeringen skilde mellan jordvärdet och markens värde på grund av nedlagt arbete och omkostnader. Denna tanke lär vara realiserad på Nya Seland och framföres även i de danska husmännens bekanta Kögeresolution.»

Utskottet.

I fråga om grunderna för bestämmande av värdet anförde expropriationslagskommittén bl. a., att expropriationsersättningen borde utgöra just så mycket, att jordägarens förmögenhet efter expropriationen vore densamma, som den skulle hava varit, om någon expropriation ej ägt rum. Vid bestämmandet av löseskillingen för fast egendom borde värderingsmännen taga hänsyn till alla förhållanden, som efter sakens natur borde därvid inverka. Oftast torde värdet motsvaras av den köpeskillning, som kunde antagas vara att erhålla vid frivillig försäljning. Det kunde emellertid hända, att försäljningar icke skett i så stor omfattning och på sådan tid, att säker ledning kunde hämtas från desamma. Uppskattningen borde då göras efter andra förhållanden. Det sätt, varpå fastigheten använts och den avkastning, som vunnits, vore därvid tydligen av stor vikt. Men om fastigheten med annan användning kunde lämna högre avkastning, borde hänsyn tagas även därtill, under förutsättning att denna användning icke blott utgjorde en avlägsen möjlighet utan med tämligen stor säkerhet vore genomförbar inom rimlig tid och sålunda borde höja priset även vid frivillig försäljning. Jämväl åt förmåner, som icke i och för sig vore ekonomiska, borde inflytande tillmätas, om de vore av beskaffenhet att kunna uppskattas även av andra än den dåvarande ägaren och alltså giva fastigheten ett högre värde i det allmänna omdömet.

Enligt utskottets förmenande synes det ligga i sakens natur att för bestämmande av det verkliga ekonomiska värdet hänsyn måste tagas till en mängd omständigheter av enahanda eller liknande art, som den kommittén angivit. Att såsom grund för beräkningen utgå från ett värde, vilket såsom taxeringsvärdet bestämmes ur helt andra hänsyn än de, som här böra vara avgörande, synes utskottet icke låta sig göra; det skulle i många fall leda till obillighet och orättvisa. Ej heller i övrigt synes motionären hava anfört tillfredsställande skäl att i allmänhet frångå de grunder för expropriationsersättningens uppskattning, som av kommittén angivits.

Vad angår de särskilda bestämmelser i fråga om fastställandet av ersättningen vid vissa slag av expropriationsändamål, varom herr Lindhagen jämväl hemställt, vill utskottet längre fram därom avgiva yttrande (sid. 34 och följ.).

I fråga om det sätt, varpå bestämmelserna om expropriationsersättningens beräkning blivit avfattade, har herr *von Hofsten* i sin ovanberörda motion — efter en redogörelse för gällandelags bestämmelser i ämnet — vidare anført: »I det föreliggande lagförslaget under § 7 stadgas däremot, att löseskilling för fastighet, som exproprieras, skall utgå motsvarande fastighetens värde, ävensom att för skada eller intrång ersättning skall gäldas. Nu må visserligen medgivas, att ovan omförmälda uttryck 'högst gäller' kunnat bli vid expropriationsvärderingar så att säga missbrukat, så att en alltför hög ersättning blivit tilldömd; å andra sidan kan jag icke finna annat, än att den uti ifrågavarande lagförslag i berörda hänseende använda formuleringen jämväl kan misstolkas, så att en i förhållande till egendomens värde eller det föreliggande intrånget oskäligt låg ersättning kan komma att utdömas. Då nämligen ett expropriationsförfarande väl i de flesta fall innebär ett icke obetydligt intrång för ägaren till den fastighet, som exproprieras, synes mig den möjligheten att, på grund särskilt av omformuleringen utav hithörande bestämmelser, en undervärdering må kunna förekomma, synnerligen betänkelig. Av det anförda framgår, att, efter mitt förmenande, lagtexten i omförmälda hänseende bör så formuleras, att fastighetsägarens rätt att erhålla full skälig ersättning bättre tryggas, än vad som synes bli valet i Kungl. Maj:ts föreliggande förslag. Detta ändamål vinnes, om i berörda § 7 bestämmes, att för fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling, motsvarande 'fastighetens fulla värde' jämte liknande uttryck angående ersättning för skada och intrång.»

Herr von
Hofstens
motion.

Under återopande härav har motionären för sin del hemställt, att åt första stycket i 7 § skulle givas följande lydelse:

»För fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling, motsvarande fastighetens fulla värde. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, skall full ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada till fullo ersättas.»

Utskottet.

Då expropriationen ovedersägligen utgör ett synnerligen stort ingrepp i dens förfoganderätt över sin egendom, som därav drabbas, och då onekligen en viss fara föreligger, att de bestämmelser, som intagits i förslaget i syfte att trygga mot för hög uppskattning, kunna verka i motsatt riktning, har utskottet funnit angeläget att i förevarande paragraf gives ett klart uttryck åt förslagets innebörd i fråga om ersättningens belopp och förty i denna paragraf uttalat, att *full* ersättning skall utgå till jordägaren för vad han nödgas avstå och för den skada han lider.

12 §.

Åt den i paragrafens första stycke innefattade bestämmelsen, att därest genom upplåtelse av nyttjanderätt eller servitutsrätt synnerligt men för fastigheten föranledes, ägaren är berättigad fordra, att fastigheten skall lösas, har utskottet ansett böra givas en affattning, som tydligt utmärker, att om en del av en fastighet lider sådant men, ägaren är berättigad fordra, att det område, som därav drabbas, skall lösas.

23 §.

Då det synes olämpligt att utesluta ersättare för ordföranden i expropriationsnämnd från att så länge ordföranden tjänstgör kunna användas som ledamot i expropriationsnämnd, så mycket mera som han genom deltagande i dylik nämnd bör kunna erhålla tillfälle att förvärva en erfarenhet med avseende å expropriationsfrågor, som eljest icke torde stå att i samma grad vinna, har utskottet i förslaget intagit föreskrift därom, att ersättare skall vara valbar till ledamot i nämnd.

Utskottet har dock ansett att ersättaren endast av rätten bör få utses till ledamot och i 27 § intagit föreskrift därom.

26 §.

Den avfattning, som i Kungl. Maj:ts förslag givits ifrågavarande stadgande, torde lätt kunna giva anledning till tvekan, huru skall för-

faras, då någon, som utsetts till ordförande eller ersättare i expropriationsnämnd eller uppförts bland de till ledamöter valbara, sedermera på grund av hinder av i paragrafen omförmålt slag förlorar sin valbarhet till berörda befattningar.

För att utmärka, att någon skyldighet att övervaka, huruvida dylikt hinder efter valet uppstår, icke skall finnas för valmyndigheterna, har utskottet föreslagit en ändring i det förevarande stadgandet.

27 §.

Rörande den av utskottet beträffande denna paragraf föreslagna ändringen hänvisas till 23 §.

32 §.

Enligt Kungl. Maj:ts förslag gäller som regel, att part för framställande av anmärkning såväl i allmänhet beträffande hinder, som avses i 26 § 1 mom., som ifråga om de i 30 § omförmålda jäven äger tid ända till dess nämndens förrättning avslutats.

Med hänsyn till de olägenheter, som en först sent under målets handläggning framställd invändning av sagda beskaffenhet kan medföra, och då det syntes utskottet som skulle partens berättigade anspråk fullt tillgodoses, även om han icke tillerkännes rätt till dylik invändning i fall, då han förut avvetat och kunnat framställa densamma men sådant underlåtit, har utskottet föreslagit sådan ändring av stadgandet, att partens ifrågavarande rätt i berörda fall på angivet sätt begränsas.

I samband därmed har utskottet vidtagit den redaktionsändring i paragrafens första punkt, att orden »anledning till anmärkning» utbyts mot orden »omständighet, varå anmärkningen grundas».

Då målet återförvisas till nämnden, synes utskottet enahanda skäl, som föranlett det i sista punkten av första stycket i Kungl. Maj:ts förslag stadgade undantag, jämväl kunna åberopas för medgivande av rätt att inför rätten framställa jävsinvändning; varjämte i fråga om dylik invändnings framställande inför nämnden uppenbarligen enahanda begränsning bör gälla, som av utskottet föreslagits i stadgandets första punkt.

Slutligen har utskottet till förekommande av tvekan rörande innebörden av paragrafens sista stycke intagit uttrycklig bestämmelse därom att hinder, som av domstol prövats, ej få ånyo tagas under omprövning inom nämnden.

33 §.

Då en av underrätt på landet utsedd ledamot avgår och någon av rätten utsedd suppleant ej heller finnes tillgänglig, skulle, såsom expropriationslagskommittén framhållit, avsevärd tidsutdräkt kunna vållas, om för nämndens komplettering rättens nästa sammanträde ovillkorligen måste avbidas. Med hänsyn härtill hade i kommitténs förslag stadgats, att under dylika omständigheter rättens ordförande skulle äga företaga valet.

I likhet med kommittén har utskottet ansett en bestämmelse av dylikt innehåll böra här inflyta. Någon allvarligare olägenhet av att i det fåtal fall, varom här är fråga, åt domaren anförtro den befattning med valet, som eljest skulle ankomma på rätten, torde icke kunna påvisas.

41 §.

De i denna paragraf vidtagna ändringarna äro av uteslutande redaktionell art.

Herr
Ekmans
motion.

I sammanhang med lagens bestämmelser om expropriationsnämnden har utskottet till behandling företagit det genom herr *Ekmans* ovan förmälda motion väckta spörsmålet om skyldighet för ordförande och ledamot i expropriationsnämnd att aflägga sådan ed, som i nu gällande expropriationsförordning föreskrives. I sådant avseende har herr Ekman i sin motion anfört:

»Enligt nu gällande förordning om jords eller lägenhets avstående för allmänt behov, § 11, skola ledamöterna i den särskilda nämnd, som har att pröva tvistiga ersättningsanspråk, inför rätten avlägga ed att utan våld och mannamån efter bästa förstånd och samvete verkställa prövningen. Något motsvarande stadgande finnes icke i fråga om den expropriationsnämnd, Kungl. Maj:t nu föreslår. Då det emellertid är att befara, att utan en sådan eller liknande edgång uppdraget att vara ledamot i nämnden kan komma att uppfattas icke såsom en domarefunktion utan snarare såsom ett ombudsmannaskap för den part, som i nämnden invalt ledamoten, eller såsom ett förliknings- eller sammanjämnkningsvärv, och att i följd härav prövningen icke alltid blir tillräckligt omsorgsfull och betryggande, hemställes, att Riksdagen ville för sin del besluta sådan ändring i Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag till lag om expropriation, att i avdelningen 'Om expropriationsnämnd' införes ett stadgande därom, att ordförande och ledamot i expropriationsnämnd skall, innan förrättningen tager sin början, förete, att i nämndens protokoll intagas, bevis, att han

inför domstol eller domare eller ock inför Konungens befallningshavande avlagt domareed eller ed av den lydelse, 11 § i kungl. förordningen angående jords eller lägenhets avstående för allmänt behov den 14 april 1866 nu innehåller.»

Med avseende å denna fråga får utskottet hänvisa till de skäl, som expropriationslagskommittén anfört för sitt förslag i denna del. Kommittén yttrar sålunda: Utskottet.

»Ed skall för närvarande avläggas särskilt för varje expropriation, och såsom villkor för edens avläggande fordrar 11 § i expropriationsförordningen, att nämnden skall vara fulltaligt samlad, en bestämmelse som i tillämpningen ofta vållat mycken svårighet och tidsutdräkt.

Att dessa regler icke böra bibehållas har stått klart för kommittén. Om ed fortfarande skall vara föreskriven, bör enligt kommitténs mening stadgas, att den, som kallas till ordförande eller suppleant för ordföranden i expropriationsnämnder eller utses att vara valbar till ledamot i dylika nämnder, skall avlägga ed en gång för alla, innan han första gången deltagar i nämnd.

Kommittén har emellertid tilltrött sig att ur förslaget utesluta varje bestämmelse om ed. Det kan enligt kommitténs övertygelse icke med skäl betvivlas att personer, som, på grundvalen av offentlig myndighets eller en valkorporations kallelse till ett allmänt förtroendeuppdrag, deltaga i nämndens arbete, skola fullgöra sina åligganden lika samvetsgrant och ordentligt utan att vara bundna av ed. Verkan av en ed, vars överträdande icke kan tänkas medföra ansvar, ligger uteslutande i det moraliska tryck eden kan utöva på den därav bundne. För att personer, som behöva ett sådant tryck, även skola erfara detsamma, torde det vara av vikt att de hava edens avläggande i färsk hågkomst. Edens säkerligen redan nu mycket ringa betydelse i expropriationsmål nedsättes sålunda ytterligare, om den skall avläggas en gång för alla och icke för varje expropriation. En sådan förändring anser emellertid kommittén, såsom nyss nämndes, vara nödvändig, om eden skall bibehållas. Det möter därför också enligt kommitténs uppfattning så mycket mindre någon betänklighet att taga steget fullt ut och alldeles avskaffa eden.»

Utskottet har med anslutning till de skäl, som sålunda anförts, funnit sig icke kunna tillstyrka herr Ekmans förevarande förslag.

45 §.

Enligt 57 § åligger det Konungens befallningshavande att i fall, där nämnden vid bestämmande av ersättningen gått utöver fastighetsägarens

yrkande, till exproprianten återställa överskott, som eventuellt uppstår efter gäldande av de fordringar, som skola utgå ur ersättningen. Det synes emellertid mindre lämpligt, att Konungens befallningshavande härvid skall hava att ingå i prövning av det processmaterial, med ledning varav det bliver att bedöma, huruvida sådant fall skall anses föreligga. Av denna grund har utskottet i förevarande § infört föreskrift att rätten skall pröva frågan och, där ovannämnda förutsättning för överskotts återställande till exproprianten finnes föreligga, meddela besked därom.

50 §.

Då vederbörande sakägars rätt i icke ringa grad torde vara beroende därav, att de i 48 § 2 stycket omförmälda handlingarna på sätt i nämnda lagrum föreskrives vid nedsättningen av expropriationsersättningen ingivas till Konungens befallningshavande, har inom utskottet ifrågasatts att stadga påföljd jämväl för försummelse i detta hänseende.

Som emellertid med hänsyn till de berörda handlingarnas officiella natur desamma utan svårighet och med endast ringa tidsutdräkt torde kunna av Konungens befallningshavande införskaffas, har utskottet ansett till fyllest, att skyldighet ålägges nämnda myndighet att ofördröjligen gå i författning om anskaffande på den exproprierandes bekostnad av berörda handlingar.

53 §.

Den i denna paragraf föreslagna ändringen är uteslutande av redaktionell art.

56 och 57 §§.

Då vederbörande ersättningstagares intresse synes kräva, att hos Konungens befallningshavande nedsatta expropriationsmedel så vitt möjligt göras fruktbärande, har utskottet ansett föreskrift böra meddelas om skyldighet för Konungens befallningshavande att ofördröjligen efter medlens mottagande göra dem räntebärande genom insättning i bankinrättning, oberoende av huruvida begäran därom framställts eller ej.

Föreskrift härom, vilken ansetts böra insättas före bestämmelserna om sättet och villkoren för medlens utbetalning, har av utskottet införts i 56 §. Förutvarande 56 § har i utskottets förslag erhållit paragrafnummer 57, i sammanhang varmed en redaktionell ändring vidtagits i paragrafens första stycke.

Vidare har utskottet ansett det böra i lagen uttryckligen stadgas, att sammanträde för fördelning av nedsatt expropriationsersättning skall

hållas så snart ske kan, samt intagit bestämmelse härom i tredje stycket av sistnämnda paragraf.

Den i fjärde stycket av samma paragraf vidtagna ändringen är utslutande av redaktionell art.

61 och 62 §§.

Herr von Hofsten har i sin ovanberörda motion föreslagit sådan ändring av 61 §, att den anmälan om återkallelse av expropriationsanspråk, varom i paragrafen förmäles, skall hos rätten eller domaren göras sist innan nämnd, på sätt i 21 § stadgas, blivit tillsatt. Till stöd för detta förslag har i motionen anförts följande:

Herr von
Hofstens
motion.

»Enligt § 61 i Kungl. Maj:ts ifrågavarande proposition äger den exproprierande rätt att återkalla expropriationsanspråket »sist innan rätten meddelat utslag i målet». Omförmälda rätt föreligger alltså, till dess sökanden blivit underkunnig om den av nämnden utdömda ersättningen; med andra ord, han äger rätt att, om han skulle finna ersättningsbeloppet efter sin uppfattning alltför högt tilltaget, låta ärendet förfalla. Det ligger därvid nära till hands, att en sådan rätt kan av sökanden missbrukas; i synnerhet som någon förpliktelse att ställa pant eller borgen för den skada, som genom expropriationsanspråkets återkallande kan uppstå för sakägaren, icke föreligger. Mig synes därför lämpligt, att omförmälda återkallande av expropriationsanspråket skall framställas »sist innan nämnden blivit tillsatt.»

Ät första punkten i förevarande paragraf skulle enligt motionärens förslag alltså givas följande lydelse:

»Vill den, som genom ansökning om stämning till rätten fullföljt anspråk på expropriation, återkalla anspråket, göra han sist innan nämnd blivit, på sätt i 21 § stadgas, tillsatt, hos rätten eller domaren skriftlig anmälan om återkallelsen, eller vare rättigheten till återkallelse försuten.»

Enligt kommitténs förslag var den exproprierande berättigad återkalla expropriationsanspråket intill dess en månad förflutit efter det rättens utslag i expropriationsmålet vunnit laga kraft. I motiven till förslaget framhölls såsom skäl för den av kommittén intagna ståndpunkten, att ifrågavarande rätt syntes hava stor betydelse för sökanden, vilken under målets fortgång och särskilt då ersättningen blivit slutligen bestämd kanske funne, att kostnaderna för det tilltänkta företaget bleve väsentligt högre än han beräknat och måhända överstege hans förmåga. Att han då, det oaktat, skulle nödgas fortsätta företaget syntes varken med skäl kunna

Utskottet.

fordras i det allmännas intresse eller vara påkallat av hänsyn till sakägarna.

I Kungl. Maj:ts förslag inskränktes den tid, varinom återkallelse finge ske, på det sätt, att anmälan härom måste göras sist innan rätten meddelat utslag i målet. Vid ärendets behandling i statsrådet yttrade departementschefen härom bland annat, att därest syftet med en bestämelse om rätt att återkalla expropriationsanspråket skulle vinnas, denna rätt otvivelaktigt måste utsträckas till en tid, då den exproprierande kunde bedöma, vilka kostnader expropriationens genomförande skulle föranleda. Att härvid gå så långt som kommittén föreslagit och låta rättigheten till återkallelse äga bestånd intill en månad efter det domstolens utslag vunnit laga kraft syntes dock knappast nödvändigt. Då expropriationsnämndens uppskattning blivit känd av den exproprierande, hade han i de flesta fall tillräcklig grund för att bedöma, om anledning till återkallelse funnes; endast undantagsvis kunde frågor, som utövade något väsentligt inflytande på hans ersättningsskyldighet, då vara oavgjorda.

Att såsom motionären ifrågasatt ytterligare inskränka den tid, inom vilken återkallelse kunde äga rum, kan enligt utskottets förmenande icke vara lämpligt. Tydligt är, att den i och för sig fullt befogade och betydelsefulla återkallelserätten bleve skäligen meningslös, därest densamma icke finge göras gällande, sedan expropriationsersättningen fixerats, och något missbruk av rätten synes utskottet ej vara att befara särskilt i betraktande av de betydande kostnader, som expropriationssakens behandling redan på ett jämförelsevis tidigt stadium torde medföra.

Utskottet har sålunda icke ansett sig böra tillstyrka bifall till herr von Hofstens motion i denna del.

Då emellertid vid prövning av expropriationsansökning hänsyn, åtminstone i regel, icke lärers tagas till sökandens förmåga att gälda kostnad, som i händelse av återkallelse kan komma att tillskyndas sakägare, har utskottet ansett sakägarnes rätt påkalla föreskrift om skyldighet för sökanden att före återkallelse av expropriationsanspråket ställa pant eller borgen för dylik skada.

Stadgandet därom har intagits i 62 §; varjämte i 61 § meddelats bestämmelse att vid ansökan om återkallelse skall fogas bevis om att berörda skyldighet fullgjorts.

67 §.

Ehuru förevarande paragraf enligt dess lydelse i Kungl. Maj:ts förslag torde böra tolkas på det sätt, att den exproprierande skall vara skyldig

att gälda den kostnad, som uppstår i följd af expropriationsmålets handläggning, även om någon expropriation på grund av återkallelse eller eljest icke kommer till stånd, har utskottet ansett lämpligt att uttrycklig bestämmelse härom införes i paragrafen.

68 §.

Samma skäl, som föranlett införande av återlösningsrätt i vissa fall, då område genom expropriation frånskilts en fastighet, tala enligt utskottets mening för stadgande av dylik rätt jämväl då genom expropriation särskild rätt till en fastighet förvärvats. Utskottet har därför föreslagit sådan ändring av förevarande paragraf, att dylik särskild rätt måtte kunna av ägaren av den fastighet, som därav besväras, återlösas under de för återlösning av exproprierat område stadgade betingelser.

Med hänsyn bland annat till vad utskottet i sammanhang med behandlingen av det i herr von Hofstens motion gjorda yrkandet om ändrad lydelse av 1 § i förslaget, under nämnda paragraf därom anfört har utskottet därjämte föreslagit utsträckning av den tid, varinom lösningsrätt måste göras gällande, till tjugu år efter expropriationens fullbordan.

69 §.

Då av undersökningar av det i denna paragraf omförmälta slag skada och obehag lätt förorsakas, bör enligt utskottets mening, innan tillstånd därtill av Konungens befallningshavande gives, genom noggrannare prövning av expropriationsanledningens befogenhet, än med Kungl. Maj:ts förslag avses, i möjligaste mån förekommas att dylika undersökningar äga rum i oträngt mål.

Med hänsyn till den olägenhet och risk, som ett fällande av växande träd, vilka för undersökningen anses böra borttagas, kan medföra för jordägaren, synes utskottet det av kommittén föreslagna stadgandet om särskilt tillstånd till vidtagande av dylik åtgärd böra bibehållas.

Utskottet har slutligen ansett billigheten fordra, att fastighetens ägare och, om fastigheten är utarrenderad, arrendatorn lämnas under rättelse om att undersökning skall komma att vidtagas.

70 §.

Enligt utskottets förmenande bör skyldigheten att ställa pant eller borgen för det i förevarande paragraf omförmälta fall göras ovillkorlig. Orden »om Konungens befallningshavande prövar nödigt» hava därför av utskottet uteslutits.

73 §.

Angående de här gjorda ändringarna, får utskottet hänvisa till vad därom ovan under 1 § anförts (sid. 15).

80 §.

Utskottet har ansett billigt, att underrättelse om markens tagande i besittning av den exproprierande lämnas ej allenast ägaren utan jämväl arrendator eller hyresgäst, som i sin rätt av besittningstagandet beröres, ävensom att den, som äger eller på grund av arrende- eller hyresavtal med nyttjanderätt innehar bostad å dylik mark, bör för det i paragrafen angivna fall medgivas anstånd med flyttningen till den laga fardag, som efter underrättelsens emottagande först inträffar.

81 §.

I överensstämmelse med vad som skett i 80 § bör enligt utskottets mening jämväl i denna paragraf arrendator och hyresgäst likställas med ägaren.

92 §.

Friherre
Falkenbergs
med fleres
motioner.

Vid denna paragraf har utskottet till behandling förehåft friherre *Falkenbergs* och herr *Starbäcks* m. fl:s ovannämnda, likalydande motioner, i vilka bl. a. anförts:

»I det av *särskilda kommitterade* framlagda betänkande med förslag till *Lag om expropriation m. m.* har 79 § föreslagits erhålla följande lydelse:

79 §. Upplåtes nyttjanderätt till egendom, som i 75 § omförmäles, för framdragande av statens telegraf- eller telefonledning, njute ägaren ej ersättning för upplåtelsen utan endast för skada, som därav må uppstå. Vid expropriationen skall ersättning ej bestämmas för annan skada än den, som då redan uppkommit. Uppstår därefter skada, varde ersättningen därför, om överenskommelse ej träffas, bestämd av nämnd, som i 78 § andra stycket sägs.

75 § lyder: I fråga om gata, torg, allmän plats eller vattendrag inom område, för vilket byggnadsstadgan för rikets städer äger tillämpning, eller inom fastställt hamnområde må expropriation ej avse egendoms avstående utan endast upplåtelse av nyttjanderätt.

Kommitténs motiv till 79 § äro följande: 'Det undantag från de all-

männas ersättningsreglerna, som ligga däri att vid upplåtelse av kommunikationsled inom stad för statens telegrafeller telefonledning ersättning enligt förslaget ej skall utgå för upplåtelsen utan endast för skada, som därav må uppstå, har ansetts befogat på den grund, att berörda statsinrättningar tjäna allmänna ändamål, som för städerna själva äro av stor vikt och som dessutom icke sakna sammanhang med de kommunikationssyften, för vilka städernas trafikleder i första rummet tillkommit. Att ålägga städerna ett visst tillmötesgående, sträckande sig något utöver vad en sträng tillämpning av vanliga rättsgrundsatser skulle bjuda, synes för övrigt så mycket mindre vara olämpligt, som motsvarighet därtill från statens sida torde erhållas genom den skyldighet, som enligt 80 § första stycket skall åligga ägarna av elektriska anläggningar.

Undantag göres även från regeln, att ersättning för all skada, som föranledes av expropriationen, skall erläggas eller åtminstone beräknas i förväg en gång för alla. Den mera tillfälliga skada, som förorsakas t. ex. därav att en gata någon gång med långa mellantider behöver upprivas för reparation av en telefonkabel, kan icke lämpligen uppskattas på förhand. Det synes därför vara bättre, att ersättning bestämmes för varje gång, sedan skada inträffat. Någon osäkerhet för den skadelidande kan detta icke medföra, när det är fråga om en statens anläggning. I övrigt skall ersättningen för skada utgå efter vanliga grunder. Staden har sålunda rätt till gottgörelse för all kostnadsförökning, som följer av markens upplåtande, av vilket slag skadan än må vara.'

Över kommitténs förslag hava av Kungl. Maj:t utlåtanden inhämtats från, bland andra Överståthållarämbetet och samtliga Kungl. Maj:ts befallningshavande, varjämte samtliga överexekutorer lämnats tillfälle att yttra sig i ärendet.

I den med anledning av dessa yttranden inom *justitiedepartementet verkställda överbearbetning* av förslaget till lag om expropriation har motsvarande § erhållit följande ändrade lydelse.

86 §. Upplåtes nyttjanderätt till egendom, som i 82 § omförmäles, njute ägaren ej ersättning för upplåtelsen utan endast för skada eller intrång, som därav må uppstå. Vid expropriationen skall ersättning ej bestämmas för annat men än det, som då redan uppkommit. Uppstår därefter skada eller intrång, varde ersättningen därför, om överenskommelse ej träffas, bestämd av nämnd, som i 85 § andra stycket sägs.

82 § lyder: I fråga om gata, torg, allmän plats eller vattendrag inom område, för vilket byggnadsstadgan för rikets städer äger tillämpning, eller inom fastställt hamnområde må expropriation ej avse egendoms avstående utan endast upplåtelse av nyttjanderätt.

Departementschefen yttrade: »Närmast i ordningen nämnes det ändamål, för vilket expropriation hittills mest anlitats och säkerligen även framgent kommer att i största omfattning äga rum, nämligen den allmänna samfärdselns främjande. Under begreppet 'allmän väg' eller 'dylikt allmänt behov' har hittills även järnväg måst hänföras, men att detta viktiga samfärdsmedel nu skall särskilt upptagas ligger i sakens natur. Mellan järnväg och spårväg torde någon skillnad icke kunna med bestämdhet uppdragas annat än i varje särskilt fall, och även om en anläggning finnes vara av det senare slaget, kan den utan tvivel äga sådan allmän betydelse att, i den mån sättet för anläggningens framdragande gör expropriation användbar och behöfvig, rätt därtill bör kunna medgivas. Jämväl kanaler böra nu särskilt nämnas. Att i förslaget talas om telegraf- eller telefonanläggning i stället för 'utläggning av elektriska ledningstrådar' torde icke innebära någon väsentlig skillnad i sak. Såsom kommittén framhållit, kan det visserligen tagas för givet att, då det nuvarande stadgandet tillkom, därmed avsågos alla slag av elektriska ledningar, men torde, sedan genom lagen den 27 juni 1902 särskilda bestämmelser meddelats om elektriska starkströmsanläggningar, tillämpning av de allmänna stadgandena knappast ifrågakomma beträffande andra elektriska ledningar än svagströmsledningar. Och bland dessa lära telegraf- och telefonledningar vara de enda, som hava sådan betydelse för det allmänna, att särskilt stadgande om expropriation till deras förmån bör meddelas.»

Redan av detta yttrande framgår, att någon ändring i sak av kommitténs förslag ej avsågs av departementschefen.

I *Lagrådet* gjordes emellertid följande anmärkningar vid 86 §.

Justitieråden Borgström och Skarstedt:

»Stadgandet i första punkten av förevarande § innebär, att ett samhälle är pliktigt att utan ersättning upplåta samhället tillhörig gatumark för ändamål, som är för samhällets egna uppgifter främmande. Ett sådant stadgande synes, såsom jämväl kommittén i sina motiv medgiver, ej rätt väl överensstämma med eljest gällande rättsgrundsatser; och de skäl, som av kommittén anförts till stöd för avvikelsen, kunna icke anses tillfyllestgörande, även om man, i likhet med kommittén, vill inskränka densamma till statens telegraf- och telefonledningar. Särskilt obilligt i tillämpningen ter sig stadgandet för de fall, då samhället med kanske dryga utgifter förvärvat gatumark och iordningställt densamma för sina behov. Förbises må ej heller i detta sammanhang, att möjlighet att bereda ersättning för det åtminstone temporära hinder i allmänna trafiken, som förorsakas av ledningens anbringande, knappast synes förefinnas. Någon synnerlig fördel för den exproprierande lär den ifrågasatta befri-

elsen ej heller innebära. Även om ersättning för upplåtelsen förklaras skola utgå, torde nämligen ersättningsbeloppet komma att sättas tämligen lågt med hänsyn såväl till innebörden av upplåtelsen som ock särskilt till innehållet i 87 § första stycket och 88 § av förslaget. Slutligen må erinras, att om ock område, som här afses, i regel torde vara i samhällets besittning, det dock icke är utan exempel, att sådant område tillhör enskild; och för dylikt fall saknar uppenbarligen stadgandet varje berättigande.

På grund av det anförda hemställes, att ifrågavarande undantagsbestämmelse uteslutes ur förslaget. I varje fall synes anledning icke föreligga att, såsom i förslaget ägt rum, utsträcka bestämmelsens omfattning utöver statens telegraf- och telefonledningar. Även om den enskilde med sin anläggning tillgodoser ett allmänt intresse, torde hans egentliga syftemål uteslutande vara den egna förtjänsten.

Därest i förslaget upptoges bestämmelse därom att ersättning för nyttjanderätt samt för stadigvarande skada och intrång skall utgå i årlig avgäld, skulle visserligen härigenom beredas möjlighet att utan hänsyn till de fall, som avses i 87 § första stycket och 88 §, beräkna ersättningsbeloppets storlek, men detta förhållande synes knappast innebära tillräcklig anledning att här avvika från förslagets allmänna ståndpunkt att expropriationsersättning skall utgå på en gång.»

Justitieråden *Borgström* och *Skarstedt* samt regeringsrådet *Ernberg*:

»Enligt bestämmelsen i sista punkten av denna § skall ersättning för skada eller intrång, som uppstår efter expropriationen, i brist av överenskommelse bestämmas av nämnd. Det förefaller emellertid mindre tilltalande, att ett nytt eller kanske riktigare fortsatt expropriationsförfarande sålunda skall kunna inledas efter det expropriationen fullbordats. För övrigt torde bestämmelsen i fråga knappast låta sig tillämpas med mindre den fullständigas med ganska utförliga föreskrifter om huru, för den händelse det egentliga expropriationsmålet avslutats, ärende, som här avses, skall anhängiggöras, varest och inom vilken tid nedsättning skall ske, påföljden för försummelse i nämnda hänseende m. m. Med hänsyn till vad sålunda anförts hemställes, att bestämmelsen utbytes mot föreskrift, att ersättningen, om överenskommelse ej kan träffas, skall bestämmas av domstol. Därigenom skulle ock uppkomma enhetlighet i behandlingen av tvistefrågor enligt förevarande lagrum och enligt 87 § första stycket, något som icke är utan sin betydelse, för den händelse tvistefrågorna samtidigt föreligga till avgörande. Så är t. ex. förhållandet, om å ena sidan samhället påstår skyldighet för ledningens ägare att flytta densamma och å den andra denne yrkar, att samhället för sin anläggning skall välja annan plats mot ersättning enligt förevarande lagrum för kostnadsökningen.»

Justitierådet *Sundberg*:

»Även jag anser tillräckliga skäl ej föreligga att i förevarande fall stadga sådant undantag från de allmänna reglerna, som första punkten av 86 § innebär. Och det synes mig ej heller vara skäl att göra ens det undantag, som samma § i övrigt innehåller. Vid varje expropriation måste man för beräkningen av skada, särskilt sådan som förväntas uppnå genom det exproprierades användande, räkna med sannolikheter; och jag kan ej finna, att i detta hänseende svårigheterna vid en expropriation å plats, som omförmäles i 82 §, äro så väsentligen större än vid expropriation för svagströmsledning ar å annan plats eller vid åtskilliga andra fall av expropriation, t. ex. för vattenledning eller för linbana, att ett så viktigt avsteg från de grundläggande principerna i förslaget, som här är ifrågasatt, är därav motiverat. Man skulle snarare kunna ledas till ett motsatt antagande dels med hänsyn därtill att kostnaderna för bestämmande i varje fall av uppkommen skada antagligen skulle bliva alltför stora i förhållande till skadeersättningens belopp, dels ock emedan för nu omhandlade företag ytterst sällan torde komma i fråga att använda expropriationsförfarandet, utan behöflig upplåtelse i regel fortfarande, såsom hittills, lärer komma till stånd genom avtal mellan vederbörande.

På grund av vad jag nu anfört tillstyrker jag, att 86 § måtte ur förslaget utgå. Vid bifall hertill torde jämväl 87 § första stycket och 88 § böra uteslutas, enär de däruti intagna stadgandena icke synas äga fog under annan förutsättning än att för ledningens framdragande mark upplåtits utan full ersättning för upplåtelsen. Måhända bör dock i så fall ett eller annat av de ändamål, som uppräknas i 87 § första stycket, inflickas bland de i samma paragrafs andra stycke angivna ändamål.»

Vid föredragning inför Kungl. Maj:t av lagrådets utlåtande anförde *chefen för justitiedepartementet* i nu föreliggande fråga följande:

»Beträffande första punkten i det remitterade förslagets 86 § hava anmärkningar framställt s av lagrådets flesta ledamöter. Sålunda hava två ledamöter hemställt, att den där innefattade undantagsbestämmelsen måtte uteslutas, under tilläggande att i varje fall anledning icke syntes förefinnas att, såsom nämnda förslag i motsats till det till grund därför liggande kommittéförslaget avsåge, utsträcka undantagets tillämpning utöver statens telegraf- och telefonledningar. En tredje ledamot har förklarat sig likaledes anse tillräckliga skäl för det stadgade undantaget från allmänna regler ej föreligga. Någon betänklighet mot att undantaget, därest det skall kvarstå, begränsas till vad kommittén föreslagit kan så mycket mindre finnas från min sida, som avvikel sen från berörda förslag allenast har sin förklaring däri, att vid den bearbetning, förslaget före remissen till lag-

rådet undergick i departementet, en åsyftad redaktionell jämkning genom förbiseende kommit att innebära även ändring i sak. Beträffande åter undantaget för statens telegraf- och telefonledningar har jag, då de inom lagrådet framställda anmärkningarna synas mig äga ganska mycket fog, ansett riktigast att ej heller upptaga detta undantag i det nu förevarande förslaget 92 §. Sista punkten i samma § har på yrkande av lagrådets flesta ledamöter något jämkats.»

Genom den behandling frågan om ersättning för upplåtelse av nyttjanderätten till gator o. d. för framdragande av telegraf- eller telefonledning sålunda erhållit, har den av kommittén staten förbehållna frihet från dylik ersättning kommit att i det för Riksdagen framlagda förslaget till expropriationslag uteslutas. Som emellertid detta skulle, därest lagförslaget bliver antaget, för statsverket medföra olägenheter och onödiga kostnader till avsevärda belopp, får jag vördsamt hemställa, att Riksdagen måtte för sin del besluta sådan ändring i föreliggande förslag till lag om expropriation att 92 § erhåller den ursprungligen av kommittén avsedda innebörden.»

De skäl, som kommittén anført till stöd för den i dess förslag gjorda undantagsbestämmelsen rörande statens frihet från ersättning i vissa fall synas utskottet hava giltighet. Då härtill kommer, att ersättning i allt fall gives för skada och intrång samt att den gjorda inskränkningen i rätten till gottgörelse synes tillfullo uppvägas av de fördelar för det ifrågavarande samhället, som anläggandet av statens ledningar medför, anser sig utskottet böra tillstyrka den av motionärerna i stadgandets första punkt påyrkade förändringen. Utskottet.

Däremot instämmer utskottet i vad inom lagrådet anförts beträffande kommitténs förslag att ersättning för skada och intrång, som uppstår efter expropriationen, i brist på överenskommelse skall bestämmas av nämnd. Enligt utskottets förmenande bör sålunda Kungl. Maj:ts förslag i denna del oförändrat kvarstå.

93 §.

Utskottet har ansett det vara billigt, att jämväl i de fall, då ändring eller flyttning jämlikt andra stycket av förevarande paragraf ifrågakommer, kostnaden därför bör gäldas av ledningens ägare, synnerligast som denne i regel måste antagas vara i stånd att ombesörja en dylik åtgärd för mindre kostnad än fastighetens ägare.

Det lär icke kunna förnekas, att även ifråga om andra fastigheter än dem, som i första stycket avses, olägenheter mången gång kunna uppstå, vilka, ehuru de ej äro av den beskaffenhet, som i andra stycket omförmäles, dock i allt fall äro sådana att för deras undanröjande en flyttning av ledningen eller förändring av dess läge måste anses berättigad. I dylika fall torde otvivelaktigt de i Kungl. Maj:ts förslag i detta hänseende för rätten att påkalla flyttning stadgade villkor, framstå som onödigt stränga. Enligt utskottets mening synes skyldighet böra åläggas ledningens ägare att ändra eller flytta ledningen så snart densamma på grund av förändrade förhållanden medför betydande olägenhet för fastigheten, dock endast i den mån sådant erfordras för olägenhetens undanröjande och kan ske utan synnerligt men för ledningen.

97 och 98 §§.

De i dessa paragrafer vidtagna ändringarna äro uteslutande av redaktionell art.

Herr von
Hofstens
motion.

Herr *von Hofsten* har med avseende å 98 § hemställt om en sådan ändring att husägaren, ej blott i de fall, att den nye markägaren ej vill upplåta området med tomträtt och arrendeavtal ej heller träffas, utan oavsett dessa förutsättningar i varje fall skall vara berättigad att inköpa området.

Utskottet.

Utskottet har ej funnit skäl att med anledning av detta yrkande föreslå ändring i Kungl. Maj:ts förslag i denna del.

Herr Lind-
hagens
motion.

I ovanberörda av herr *Lindhagen* väckta motion, har yrkande bland annat framställts om tillägg till bestämmelserna om expropriationsersättning i vissa i nedanintagna delar av motionen angivna syften. Herr *Lindhagen* anför i detta hänseende bland annat:

»En huvudfråga i en lag om social expropriation är spørgsmålet om *beloppet av den ersättning, som skall utgå för den avstädda jorden*. Denna expropriation förlorar nämligen sin sociala betydelse om den ordnas så, att vad som avstås skall betalas dyrt och den jordsökande befolkningen även på detta sätt fortfarande avklädes inpå bara kroppen för att få någon rätt att leva. Den nu gällande lagen medger expropriation endast för allmänna ändamål såsom offentliga byggnader och offentliga anläggningar samt för större enskilda företag, som äro avsedda att bliva vinstgivande. För dylika fall kan det ju vara på sin plats att ersättningen också blir avsevärd, helst den mark, som skall avstås, ej blott kan vara

obetydliga stycken av stora egendomar utan även en liten egendoms huvudsakliga areal. Vid den sociala expropriationen ställer sig saken helt annorlunda.

Det framlagda regeringsförslaget har underlåtit varje universellt tänkande över detta viktiga ämne. Det finnes i motiveringen ej en skymt av ansatser till och ännu mindre någon avspegling av det erforderliga människovänliga tänkesättet i lagtexten, ehuru förslaget dock, såsom vi funnit, upptar social expropriation i tvenne fall. För övriga ändamål avpassade ändringar i gällande ersättningsbestämmelser hava däremot till någon del influtit i förslaget. Den nuvarande föreskriften att marken skall betalas efter vad jord av enahanda beskaffenhet i orten högst gäller har ersatts med bestämmelse att löseskillingen skall motsvara fastighetens värde. Vidare stadgas att hänsyn icke må tagas till förändring i värde, som uppstår allenast till följd av expropriationsrättens beviljande eller det avsedda ändamålets genomförande. Detta senare borde ligga i sakens natur, men gällande lags brist på uttryckligt stadgande härom lärer för-anlett vacklande praxis, så att vissa expropriationsnämnder ej tagit dylik hänsyn, under det andra gjort det. Denna otydlighet är nu undanröjd.

Vid jords avstående i socialt syfte tillkommer som sagt andra hänsyn beträffande ersättningen, som ej få åsidosättas. Även officiella erinringar därom ha förekommit, vilka, förutom sakens natur, bort giva vederbörande anledning till något närmare övervägande av saken.

Sålunda anhöll 1907 års Riksdag i särskild skrivelse, att regeringen måtte snarast möjligt framlägga förslag till ändamålsenliga lagbestämmelser ifråga om grunderna och sättet för bestämmande av de ersättningsbelopp, som skola utgivas i anledning av jords eller lägenhets avstående för allmänt behov. I motiveringen till den motion, som låg till grund för riksdagsskrivelsen, erinrades uttryckligen om de synpunkter, som vid en social expropriation måste göra sig gällande. Även utskottet anmärkte, att det vore icke nog med att värdesättningen bleve jämn och objektiv. Om densamma jämväl skulle kunna såvitt möjligt träffa ett med billighet överensstämmande värde, måste, yttrade utskottet enhälligt, uppenbarligen i fråga om grunderna för värdesättningen meddelas sådana lagbestämmelser, som berättigade och förpliktade vederbörande uppskattningsnämnd att taga i övervägande alla på bestämmandet av ersättningsbeloppet inverkan omständigheter utan att vara bunden av prisstegringen å platsen.

Vidare är det ett mycket överklagat förhållande att arbete och kostnader, som besittningshavare nedlagt på ett jordstycke, på allehanda sätt

kommer jordägaren till godo utan ersättning. Skall därför expropriationen, såsom i ett visst fall även är händelsen i det framlagda förslaget, avse att skaffa besittningshavaren äganderätt eller trygg besittning till marken, måste framför allt tillses, att han ej skall behöva betala för vad han själv åstadkommit. Torpkommittén har därför i sitt förslag intagit följande bestämmelse: »Vid värdering av lägenhet må hänsyn icke tagas till den förbättring jorden kan hava vunnit genom arbete eller kostnad, som nedlagts därå av nyttjanderättshavaren eller av föregående brukare, vilkens rätt övergått å nyttjanderättshavaren, utan skall till grund för värderingen läggas jordens skick, då den från huvudgården uppläts, i den mån sådant kan utrönas.» I anledning av den ovannämnda framställningen vid 1912 års riksdag om en provisorisk expropriationslag i fråga om marken till lägenheter å ofri grund avgavs till lagutskottets betänkande, utom en reservation för rent avslag, även en reservation till förmån för ett omedelbart bifall till förslaget och i det lagförslag, som reservationen i följd därav innehöll upptogs även nämnda av torpkommittén ifrågasatta föreskrift.

Det framhölls vid propositionens remiss till utskottet av justitieministern, att en sådan bestämmelse skulle vara obehövlig med hänsyn till att allmänna arrendelagen tillerkände arrendator ersättning för jordförbättringar. Till en början är detta icke förhållandet. Norrländska arrendelagen gör det visserligen, men den allmänna arrendelagen endast i vissa delar och därutinnan även på ett mycket ofullkomligt och ineffektivt sätt. Därtill kommer att expropriationen väl bör definitivt avgöra vad rätteligen bör betalas och ej avspisa en arrendator med att möjligen framdeles kunna eventuellt kanske först genom rättegång söka återfå en del av den erlagda expropriationsersättningen.

Den prisstegring å marken, som ägt rum i följd av samhällets egen växt, även kallad jordvärdestegring, bör väl icke och speciellt icke för det fall, som i propositionen behandlas, utan vidare uttagas av markens besittare och skänkas såsom god pris åt den store jordägaren. Denna prisstegring på marken har icke uppkommit genom något den senares åtgörande och vinsten blir således för honom fullständigt oförtjänt. Snarare har befolkningen själv i väsentlig mån bidragit till att skapa densamma, särskilt då den bor sammanträngd. Man kan nu säga, att jordvärdefrågan i sin allmänlighet ännu ej blivit löst av statsmakterna. Men detta är ingen anledning till att i de speciella fall, då man, såsom här, ändock kommer den inpå livet, lösa saken så, att statsmakterna blint medverka till att jordvärdet i sin helhet uttages av de mindre bemedlade för att tilläggas en enskild person, som minst av alla gjort sig förtjänt av den-

samma. Detta är en betydelsefull fråga, exempelvis för bebyggarna i de fyra under Krapperup i Skåne lydande fiskelägena, om vilkas expropriationsbehov förra året var åtskilligt tal även i riksdagen. Det bör därför inflyta i lagen en föreskrift till förebyggande av en så orimlig verkan av lagen.

Man måste också fråga sig, om ej, när det gäller att skaffa jord åt småfolk från stora domäner, det borde ofta vara en riktig princip att ersättningen ej bestämmas högre än vad den stora jordägaren själv kan anses hava utgivit för markstycket. I norrlandskommitténs förslag stadgades att lösen skulle utgå efter vad jord av lika beskaffenhet och godhet i orten i »allmänhet gäller», men i reservationen till betänkandet tillades härtill följande ytterligare begränsningar: »Vid uppskattning av inägor och skogsmark får i allmänhet ej tagas hänsyn till deras värde för jordbruksändamål, utan endast till vad de kunna anses värda såsom skogsmark. Tillika bör vid bestämmandet av lösen för såväl inägor och skogsmark som åbyggnader jämväl fästas skäligt avseende å de utgifter eller kostnader, ägaren i verkligheten kan antagas hava fått vidkännas för dessas förvärvande.» Detta motiverades i reservationen sålunda: »Den nu gällande expropriationslagen har genom sina bestämmelser och sin tillämpning skapat den allmänna föreställningen, att expropriation är en dyr sak och att ägarna av det, som exproprieras, böra skörda betydande vinst av expropriationen. Detta förhållande synes kunna förklaras därav, att lagen avser att för det allmännas eller för bärkraftiga enskilda företags räkning exproprieras även från småfolk deras egendom. Här däremot gäller det att från förmögna bolag exproprieras mark åt obemedlade arbetare. Detta gör en betydlig skillnad. Vidare är att märka, att det nu gäller att från bolagen exproprieras odlingsmark, som de själva ej kunna nyttiggöra för samhället och därför ej äga rättighet att besitta. Det inträder här ett förhållande snarlikt det, som föranlett, att det medgivits inmutningsrätt till malmfyndigheter å annans mark. Man bör också särskilt erinra sig, att vid trävaruindustriens inköp av hemman, förr såväl som nu, sällan beräknats något pris för inägor som sådana eller för åbyggnader eller för markens odlingsvärde, utan det är den skogsbördiga markens areal och duglighet för skogsväxt samt den växande skogens värde, vartill tages hänsyn. Med hänsyn till dessa förhållanden och till ändamålets sociala betydelse, synes staten billigtvis kunna göra anspråk på, att marken avstås utan särskild vinst för jordägaren; och kan därvid ifrågasättas, om ej hänsyn jämväl bör tagas till det låga pris, varför hemmanet i största antal fall förvärvats.»

Uti de väckta riksdagsmotionerna om social expropriation har likaledes anmärkts och även framställts yrkanden om att stadganden måtte införas, att någon oförtjänt vinst under inga förhållanden beredes den store jordägaren.»

Utskottet.

Vad först angår torpkommissionens av herr Lindhagen förordade förslag att vid värdering av lägenhet hänsyn icke må tagas till den förbättring jorden kan hava vunnit genom arbete eller kostnad, som nedlagts därå av nyttjanderättshavaren, vill utskottet erinra, att jämlikt 18 § i lagen om nyttjanderätt till fast egendom arrendator i allmänhet är berättigad att vid avflyttningen borttaga byggnad, plantering eller annat, som han under arrendetiden utan att därtill vara skyldig bekostat och som kan från fastigheten flyttas. Att dylika värden, som icke tillhöra jordägaren utan arrendatorn, icke skola vid beräkningen av expropriationsersättningen inräknas i den arrenderade fastighetens värde är uppenbart. Vad i övrigt angår förhållandet emellan jordägaren och nyttjanderättshavaren synes det icke vara riktigt att, oberoende av det dem emellan träffade nyttjanderättsavtalet samt de rättigheter och skyldigheter detta medför, i avseende på expropriationsersättningens bestämmande fastställa några särskilda föreskrifter.

Beträffande motionärens hemställan, att den prisstegring å marken, som ägt rum i följd av samhällets egen tillväxt, ej skall vid expropriationsersättningens bestämmande få medräknas i fastighetens värde, har utskottet icke funnit skäl att på detta område införa någon dylik bestämmelse.

99 §.

Angående anledningen till ifrågavarande ändringsförslag får utskottet hänvisa till vad under 1 § (sid. 16) anförts.

100 §.

Ändringen i första stycket av paragrafen är uteslutande av redaktionell art.

Stadgandet i paragrafens andra stycke att ifråga om skogsmark, som är genom kalhuggning eller på annat sätt ödelagd och ej utgör nödig betesmark, Konungen, för den händelse framställningen om expropriationsrätt bifalles, äger att förelägga nye ägaren viss tid, inom vilken denne skall sörja för återväxt, bör uppenbarligen även gälla det fall, att sådant erbjudande som i paragrafen omförmäles icke blivit av markägare framställt. Utskottet har åt stadgandet givit en sådan lydelse, att detta må klart framgå av densamma.

Övergångsbestämmelsen.

Herr *Olofsson i Digernäs* har i sin ovanberörda motion hemställt, att Riksdagen måtte för sin del besluta den ändring i samma bestämmelse, att den gamla lagen skall gälla med avseende å expropriationsmål, i vilka stämning utfärdats före den nya lagens trädande i kraft, samt alltså vad dessa övergångsbestämmelser innehålla om en vidsträcktare tillämpning av den gamla lagen å expropriationsmål efter den 1 januari 1914 utgå.

Till stöd för sin hemställan har motionären anfört:

»Uti det kommittébetänkande, som ligger till grund för det genom Kungl. Maj:ts proposition nr 46 framlagda förslaget till lag om expropriation, föreslogs i avseende å övergångsförhållandena från den gamla lagen till den nya, att den äldre lagen skulle gälla i fråga om sådana expropriationsmål, i vilka stämning utfärdats innan den nya lagens trädande i kraft. I Kungl. Maj:ts förenämnda proposition har förslagits, att den gamla lagen skall icke blott gälla i alla sådana mål, som nyss nämndes, utan att därutöver dess stadganden rörande grunden för markens värdering skola tillämpas beträffande alla sådana expropriationer, rörande vilka Konungen före den nya lagens trädande i kraft lämnat tillstånd.

Häri genom föranledes, att de nya och mera rättvisa grunder för värdering av den exproprierade marken m. m., som den nya lagen avser att åstadkomma, icke erhålla tillämplighet på en hel mängd expropriationer, där det dock synes både billigt och rättvist att de finge komma till användning. Det må villigt medgivas, att, sedan stämning ågätt, grunden för målets bedömande ej bör här genom ny lagstiftning kunna ändras. Men det torde ej kunna med fog sägas, att en jordägare blott därigenom att Kungl. Maj:t medgivit, att expropriation för ett företag må äga rum, förvärvat rätt att få avlåta sin mark till detta företag för oskäligt högt pris. Som bekant medgiver Kungl. Maj:t enligt hittills följd praxis expropriationsrätt för järnvägsföretag genom själva koncessionen; det finnes ju då icke ens någon visshet att dessa företag komma till stånd. I varje fall kan det dröja flera år innan detta sker. Det synes väl då vara obilligt och icke betingat av några rättmätiga skäl, att icke låta den nya lagens grunder för värderingen bli tillämpliga på dessa företag, som kunna komma att förverkligas långt efter det nämnda grunder eljest allmänligt vunnit tillämpning.

Även med avseende å allmänna vägar torde det icke vara billigt eller av några verkliga värdegrunder betingat, att sådana vägar, till vilka

planer redan blivit av Kungl. Maj:t fastställda och expropriationsrätt medgivits, icke skulle få åtnjuta de genom nya lagen stadgade rättvisare och billigare grunderna för värderingen, så snart frågan om expropriation ännu icke genom stämning anhängiggjorts.

Visserligen kan det i något fall hända, att marken tagits i besittning fastän stämning icke ägt rum angående expropriation. Men även för sådant fall torde ägaren av jorden icke rätteligen få anses ha förvärvat annan rätt än att få fullt betalt för sin jord. Att han dessutom skall hava något därutöver torde väl knappast kunna sägas vara befogat. I alla händelser synes det bliva en rättmätigare och billigare utgångspunkt för tillämpningen av den nya lagen att räkna med den dag, då stämning i expropriationsmålet meddelats.»

Utskottet.

Såsom i motionen omnämnes överensstämmer motionärens förslag med den av kommittén föreslagna lydelsen av förevarande bestämmelse.

Då den av kommittén föreslagna bestämmelsen synes utskottet av praktiska skäl vara att föredraga framför den i Kungl. Maj:ts förslag upptagna, har utskottet ansett motionen böra bifallas och i enlighet därmed affattat övergångsstadgandet.

Övriga lagförslag.

Mot övriga i den Kungl. propositionen upptagna lagförslag, nämligen
lag om ändrad lydelse av 16, 24, 36 och 45 §§ i förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom,

lag om ändrad lydelse av 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten,

lag om ändrad lydelse af 1 § i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, samt

lag om ändring i vissa delar av lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning,

rörande grunderna för vilka förslag utskottet hänvisar till de vid propositionen fogade utdrag av statsrådsprotokollet, har utskottet icke funnit någon anledning till anmärkning.

*Motioner av
herrar Lind-
hagen, Pers-
son med
flera och
Wedin.*

Utskottet har slutligen att avgiva yttrande med anledning av de uti vissa av de ovanberörda motionerna framställda yrkandena om utvidgning av expropriationsinstitutet, i den mån dessa yrkanden icke i det föregående behandlats.

Sålunda har herr *Lindhagen* i sin motion (II: 266) hemställt, att riksdagen ville för sin del besluta lagbestämmelser om *social expropriation* även i den mån sådana ej upptagits i propositionen samt därest hans yrkande om inarbetande av dylika bestämmelser i förslaget till lag om expropriation icke vunne bifall, Riksdagen måtte efter enahanda grunder antaga en *provisorisk lag om social expropriation* med viss kortare giltighetstid, ävensom, med anmälan om detta beslut, hos Kungl. Maj:t anhålla om *förslag till definitiv lagstiftning* inom den provisoriska lagens giltighetstid.

Herr *Persson i Norrköping* med flera hava uti sin motion (II: 268) hemställt,

att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte skyndsamt låta utreda och, i den mån utredningen därtill föranleder, om möjligt nästa år för Riksdagen framlägga förslag till lagstiftningsåtgärder i ändamål att:

1:o för jordbrukets upprätthållande och brukarnas frigörelse från beroende i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma avlösning ytterst genom expropriation (tvångsavlösning) av torparens, bolagsarrendatorers och deras vederlikars *jordbruk* på enskilda domäner;

2:o i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma avlösning ytterst genom expropriation (tvångsavlösning) av marken till *lägenhetsinnehavares* besittningar på ofri enskild grund;

3:o i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma avlösning ytterst genom expropriation (tvångsavlösning) av mark från stora enskilda domäner för *nya* jordbruk och *nya* bostadslägenheter; samt

4:o vid jordlösen för den i föregående punkter omnämnda expropriationen sådana stadganden måtte införas, att expropriationsförfarandet göres möjligast enkelt och billigt samt att någon oförtjänt vinst under inga förhållanden beredes den store jordägaren.

Slutligen har herr *Wedin* i sin motion (II: 265) hemställt,

att Riksdagen ville för sin del, vid antagandet av den expropriationslag, som i Kungl. Maj:ts proposition nr 46 vid innevarande års Riksdag föreslagits, även till behandling upptaga och i lagen inbryta eller såsom särskild lag antaga ett bifogat i Norrlandskommitténs betänkande om expropriation av reservanter framlagt lagförslag i ämnet (se bilaga).

Till stöd för sina ifrågavarande yrkanden hava motionärerna anført följande.

Herr *Lindhagen* yttrar:

»Man måste medgiva att det dock var en viss flykt över expropriationskommitténs förslag. Kommittén föreslog nämligen, att expropriation av fast egendom skulle få ske 'för allmänt gagn' i allmänhet. Någon uppräknig av de särskilda ändamålen borde ej göras, utan lagen skulle

skrivas för alla tider och varje tid få för sin del avgöra, vad den ansåg vara allmänt gagn.

Häri låg emellertid också en svaghet. Man kunde förutse ständiga strider om vad som skulle anses som allmänt gagn samt en växlande och opålitlig praxis hos skilda regeringar. Lämpligt synes det ha varit att genom uppräkningslagen fastslå vissa stora såväl som små expropriationsändamål, hämtade ur nutidens behov, och sedan gärna sluta med den generella anvisning, som kommittén förordade.

Det nu framlagda regeringsförslaget går emellertid varken den ena eller den andra vägen. Det gör visserligen en uppräkningslag speciella expropriationsändamål av vitt skilda slag, men undviker å andra sidan alla större grepp på frågan. Det generaliserande tillägget till uppräkningslagen innehåller nämligen, att expropriation i övrigt får äga rum blott för annat 'därmed jämförligt' ändamål av väsentlig betydelse för det allmänna. Någon särskild lag, som tillgodoser övriga erforderliga expropriationsändamål, är ej heller framlagd, ja ej ens i motiveringen finns något uttryck för ett verkligt behjärtande av desamma.

Det nya i tiden, som kräver den främsta uppmärksamheten i spörsmålet om expropriation, är dock *den sociala expropriationen* eller angelägenheten att skaffa folket jord för sina mångahanda behov, där jord ej kan överkommas för rimligt pris eller icke alls står att förvärva.

Visserligen hänvisas ibland till att detta behov bör fyllas av statens mark. Detta är också riktigt så till vida, att där staten har stora domäner, böra dessa disponeras för att på ett betryggande sätt varaktigt tillgodose förefintlig efterfrågan på jord. Men detta är icke tillräckligt. Statsjord finnes icke i avsevärd omfattning på alla orter. Därför måste även de större enskilda domänerna stå till buds vid trängande behov. I all synnerhet framträder detta såsom ett rimligt anspråk i de omfattande trakter av landet, där staten skänkt bort sin jord till näringarna och andra folkliga ändamål, men syftet förfelats genom den enskilda företagsamhetens ingripande i syfte att förvandla denna jord till bolagsegendom.

För närvarande finns såsom bekant omfattande storgods. Den moderna industrialismen har skapat ett ofantligt jordvälde, grundat företrädesvis i landets skogsrikedom och grundlagt först av bruksrörelsen, sedan av sågverksindustrien och numera jämväl av pappersmasseindustrien och andra fabrikationer med skog som råvara, vartill kommer sockerbetsindustriens jordinköp. Därjämte upptagas stora trakter av vårt lands bästa jordbruksjord av fideikommissarier och andra stora herrgårdar, vilka jämte sitt eget jordbruk behärska en myckenhet småbruk. Stora samhällsklasser av torpare, bolagsarrendatorer och lägenhetshavare leva därför i ett tryckande

beroende för att ej tala om den alldeles jordlösa lantbefolkningen som bor inhyses.

Folket kan ej gärna vänta på de mera ingripande lösningar, som kommande tider möjligen bestämma sig för. Redan nu måste befrielseverket på ett genomgripande sätt begynna. Detta kan ske genom att icke blott en damm sättes för storgodsväldets vidare framfärd, utan även i mån av behov vidtages avlösning av jorden ytterst genom expropriation (tvångsavlösning).

Den första uppgiften bör här självfallet vara att för jordbrukets upprätthållande och brukarnas frigörelse från beroende i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma *avlösning av torpare, bolagsarrendatorers och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner*. Till stöd härför kan ock betonas den stora bristen i nuvarande strävanden för småbruk, att man ej med allvar vill inlåta sig ens på att upprätthålla redan färdiga jordbruk, som årligen i mängd och säkerligen i vida större utsträckning, än de nya som skapas, icke blott stanna i växten utan gå tillbaka eller alldeles ödeläggas både till jord och byggnader på torp, bolagshemman och liknande domäner. Denna förödelse ses med jämnmod, därför att det enligt den fataliska privaträttsliga uppfattningen och de enskilda intressen, som ha gagn av densamma, icke går an att ingripa mot olyckan själv. Det är en privaträtt att hålla stora klasser av landets innevånare i ett jordbundet beroende av enskilda.

Den ovan ifrågasatta avlösningen betyder givetvis ej, att staten skall efter expropriation själv övertaga driften av dessa jordbruk och icke heller att åtgärderna skola riktas mot alla dylika jordbruk eller ske i ett slag. Avlösningen bör äga rum i erforderliga fall och i den mån brukare finnas, som önska avlösning och äro beredda att övertaga jorden. På åtskilliga ställen ha brukarna det jämförelsevis bra, och så länge det fortfar och brukarna ej påfordra en avlösning, finnes ej anledning till ingripande. Avlösningens organisation kräver först, att statsmakten inträder såsom den ena kontrahenten och målsman för den rätts- och maktlöse jordbesittaren. Staten skall därvid tillse, att avlösning kommer till stånd i erforderliga fall; att den vidare kommer att omfatta allt, som bör höra till jordbesittningen; att den sker på billigaste villkor, så att den ej blir ruinerande för jordbrukaren; och att den familj, som suttit på jorden, i regel får företrädesrätt till densamma. Men för att ej även statsmakten här skall stå maktlös, fordras det ett yttersta maktmedel. Detta medel är expropriation. För att lagstiftningen skall skapa betryggande förhållanden för framtiden vore det önskligt, att lagen föreskriver, att även en enskild

överenskommelse, som kunnat komma till stånd mellan staten och jordägaren utan rättsliga expropriationsåtgärder, skall ha samma rättsverkningar som en dylik expropriation.

En annan tvingande nödvändighet är att staten i erforderliga fall kan *anskaffa mark till nya jordbruk*. På många håll finnes ingen sådan jord att få, därför att jorden ligger under storgods, från vilka försäljning av olika skäl alls icke äger rum eller endast efter mannamån. På andra trakter, där jord hålles till salu, sker det oftast på spekulation till ockerpris.

All expropriation för jordbruksändamål är emellertid utesluten i den kungl. propositionen. Och dock är det kanske den, som stora nödlidande befolkningslager mer än något annat längta efter.

Den angelägna frågan har dock förut icke kunnat undgå att göra sig påmind i de officiella instanserna. En sådan expropriation å bolags och enskilda skogsspekulanter jord i Norrland och Dalarne föreslogs i norrlandskommitténs år 1904 avgivna betänkande. Kommitténs majoritet arbetade länge på ett förslag till lag om avlösning, ytterst genom expropriation dels av de färdiga jordbruken med tillbehör, dels av komplettering i jord och tillbehör till jordbruk, som redan blivit på ett otillfredsställande sätt utstyckade, och dels även av mark för bildande av nya jordbruk. Slutligen bestämde sig de flesta ledamöterna för att omedelbart förorda tvångsavlösning endast för det senaste ändamålet, under det reservanter fullföljde förslaget i sin helhet. Vid 1910 års riksdag interPELLERADES dåvarande statsministern med följande spörsmål: 'Ämnar regeringen ägna något intresse åt ovannämnda av norrlandskommittén jämte reservanter väckta förslag rörande skyldighet för bolag och enskilda skogsspekulanter inom Norrland och Dalarne att avstå jord åt den jordlösa befolkningen, och när kan i sådan händelse ett dylikt intresse väntas bära frukt?' Härpå svarades av statsministern, att en kommitté för att verkställa en revision av expropriationslagstiftningen tillsatts och det vore helt naturligt, att man avvaktade detta betänkande för att erfara, vilka generella förslag denna kommitté kunde komma att göra, innan man grep sig an med en specialfråga av den ömtåliga och grannliga natur som den, varom interpellanten i denna del talat. Nu föreligger detta kommittébetänkande och har varit föremål för prövning, men norrlandskommitténs vida äldre betänkande blir fortfarande åsidosatt och lämnas utan beaktande. Propositionen innehåller härom allenast den enkla förklaringen, att norrlandskommitténs förslag 'har även nu lämnats åsido' och detta på den grund att det syntes lämpa sig bäst för en speciallagstiftning. Hur länge denna ytterligare skall låta vänta på sig, därom får man icke någon som helst upplysning. Huvudsaken är dock att ämnet kommer till realitets-

behandling skyndsamt och samtidigt i hela dess vidd. Om detta sker i flera parallella lagförslag eller i en lag med flera kapitel är likgiltigt. Det nu framlagda expropriationsförslaget är emellertid snarare uppställt efter det senare systemet, både med hänsyn till sitt innehåll och i form samt inbjuder nästan till att inflicka i detsamma de felande styckena. Föredrager man åter en annan ordning eller kanske ser helst till och med att bitar av samma sak finnas kringströdda i olika författningar, så må det också gärna ske, blott innehållet kommer till sin rätt.

På samma sätt hava i propositionen avfärdats de åren 1909—1912 i Andra kammaren framburna förslagen i större eller mindre omfattning om bland annat rätt till expropriation från större enskilda domäner i skäligen fall av färdiga beroende jordbruk och mark till nya jordbruk. Redan i den år 1909 å socialdemokratiska gruppens vägnar väckta motionen föreslogs bland annat omedelbart antagande i riksdagen av det lagförslag om social expropriation, som avgivits av reservanter i norrlandskommittén, detta på grund av 'att man inom regeringen tycktes alldeles vilja glömma bort norrlandskommitténs expropriationsförslag'.

Den andra stora huvudavdelningen av expropriation i socialt syfte innefattar *anskaffandet av tomtmark för bostäder och andra dylika oundgängliga ändamål*. Med hänsyn till de praktiska behoven sönderfaller även detta ämne i tvenne delar, den ena avseende att bereda *ägare av egna hus på ofri grund* en trygg besittningsrätt även till själva marken och den andra att skaffa ny mark för bostäder och annat dylikt ändamål. För båda dessa fall innehåller det kungl. förslaget ansatser till social expropriation. Dylikt inbegripande har således i alla fall ansetts kunna inpassas i det nu framlagda förslaget, ehuru man på samma gång uttalat, att den sociala expropriationen krävde en speciallagstiftning.

Förslaget upptager således att expropriation får äga rum för att inom bebyggt område å ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden. Denna bestämmelse är föranledd av 1907 års riksdags framställning om förslag till åtgärder, särskilt med anlitande av expropriation, i ändamål att vid fisklägen, stationssamhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna förhållandena med avseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark.

Det gäller dock här frågan om att bereda personer med egna byggnader på ofri enskild grund tillfälle att förvärva ett tryggt förfogande över själva marken. År 1907 vågade man sig visserligen ej längre än att

börja behjärta denna sak för områden med en sammanträngd befolkning. Emellertid är det uppenbarligen lika brydsamt för en person med eget hus på annans mark, även då han bor mera ensam och ej är omgiven av olyckskamrater. Dylika s. k. ensittare förekomma i stora myckenheter överallt på landsbygden och man kan därför säga, att deras åsidosättande i förslaget betyder att landsbygdens behov blivit undanskjutet och endast de stadsliknande samhällenas tillgodosetts. Sedan riksdagen avlät sin nyssnämnda skrivelse har också åtskilligt förekommit, som fäst uppmärksamheten på att man icke rimligen kan stanna vid en sådan halv ståndpunkt.

I torpkommitténs år 1911 avgivna betänkande har det sålunda förordats en tvångsavlösning av lägenheter å ofri grund, oavsett om lägenheterna befinna sig på områden med en sammanträngd befolkning eller icke. Denna kommitté begränsar å andra sidan, såsom det synes obehörigt, sitt förslag att omfatta allenast de fall då marken upplåtits på minst 49 år samt tillika markens värde understiger byggnadernas.

Vid riksdagarna 1911 och 1912 har vidare i Andra kammaren framförts förslag bland annat om expropriationsrätt för alla dylika fall, när skäl därtill föreligga, och ej blott med de begränsningar, 1907 års riksdagsskrivelse och torpkommittén ifrågasatt. Vid 1912 års riksdag väcktes dessutom förslag om omedelbart antagande av en provisorisk lag med viss kortare giltighetstid, som medgav expropriation i skäliga fall av marken till lägenhet på ofri grund. Denna senare framställning föranledde Andra kammaren att, på lagutskottets tillstyrkan, besluta anhålla om framläggande för riksdagen skyndsammast möjligt av förslag till lagstiftning om expropriations- eller lösningsrätt för beredande av möjlighet åt ägare av byggnader på ofri grund att förvärva marken, varå byggnaderna äro uppförda. I motiveringen till denna hemställan framhölls, hurusom det borde övervägas, om ej den ifrågasatta lösningsrätten lämpligen borde kunna utsträckas att omfatta även andra innehavare av byggnader å ofri grund än som avsågs i expropriationskommitténs förslag. Reservanter förordade omedelbart antagande av provisorisk expropriationslag.

Propositionen inlåter sig emellertid icke ens i sin motivering på dylika utvidgningar i vidare mån än att den erinrar om torpkommitténs förslag samt anmärker att dess föreslagna lösningsrätt icke anordnats såsom en expropriationsrätt, beroende på tillstånd av Konungen i varje fall, utan bundits vid vissa på förhand fastslagna förhållanden, vilkas tillvaro i det särskilda fallet skall utrönas genom lantmåteriförrättning. Förslaget kunde därför icke ingå i expropriationslagstiftningen utan fullständig omläggning, och att vidtaga en sådan kunde, säges det i propositionen, åtminstone icke för närvarande finnas anledning till.

Man ser således här, hurusom i propositionen ansetts att en ledande tanke och ordnande hand över det splittrade materialet från regeringens egen sida ej erfordrades. Man utgår ifrån att de diffusa förslagen skola vara sådana de äro, och då de ej passa ihop, så passa de ej heller ihop, och luckorna få även vara kvar utan att man närmare överväger dem, eftersom de nu en gång finnas. Då det emellertid säges, att ingen anledning erbjuder sig för att nu taga i övervägande även torpkommitténs förslag, måste dock erinras om, att det finnes en anledning, som tvingar sig på var och en vid första försök till eftertanke i ämnet. Denna anledning är det föreliggande behovet för en myckenhet människor att få en sådan lagstiftning genast vid äventyr att de eljest förlora hem och egendom och en draglig tillvaro över huvud taget. Det har sedermera förespeglats, att något möjligen skulle kunna göras för dem i sammanhang med skifteslagstiftningen. Frånsett det svårbegripliga sammanhanget mellan denna expropriationsfråga och en ny skifteslagstiftning, som möjligen kan komma till stånd efter en lång väntan, är naturligtvis en dylik hänvisning för de människor, varom ovan talats, ett räckande av stenar i stället för bröd. Det må i detta sammanhang erinras om att torpkommitténs förslag till skillnad från expropriationskommitténs och propositionens tillerkänner den enskilde lägenhetsinnehavaren lösningsrätt samt lägger även bördan av förrättningen uteslutande på honom. Man förstår och vet, hur ineffektiva dylika lagstiftningar bliva. Riktigare och verkningsfullare synes vara, att i varje fall det allmänna, stat eller kommun, på lägenhetsinnehavares begäran framträder såsom hans målsman vid själva förrättningen samt övertager jorden och sedan överläter den på ett sätt, som betryggar ändamålet och brukarens rätt.

Vad därefter angår angelägenheten att anskaffa *mark till nya bostäder eller andra dylika folkliga ändamål* innehåller regeringens förslag expropriation för anskaffande av samlingslokaler och dylikt för varjehanda uppgifter. Detta är en särdeles behjärtansvärd sak och således i och för sig en förtjänst hos förslaget. Men det glömmes alldeles behovet av mark till bostäder och vistelseort för individerna och familjerna, när de icke äro församlade till allmän överläggning, ett behov, som framfördes i motion inom Andra kammaren vid 1911 och 1912 års riksdagar. Även 1907 års skrivelse betonade att den i skrivelsen begärda expropriationsrätten avsåge orter, där en sammanträngd befolkning bor 'eller kan uppstå' och således borde tillgodose förhållandena med avseende å redan befintlig 'eller för samhällets utvidgning' erforderlig tomtmark. Det är oklart, om propositionen omfattar även den senare delen i denna riksdagsskrivelse.

Snarare synes propositionen även här gjort en inskränkning, då den talar endast om 'bebyggt område'.

Till den sociala expropriationen kan möjligen också räknas expropriation av mark från större skogskomplexer för bildande av *kommunal-skogar*, varom förslag väckts på mångt håll och år 1909 även i riksdagen. Detta ändamål synes kunna falla under regeringsförslagets medgivande av expropriation för »något en kommuns eller annan dylik samfällighets ändamål».

Herr *Persson i Norrköping* med flera hava i sin motion anført:

»I Kungl. Maj:ts proposition nr 46 med förslag till lag om expropriation föreslås, att expropriation skall kunna äga rum, när Konungen prövar nödigt, att fast egendom må tagas i bruk dels för vissa allmänna ändamål, för vilka förut expropriationsförfarandet i allmänhet fått äga rum, och dels för vissa angivna nya ändamål, såsom för åstadkommande av tryggare bostadsförhållanden inom bebyggt område å ort med större sammanträngd befolkning ävensom plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt för ett samhälles befolkning eller en väsentlig del därav o. s. v. Såväl inom Riksdagen som annorstädes har emellertid vid föregående upprepade tillfällen framförts beaktansvärda krav om expropriation av fast egendom jämväl för andra ändamål, vilka icke återfinnas i den förevarande kungl. propositionen.

Vi tillåta oss erinra därom, att redan år 1904 förordade den s. k. Norrlandskommittén i sitt den 27 oktober nämnda år avgivna betänkande vissa åtgärder för att genom expropriationsförfarande bereda enskilda jordägare i Norrland och Dalarne lämpliga odlingslägenheter. Riksdagsmotioner angående jordavlösning, ytterst genom expropriation, har sedan av enskild motionär framförts år 1909, 1910 och 1911 och slutligen framfördes i Andra kammaren under 1912 års riksdag av socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd en motion, vari yrkades lagstiftningsåtgärder för att i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma avlösning ytterst genom expropriation dels av mark för torpare, bolagsarrendatorers och vederlikars jordbruk på enskilda domäner, dels marken till lägenhetsinnehavares besittningar på ofri enskild grund och dels mark från stora enskilda domäner för nya jordbruk och nya bostadslägenheter.

De motiv, som anfördes i föregående års omnämnda motion, lära näppeligen här behöva upprepas, kända som de torde vara för envar Riksdagens ledamot, som med intresse följer såväl de ovannämnda samhällsgruppernas ofria och betryckta läge som möjligheterna för jordbrukets upprätthållande och förkovrande. Vad särskilt lägenhetsinnehavarna, vilka äga hus på ofri enskild grund, beträffar, så må erinras därom, att den av Kungl. Maj:t tillsatta s. k. torpkommissionen i sitt den 6 maj 1911 afgivna betänkande bland annat förelade förslag till lag om lösningsrätt av vissa avsöndrade lägenheter. Och Riksdagens lagutskott yttrade i betänkande förra året om dessa lägenhetsägare, att de otvivelaktigt i de flesta fall befinna sig i en synnerligen otrygg ställning, enär de äventyra att vid nyttjanderättens slut nödgas bortflytta sina byggnader eller för att undgå detta på vida hårdare villkor än förut söka få upplåtelsen förnyad, därest ej, såsom ofta torde vara fallet, byggnaderna vid besittningens slut jämlikt avtal om upplåtelse av tomt utan lösen tillhöra markägaren. Och utskottet fann det vara en samhällsangelägenhet av synnerlig vikt, att dylika lägenhetsinnehavare beredas en mera tryggad ställning, samt att åtgärder härför, som måste anses nödvändiga, skyndsammast möjligt vidtagas, varför utskottet hemställde, att 'Riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhänga om framläggande för Riksdagen skyndsammast möjligt av förslag till lagstiftning om expropriations- eller lösningsrätt för beredande av möjlighet åt ägare av byggnader på ofri grund att förvärva marken, varå byggnaderna äro uppförda'.

Denna utskottets hemställan bifölls i Andra kammaren och samlade i Första kammaren 52 röster mot 91.

I liknande otryggad ställning som lägenhetsinnehavarna kan man säga, att torpare och bolagsarrendatorer i stort sett befinna sig. Dessa medborgaregrupper vänta och begära statsmakternas snara och kraftiga ingripande för att få sin ställning tryggad och dräglig. Som i förra årets motion framhålles, är det även en samhällsangelägenhet av största vikt, att det kan anskaffas jord till nya jordbruk och nya lägenheter samt att detta sker under billigaste och rimligaste villkor.

Det är därför högst beklagansvärt, att hänsyn till ovanberörda förhållanden icke tagits vid utarbetandet av det förslag till expropriationslag, som den förevarande kungl. propositionen innehåller. Utom det att ifrågavarande lagförslag icke inrymmer möjlighet till expropriation i de fall vi här ovan framhållit, så är expropriationsförfarandet, som lagförslaget ifrågasätter, så omständligt och dyrbart, att det näppeligen med fördel kan användas i de fall som förutsättas vid avlösning av exempelvis enskildes enstaka lägenheter, torp och småbruk. För detta ändamål erfordras ett

väsentligt enklare, smidigare och billigare expropriationsförfarande. Det är ett sådant vi ansett borde framlagts i samband med det förelagda. Och vi vilja i detta avseende hänvisa till de lagar, som på motsvarande område äro gällande i England och vilka visat sig mycket ändamålsenliga.»

Herr *Wedin* har anfört:

»Det förslag till lag om expropriation, som Kungl. Maj:t i proposition nr 46 förelagt Riksdagen, innehåller, utom en del lagändringar, nya, utvidgade bestämmelser i fråga om expropriation. Förslaget upptager bland sina nyheter bestämmelser avseende att tjäna rent sociala ändamål, vilket torde få betecknas som lagförslagets största förtjänster, fast det dock icke, såsom man haft anledning vänta, kan utgöra den rymligare bas som nutidsförhållandena kräva för att föreliggande lag skall vara tillämplig att i de trängande fall, när det allmänna gagnet så fördrar, fylla ett mänskligt anspråk.

Det heter i första paragrafen bland annat så här: »För att inom bebyggt område å ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden eller förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning, som är anlagd för sådant ändamål, eller bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt.»

När man läser detta, som till största delen utgör lagförslagets nyhet, blir man osökt påmint om att här saknas någonting, nämligen kompletteringen av Norrlandslagstiftningen i enlighet med Norrlandskommitténs förslag.

Föreliggande expropriationslagförslag kan, trots det goda, som däri inneslutes och som villigt erkännes, med utelämnande av denna vitala och ur det allmänna gagnets synpunkt så betydelsefulla frågan — jordfrågan — icke annat än avsätta en bitter besvikelse.

Det system Norrlandskommittén satte medelst de s. k. Norrlandslagarna — ägostyckningslagen, arrendelagen och vanhävdslagen samt ett komplement därtill en expropriationslag såsom ett yttersta medel — förverkligar icke, vilket ock kommittén förutsåg, till fullo de avsikter, varur detsamma är framsprunget, såvida icke denna sistnämnda lag förverkligades.

I saknad av denna senare lag är det ock därför som Norrlandslagstiftningen i stort sett kan sägas avspegla sin egentliga betydelse endast däri, att trävaruindustriens jordförvärv hejdats. Men det var icke nog där-

med. En annan viktig och brådskande statsuppgift ingick i Norrlandsfrågan, nämligen att söka bota de skador, dessa jordförvärv åstadkommit.

Det behov, som det av Norrlandskommittén föreslagna aktstycket under benämningen expropriation skulle tillgodose, står fortfarande lika ohjälpt, och det är att beklaga, att icke nu framlagda förslaget i sig upptager denna komplettering.»

Vad uti ifrågavarande motioner hemställes har i huvudsakliga delar Utskottet. tidigare varit föremål för Riksdagens behandling.

Sedan, såsom förut är berört, redan vid 1909, 1910 och 1911 års riksdagar fråga väckts om expropriationsinstitutets utvidgning till vissa av ovanberörda ändamål, väcktes vid 1912 års riksdag med avseende å detta ämne tvenne motioner. I den ena, av herr Lindhagen, hemställdes, att Riksdagen ville för sin del besluta en provisorisk lag med viss kortare giltighetstid, som giver rätt för stat eller kommun att i skäliga fall genom expropriation förvärva marken till lägenheter på ofri grund, d. v. s. då byggnaden men ej marken tillhör lägenhetshavaren; och i den andra, av herrar Lindhagen m. fl., framställdes enahanda yrkanden som i herr Perssons med fleres nu ifrågavarande motion.

Med anledning av den förstnämnda motionen hemställde lagutskottet i betänkande nr 49, att Riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om framläggande för Riksdagen skyndsammast möjligt av förslag till lagstiftning om expropriations- eller lösningsrätt för beredande av möjlighet åt ägare av byggnader på ofri grund att förvärva marken, varå byggnaderna äro uppförda. Denna utskottets hemställan bifölls av Andra kammaren med 93 röster mot 70, men då Första kammaren avslog densamma, förföll frågan. Den sistnämnda motionen blev på hemställan av lagutskottet i betänkande nr 52 av båda kamrarna avslagen.

Beträffande den fråga, som berördes i lagutskottets förut nämnda betänkande nr 49 och som nu återigen upptagits av herr Lindhagen i hans ofta nämnda motion samt av herr Persson med flera i punkt 2:o) av deras motion eller om lagstiftningsåtgärder i ändamål att åstadkomma *avlösning av marken till lägenhetsinnehavares besittningar å ofri enskild grund*, kommer denna fråga att till viss del vinna sin lösning genom de uti förslaget till lag om expropriation meddelade bestämmelserna om expropriationsrätt för att inom bebyggt område å ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden.

I fråga om de andra kategorier av lägenhetsinnehavare, som icke omfattas av den nyss åberopade bestämmelsen, har däremot det behov av

lagstiftning, varåt andra kammaren genom sitt under ovan berörda beslut givit uttryck, ännu icke blivit tillgodosett. I denna fråga yttrade 1912 års lagutskott, att det vore otvivelaktigt att lägenhetsinnehavare, som äro ägare till byggnader på ofri enskild grund, i de flesta fall befinna sig i en synnerligen otrygg ställning. Även om de genom inteckning eller, enligt den nya lagen angående nyttjanderätt till fast egendom, genom skriftlig avhandling kunna trygga sin besittningsrätt till tomten eller lägenheten under upplåtelseiden, äventyra de i allt fall att vid nyttjanderättstidens slut nödgas bortflytta sina byggnader eller för att undgå detta på vida hårdare villkor än förut söka få upplåtelsen förnyad, därest ej, såsom ofta torde vara fallet, åbyggnaderna vid besittningstidens slut skola jämlikt upplåtelseavtalet utan lösen tillfalla markägaren. Även under själva besittningstiden kunna villkoren mången gång vara obilliga och värdet av besittningen förringas genom varjehanda vid densamma fästade villkor eller äventyr.

Denna fråga om åtgärder till betryggande av deras ställning, som äga byggnader å ofri grund, har visserligen, såsom förut är berört, av torpkommissionen upptagits i dess förslag. Men det förslag till lag om lösningsrätt för innehavare av vissa på fyrtionio år eller längre tid avsöndrade lägenheter, som kommissionen framlagt, har icke ännu ansetts kunna föreläggas Riksdagen.

Uppenbarligen skulle, därest detta förslag komme till genomförande, de olägenheter, som i motionen beröras, i avsevärd omfattning undanröjas. I anledning härav och herr Lindhagens även vid förliedet års riksdag framställda förslag till provisorisk lagstiftning i ämnet yttrade 1912 års lagutskott:

»Utskottet delar motionärens uppfattning om angelägenheten av att de åtgärder, som enligt vad ovan nämnts, måste anses nödvändiga för undanröjande av här omhandlade missförhållanden, skyndsammast möjligt vidtagas. Utskottet har dock icke ansett sig kunna utan föregående undersökning nu antaga ett lagförslag av den omfattning, som här är i fråga. Det vill synas, som borde hinder ej möta, att ovan omförmälta författningsförslag åtminstone i de delar, som beröra här ifrågavarande ämnen, kunde, efter tilläventyrs erforderlig förändring eller omarbetning, i den närmaste framtiden genomföras. — — —

Härvid synes jämväl böra komma under övervägande, huruvida icke sådan lösningsrätt, som i torpkommissionens betänkande föreslås, lämpligen bör kunna utsträckas att omfatta även andra innehavare av å ofri grund befintliga byggnader, än i nämnda förslag avses.

I varje fall är det angeläget, att den förevarande frågan snarligen av statsmakterna företages till avgörande.»

Utskottet har funnit sig böra i huvudsak vidhålla den ståndpunkt, som sålunda intagits av 1912 års lagutskott, och därför hemställt om en skrivelse i syfte att påskynda en lagstiftning till betryggande av ifrågasvarande lägenhetsinnehavares ställning.

Vad här efter angår de under 1:o), 3:o) och 4:o) i herr Perssons m. fl:s motion ävensom i herr Lindhagens motion i övrigt påyrkade lagstiftningsåtgärder för åstadkommande av tvångsavlösning av *torpare, bolagsarrendatorers och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner* samt av mark från stora enskilda domäner för *nya jordbruk och nya bostadslägenheter* anförde 1912 års lagutskott i sitt ovan åberopade betänkande nr 52:

»Att införa en aflösningsrätt ytterst genom expropriation av den art och omfattning, som motionärerna föreslagit, kan enligt utskottets förmenande icke vara tillrådligt. Expropriationsinstitutet, sådant det hittills i vår rätt gestaltat sig, är uppenbarligen avsett för undantagsfall. Varje utvidgning av detta institut synes också böra ske med stor varsamhet. Häremot skulle alldeles strida att nu ställa i utsikt införandet av en sådan expropriationsrätt som i motionen påyrkas. Den omgestaltning av jordbesittnings- och jordägarförhållandena, som uppenbarligen skulle bli en följd av en dylik åtgärd, skulle säkerligen icke heller undgå att medföra en oförmånlig inverkan på det ekonomiska livet. I varje fall torde en lagbestämd lösningsrätt till jorden till förmån för de i motionen avsedda jordbesittare, vilka icke själva äga den jord de inneha, vara ägnad att medföra ett tillstånd av osäkerhet i jordbesittningsförhållandena, vars verkan såväl för dem, till vilkas förmån avlösningen skulle ske, som för dem, emot vilka den vore riktad, det icke synes möjligt att överskåda.

Det lär väl även med skäl kunna ifrågasättas om över huvud taget de med avlösningsrätten åsyftade förmånerna skulle vinnas. Åtminstone torde de lägenheter, som innehavas av vissa kategorier torpare, i många fall vara för små för att ensamt det till dem hörande jordbruk skall kunna föda sin ägare. Likasom ofta torpen och de skyldigheter, som åligga deras innehavare, äro behövlige för de större jordbruk, dit de höra, måste det enligt utskottets mening å andra sidan mången gång vara en angelägenhet av vikt även för torparna själva att från nämnda jordbruk få det stöd i ekonomiskt avseende, som för närvarande merendels lämnas dem och som skulle bortfalla med en ställning, sådan som den motionärerna vilja bereda dem.

I fråga om anskaffande av mark för bildandet av nya jordbruk och nya bostadslägenheter må slutligen även erinras, att den frivilliga styckningen av jorden under de senare åren väsentligen tilltagit samt att till underlättandet av densamma skifteslagstiftningskommittén i sitt den 28 juli 1911 avgivna förslag till lag om skifte av jord föreslagit sådan förändring i gällande bestämmelser om ägostyckning att nämnda institut skulle kunna komma till användning i större utsträckning än förut.»

Vad 1912 års lagutskott sålunda anfört anser utskottet fortfarande äga giltighet. Utskottet har sålunda ej ansett sig kunna tillstyrka de nu ifrågavarande förslagen. Vid sådant förhållande lär vidare yttrande icke vara erforderligt beträffande mom. 4:o) i herrar Perssons med fleras motion, vilket endast innefattar förslag i avseende å de grunder, som böra följas vid de i motionen avsedda expropriationerna.

Beträffande slutligen herr Wedins motion, i vad därigenom föreslås, att Riksdagen måtte såsom särskild lag antaga det av reservanter i norrlandskommittén framlagda, såsom bilaga till motionen fogade lagförslaget, har utskottet redan med hänsyn därtill, att Kungl. Maj:t på av departementschefen anförda, här förut återgivna skäl (sid. 10) icke funnit sig böra i sammanhang med den förevarande lagstiftningen upptaga denna fråga samt till följd härav det nyssnämnda förslaget icke varit föremål för den beredning, som skulle erfordrats för att Riksdagen skulle vara beredd att nu antaga detsamma, funnit sig icke kunna tillstyrka antagande av samma förslag.

Med anledning av vad utskottet sålunda anfört får utskottet hemställa,

A) att Riksdagen måtte

I:o) med tillkännagivande, att det i förevarande proposition framlagda förslag till lag om expropriation icke kunnat av Riksdagen i oförändrat skick antagas, måtte i anledning av sagda proposition samt herrar friherre Falkenberg, Olofssons i Digernäs, Starbäcks med fleras och von Hofstens motioner, men med avslag å

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

herr Ekmans motion ävensom herrar Wedins och Lindhagens motioner i vad desamma avse berörda lagförslag, för sin del antaga följande förslag till

Lag om expropriation.

Härigenom förordnas som följer:

I. Allmänna bestämmelser.

Om expropriationsrätt.

1 §.

1. Fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen prövar det nödigt:

för befästning, övnings- eller förläggningsplats för krigsmakten, skjutbana, som äger betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling, eller eljest för rikets försvar,

för allmän väg på landet eller i stad, järnväg eller spårväg för allmän trafik, bro, hamn, lastningsplats, kanal eller annan farled, flottled, telegraf- eller telefonanläggning eller annan anläggning för den allmänna samfärdselns främjande,

för allmän byggnad,

1 §.

Fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen prövar det nödigt:

1. för befästning, övnings- eller förläggningsplats för krigsmakten, skjutbana, som äger betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling, eller eljest för rikets försvar;

2. för allmän väg på landet eller i stad, järnväg eller spårväg för allmän trafik, bro, hamn, lastningsplats, kanal eller annan farled, flottled, telegraf- eller telefonanläggning eller annan anläggning för den allmänna samfärdselns främjande;

3. för allmän byggnad;

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål,

för att inom bebyggt område å ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden, eller förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning, som är anlagd för sådant ändamål, eller bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt,

för linbana, som är behöfvlig för ett företag av större gagn för orten, eller

för annat därmed jämförligt ändamål av väsentlig betydelse för det allmänna.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om Konungen prövar det nödigt för ändamål, som nu är sagt.

2. Finnes synnerligen märklig fast fornlämning för dess bevarande böra jämte därför erforderlig mark vara i kronans ägo eller jordområde böra på grund av synnerligen märklig naturbeskaffenhet avsättas såsom naturminnesmärke och för sådant ändamål avstås till kronan, eller prövas

4. för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål;

5. för att förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning, som är anlagd för sådant ändamål;

6. för att inom bebyggt område vid järnvägsstation, hamnplats eller fiskläge eller å annan ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden;

7. för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt;

8. för åstadkommande på det allmännas bekostnad av skogsåterväxt å skogsmark, som är genom kalhuggning eller på annat sätt ödelagd och ej utgör nödig betesmark;

9. för kronans övertagande av flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård;

10. för att i kronans ägo överföra jordområde av synnerligen märklig naturbeskaffenhet för dess avsättande såsom naturminnesmärke eller ock synnerligen märklig fast fornlämning, vars bevarande ej kan på annat sätt tryggas, jämte därför erforderlig mark;

11. för linbana, som är behöfvlig

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

skogsätterväxt böra på det allmännas bekostnad åstadkommas å kronan ej tillhörig skogsmark, som är genom kalhuggning eller på annat sätt ödelagd och ej utgör nödig betesmark, eller finnes flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård, böra avstås till kronan, må, på förordnande av Konungen, expropriation av sådan fastighet äga rum.

Prövas särskild rätt till område, som är avsatt till nationalpark, böra upphöra, äge ock Konungen förordna om expropriation av rättigheten.

2 §.

Ägare av fastighet, i avseende vara rätt till expropriation meddelats, vare pliktig att, enligt vad i denna lag stadgas och Konungen i förordnandet om expropriation föreskrivit, avstå fastigheten eller upplåta nyttjanderätt eller servitutsrätt till densamma.

Har expropriationsrätt meddelats i avseende å särskild rätt, som besvärar fastighet, vare rättighetens innehavare, enligt vad nyss är sagt, pliktig avstå rättigheten eller underkasta sig inskränkning därav.

Avstås på grund av expropriation fastighet, till vilken särskild rätt innehaves av annan än kronan, vare ock innehavaren pliktig avstå rättigheten.

för ett företag av större gagn för orten; eller

12. för annat därmed jämförligt ändamål av väsentlig betydelse för det allmänna.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om Konungen prövar det nödigt för ändamål, som nu är sagt; och må expropriation enligt Konungens förordnande jämväl äga rum för upphävande av särskild rätt till område, som är avsatt till nationalpark.

2 §.

Ägare av fastighet, i avseende vara rätt till expropriation meddelats, vare pliktig att, enligt vad i denna lag stadgas och Konungen i förordnandet om expropriation föreskrivit, avstå fastigheten eller upplåta nyttjanderätt eller servitutsrätt till densamma.

Har expropriationsrätt meddelats i avseende å särskild rätt, som besvärar fastighet, vare rättighetens innehavare, enligt vad nyss är sagt, pliktig avstå rättigheten eller underkasta sig inskränkning därav.

Avstås på grund av expropriation fastighet, till vilken särskild rätt innehaves av annan än kronan, vare ock innehavaren pliktig avstå rättigheten.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Angående motsvarande tillämpning, då tomträtt eller vattenfallsrätt exproprieras, av bestämmelserna om expropriation av *fast egendom* är särskilt stadgat.

Angående motsvarande tillämpning, då tomträtt eller vattenfallsrätt exproprieras, av bestämmelserna om expropriation av *fastighet* är särskilt stadgat.

3 §.

Är särskild rätt till fastighet föremål för expropriation utan att fastigheten avstås, skall vad nedan stadgas om expropriation av fastighet i tillämpliga delar gälla.

4 §.

Den, som vill hos Konungen söka rätt till expropriation, foga vid ansökningen karta över fastigheten med beskrivning, utvisande, därest det är fråga om fastighet å landet, till vilken jordeboksenhet den hör och, om fastigheten är fördelad i flera ägotter, dessas läge och gränser, så ock styrkt uppgift å fastighetens ägare och innehavare samt, om i något avseende överenskommelse träffats, redogörelse därför.

Är fråga endast om expropriation av särskild rätt till fastighet, äge vad nu stadgats om bifogande av karta med beskrivning samt uppgift å ägare och innehavare tillämpning i avseende å den fastighet, som är föremål för rättigheten; dock må expropriationsrätt beviljas, utan att ansökningen åtföljes av karta och beskrivning, om Konungen icke finner dem vara av nöden för ärendets prövning. Innehaves den rätt sökanden vill exproprieras av annan än fastighetens ägare, skall, förutom ovan omförmälda handlingar, styrkt uppgift å innehavaren bifogas ansökningen.

5 §.

Konungen bestämme, vilket område expropriationen må omfatta.

Visas mer än ett område vara tjänligt för det avsedda ändamålet, må expropriationsrätt ej meddelas beträffande område, vars avstående eller upplåtande medför större olä-

5 §.

Konungen bestämme, vilket område expropriationen må omfatta.

Finnes mer än ett område vara tjänligt för det avsedda ändamålet, må expropriationsrätt ej meddelas beträffande område, vars avstående eller upplåtande medför större olä-

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

genhet än nödigt är; och skall jämväl i övrigt tillses, att ändamålet må, utan oskäligen kostnad för den exproprierande, vinnas med minsta olägenhet för annan, vars rätt är i fråga.

Finns särskilda bestämmelser erforderliga för att trygga fastighetens användande för det avsedda ändamålet, tillkomme Konungen att meddela sådana bestämmelser.

Konungen utsatte viss tid, inom vilken den, som erhållit expropriationsrätt, skall fullfölja frågan genom ansökning om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör.

genhet än nödigt är; och skall jämväl i övrigt tillses, att ändamålet må, utan oskäligen kostnad för den exproprierande, vinnas med minsta olägenhet för annan, vars rätt är i fråga.

Prövas särskilda bestämmelser erforderliga för att trygga fastighetens användande för det avsedda ändamålet, tillkomme Konungen att meddela sådana bestämmelser.

Konungen utsatte viss tid, inom vilken den, som erhållit expropriationsrätt, skall fullfölja frågan genom ansökning om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör.

6 §.

Expropriationsrätt må ej från innehavaren övergå på annan, utan att Konungen det medger.

Om expropriationsersättning.

7 §.

För fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens värde. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, skall ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada ersättas.

7 §.

För fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens *fulla* värde. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, skall *full* ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada *fullt* ersättas.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Är den exproprierande på grund av åtagande eller av annan anledning pliktig vidtaga åtgärd till förebyggande eller förminskande av skada eller intrång, varde expropriationsersättningen därefter jämkad.

Expropriationsersättningen skall bestämmas i penningar, att utgå på en gång.

Är den exproprierande på grund av åtagande eller av annan anledning pliktig vidtaga åtgärd till förebyggande eller förminskande av skada eller intrång, varde expropriationsersättningen därefter jämkad.

Expropriationsersättningen skall bestämmas i penningar, att utgå på en gång.

8 §.

Vid bestämmande av expropriationsersättningen må hänsyn icke tagas till förändring i värde, som uppstår allenast till följd av expropriationsrättens beviljande eller det avsedda ändamålets genomförande.

9 §.

Exproprieras en del av en fastighet och föranleder expropriationen eller den exproprierade delens användande skada eller intrång å den återstående delen men i annat hänseende jämväl nytta för densamma, skall ersättning för sådant men gäldas endast i den mån det överstiger nyttan.

10 §.

Har, efter det fråga om expropriation blivit väckt, kostnad nedlagts å fastigheten i uppenbar avsikt att höja expropriationsersättningen, må genom sådan kostnad åstadkommen förökning av fastighetens värde icke tagas i beräkning vid ersättningens bestämmande.

11 §.

Vad i 7, 9 och 10 §§ stadgas om fastighet äge motsvarande tillämpning beträffande särskild rätt till fastighet, som avstås på grund av expropriation.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Om utvidgning av expropriationen.

12 §.

Har expropriationsrätt meddelats beträffande en del av en fastighet och lider genom expropriationen eller den exproprierade delens användande en återstående del av fastigheten synnerligt men, varde jämväl denna del exproprierad, om ägaren det begär. Skall nyttjanderätt eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastigheten, vare ock ägaren berättigad fordra, att denna skall lösas.

Om vid expropriation av en del av en fastighet ersättningen för skada eller intrång å en återstående del skulle uppgå till två tredjedelar av den delens värde, eller ersättning vid upplåtelse av nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastighet skulle motsvara två tredjedelar av värdet å fastigheten, äge den exproprierande lösa det område, som lider sådant men eller utgör föremål för rättigheten. Kostnaden för åtgärd, som i 7 § andra stycket avses, varde inberäknad i ersättning som nu är sagd.

12 §.

Har expropriationsrätt meddelats beträffande en del av en fastighet och lider genom expropriationen eller den exproprierade delens användande en återstående del av fastigheten synnerligt men, varde jämväl denna del exproprierad, om ägaren det begär. Skall nyttjanderätt eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastigheten eller någon del därav, vare ock ägaren berättigad fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.

Om vid expropriation av en del av en fastighet ersättningen för skada eller intrång å en återstående del skulle uppgå till två tredjedelar av den delens värde, eller ersättning vid upplåtelse av nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastighet skulle motsvara två tredjedelar av värdet å fastigheten, äge den exproprierande lösa det område, som lider sådant men eller utgör föremål för rättigheten. Kostnaden för åtgärd, som i 7 § andra stycket avses, varde inberäknad i ersättning som nu är sagd.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Om expropriationsmåls förberedande handläggning vid domstol.

13 §.

Expropriationsmål skall instämmas till underrätten i den ort, där fastigheten är belägen.

Skall expropriation ske från särskilda inom olika underrätters domvärjo belägna fastigheter, som ej lämpligen kunna för expropriationsersättningens bestämmande uppskattas annat än såsom en enhet, förordne Konungen, att frågan om expropriationen i sin helhet skall för sådan uppskattnings instämmas till den av underrätterna Konungen bestämmer.

14 §.

På ansökning av den exproprierande utfärde rätten i stad och domaren på landet stämning å fastighetens ägare så ock å andra ersättningsberättigade, om sådana sakägare av sökanden uppgivas. Rätten eller domaren föranstalte ock att, till underrättelse för möjligen befintliga okända sakägare, kungörelse om tiden för målets företagande vid rätten minst fjorton dagar förut uppläses i kyrkan för den församling, där fastigheten är belägen, samt införes i allmänna tidningarna och tidning inom orten. Målet varde tillika, om det ej angår allenast upphävande av särskild rätt, som ej är intecknad i fastigheten, antecknat i rättens inteckningsprotokoll, på landet å nästa rättegångsdag under lagtima ting och i stad å nästa rättegångsdag för inteckningsärenden, samt anmärkt i intecknings- eller fastighetsboken.

Avser på grund av förordnande, som i 13 § andra stycket sägs, stämning i expropriationsmål fastighet utanför rättens domvärjo, åligger den, som utfärdat stämningen, att därom ofördröjligen göra anmälan hos rätten i den ort, där fastigheten är belägen, för anteckning enligt vad nyss är sagt.

Vistas känd sakägare utrikes eller å okänd ort, och finnes ej någon, som äger att för honom föra talan, förordne rätten god man att i saken företräda den frånvarande.

*(Kungl. Maj:ts förslag.)**(Utskottets förslag.)*

15 §.

Vad i denna lag stadgas om sakägare gälle ej innehavare av fordran, för vilken inteckning i fastigheten är sökt eller beviljad eller fastigheten häftar jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken.

16 §.

Vid rätten skall företes gravationsbevis rörande fastigheten.

17 §.

Fastighetens ägare vare pliktig att uppgiva övriga sakägare i avseende å samma egendom. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. Erinran härom varde införd i den stämning, som utfärdas å fastighetens ägare.

18 §.

Har under målets handläggning sakägare uppgivits eller eljest blivit känd, varde han stämd i målet, om han ej ändå kommit tillstädes.

19 §.

Twistas om fastighet, som exproprieras, vare den av de tvistande, som innehar fastigheten, berättigad att med laga verkan tala och svara för densamma, till dess den lagligen vinnes från honom.

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet viddagen, för denne bindande åtgärd. Har förre ägaren varit stämd eller kommit tillstädes i målet, vare stämning å nye ägaren ej behöfelig.

Vad sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande särskild rätt till fastighet, som på grund av expropriation avstås.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

20 §.

Kunna ej lämpligen särskilda inom rättens domvärjo belägna fastigheter, från vilka expropriation skall ske, för expropriationsersättnings bestämmande uppskattas annat än såsom en enhet, förordne rätten om sådan uppskattnng.

21 §.

Då målets förberedande handläggning vid rätten avslutats, skall, om ej stadgandena i 59 § annat föranleda, inför rätten tillsättas nämnd för bestämmande av expropriationsersättningen.

Kan tid för målets fortsatta handläggning vid rätten ej bestämmas, förklare rätten målet vilande.

Rätten tillställe nämnden protokoll och övriga handlingar i målet.

Om expropriationsnämnd.

22 §.

Komma parterna överens om val av expropriationsnämnd, äge de bestämma, huru många och vilka personer skola deltaga i nämnden; dock vare antalet alltid ojämnt.

Eljest skall nämnd utses på sätt nedan sägs.

23 §.

Konungens befallningshavande skall för en tid av tre kalenderår till ordförande i expropriationsnämnder inom länet utse en i praktiska värv väl förfaren man ävensom förordna ersättare för denne. För Stockholms stad skola ordförande och ersättare enligt vad nu är sagt utses av överståthållarämbetet.

23 §.

Konungens befallningshavande skall för en tid av tre kalenderår till ordförande i expropriationsnämnder inom länet utse en i praktiska värv väl förfaren man ävensom förordna ersättare för denne. För Stockholms stad skola ordförande och ersättare enligt vad nu är sagt utses av överståthållarämbetet.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Till ledamöter i expropriationsnämnder vare inom varje län följande valbara, nämligen tjugufyra av landstinget utsedda och, om stad, som ej deltagar i landsting, finnes, tolv av stadsfullmäktige i varje sådan stad valda ävensom så många av Konungens befallningshavande utsedda, som motsvara antalet av dem landstinget och stadsfullmäktige valt. Finnas inom ett län två landsting, skall vardera utse tolv valbara. De valbara skola utses för en tid av tre kalenderår. I den mån möjligt är skall iakttagas, att länets olika delar och de särskilda slag av sakkunskap, som för expropriationsnämnder inom länet äga den största betydelsen, bliva behörigen företrädade bland de valbara; börande minst halva antalet av dem landsting och tolv av dem Konungens befallningshavande utser vara ägare av jordbruksfastighet.

Då ordförande och ersättare för ordföranden skola utses, äge sådant rum, innan landstinget för året sammanträder, och lämne Konungens befallningshavande landstinget samt, om stad, som ej deltagar däri, finnes, stadsfullmäktige därstädes meddelande, vilka blivit utsedda. Stadsfullmäktige företage sitt val, efter det de från landstinget mottagit underrättelse, vilka landstinget utsett. Sist fullgöra Konungens befallningshavande, efter erhållet meddelande om landstingets och stadsfullmäkti-

Till ledamöter i expropriationsnämnder vare inom varje län följande valbara, nämligen tjugufyra av landstinget utsedda och, om stad, som ej deltagar i landsting, finnes, tolv av stadsfullmäktige i varje sådan stad valda ävensom så många av Konungens befallningshavande utsedda, som motsvara antalet av dem landstinget och stadsfullmäktige valt. Finnas inom ett län två landsting, skall vardera utse tolv valbara. De valbara skola utses för en tid av tre kalenderår. I den mån möjligt är skall iakttagas, att länets olika delar och de särskilda slag av sakkunskap, som för expropriationsnämnder inom länet äga den största betydelsen, bliva behörigen företrädade bland de valbara; börande minst halva antalet av dem landsting och tolv av dem Konungens befallningshavande utser vara ägare av jordbruksfastighet.

Ersättaren för ordföranden i expropriationsnämnder vare ock, med iakttagande av vad i 27 § sägs, valbar till ledamot i nämnd.

Då ordförande och ersättare för ordföranden skola utses, äge sådant rum, innan landstinget för året sammanträder, och lämne Konungens befallningshavande landstinget samt, om stad, som ej deltagar däri, finnes, stadsfullmäktige därstädes meddelande, vilka blivit utsedda. Stadsfullmäktige företage sitt val, efter det de från landstinget mottagit un-

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

ges val, vad i fråga om utseende av valbara på Konungens befallningshavande ankommer.

Stockholms stad och län utgöre i fråga om utseende av valbara ett område. Antalet valbara skall vara nittiosex, av vilka landstinget i Stockholms län, Stockholms stadsfullmäktige, överståthållarämbetet och Konungens befallningshavande i Stockholms län var för sig i nu angivna ordning utse tjugufyra. I övrigt äge vad ovan i denna § stadgas motsvarande tillämpning.

derrättelse, vilka landstinget utsett. Sist fullgöre Konungens befallningshavande, efter erhållet meddelande om landstingets och stadsfullmäktiges val, vad i fråga om utseende av valbara på Konungens befallningshavande ankommer.

Stockholms stad och län utgöre i fråga om utseende av valbara ett område. Antalet valbara skall vara nittiosex, av vilka landstinget i Stockholms län, Stockholms stadsfullmäktige, överståthållarämbetet och Konungens befallningshavande i Stockholms län var för sig i nu angivna ordning utse tjugufyra. I övrigt äge vad ovan i denna § stadgas motsvarande tillämpning.

24 §.

Avgår ordföranden eller ersättaren för ordföranden i expropriationsnämnder eller till ledamot i sådana nämnder valbar före den bestämda tidens utgång, skall vederbörande valmyndighet utse någon i den avgångnes ställe för den tid, som för honom återstår. Sådant val må, om det skall förrättas av landsting, anstå till landstingets näst därefter infallande lagtima möte. Är valmyndigheten annan än Konungens befallningshavande, erhålle befallningshavanden genom valmyndighetens försorg underrättelse om valet.

25 §.

En förteckning upptagande ordföranden och ersättaren för ordföranden i expropriationsnämnder samt de inom länet eller, beträffande Stockholms stad och län, inom deras område till ledamöter i sådana nämnder valbara skall av Konungens befallningshavande varje år, sedan vad i 23 § stadgas blivit för året fullgjort, införas i länskungörelserna samt tillställas rätten i stad och domaren på landet. Inträffar ändring

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

i förhållande, som är upptaget i förteckningen, skall ock tillkännagivande därom göras på sätt nu är sagt.

Rätten och domaren hälle förteckningen tillgänglig för allmänheten.

26 §.

Den, som är bosatt utom länet, eller ej uppnått tjugufem års ålder, eller ej råder över sig och sin egen- dom, eller enligt domstols utslag är förlustig medborgerligt förtroende eller ovärdig att i rikets tjänst vidare nyttjas eller att föra annans talan inför rätta, må ej *vara* ordförande eller ersättare för ordföranden i expropriationsnämnder eller *uppförd* bland de till ledamöter i sådana nämnder valbara; dock må för Stockholms stad och län valbara utses inom såväl staden som länet.

Uppdrag, varom nu är fråga, må ej annan undandraga sig än den, som uppnått sextio års ålder eller sex år innehaft sådant uppdrag, samt tjänsteman, som är av sin tjänst förhindrad att mottaga uppdraget.

27 §.

Expropriationsnämnd skall utgöras av ordföranden och fyra ledamöter. Vardera parten äge utse en ledamot och rätten två ledamöter i nämnden. Äro å någondera sidan två eller flera, som hava gemensam del i saken, och bliva de ej ense, vem de skola utse, välje rätten leda-

26 §.

Den, som är bosatt utom länet, eller ej uppnått tjugufem års ålder, eller ej råder över sig och sin egen- dom, eller enligt domstols utslag är förlustig medborgerligt förtroende eller ovärdig att i rikets tjänst vidare nyttjas eller att föra annans talan inför rätta, må ej *utses till* ordförande eller ersättare för ordföranden i expropriationsnämnder eller *uppföras* bland de till ledamöter i sådana nämnder valbara; dock må för Stockholms stad och län valbara utses inom såväl staden som länet.

Uppdrag, varom nu är fråga, må ej annan undandraga sig än den, som uppnått sextio års ålder eller sex år innehaft sådant uppdrag, samt tjänsteman, som är av sin tjänst förhindrad att mottaga uppdraget.

27 §.

Expropriationsnämnd skall utgöras av ordföranden och fyra ledamöter. Vardera parten äge utse en ledamot och rätten två ledamöter i nämnden. Äro å någondera sidan två eller flera, som hava gemensam del i saken, och bliva de ej ense, vem de skola utse, välje rätten leda-

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

mot i deras ställe. Samma lag vare, om part utan styrkt laga förfall underlåter att fullgöra valet. Har av flera samägare en utövat valrätt, gälle det för dem alla.

Kunna ägaren av fastighet och annan sakägare i avseende å samma fastighet ej enas om val av ledamot i nämnden, äge de var för sig utse en ledamot att vid sakens prövning, såvitt en var av dem rör, deltaga i nämnden.

Ersättare för ledamöterna i nämnden skola ock, särskilt för varje ledamot, utses enligt vad om ledamöter är stadgat.

mot i deras ställe. Samma lag vare, om part utan styrkt laga förfall underlåter att fullgöra valet. Har av flera samägare en utövat valrätt, gälle det för dem alla. *Ersättaren för ordföranden i expropriationsnämnder må ej av annan än rätten utses till ledamot i nämnd.*

Kunna ägaren av fastighet och annan sakägare i avseende å samma fastighet ej enas om val av ledamot i nämnden, äge de var för sig utse en ledamot att vid sakens prövning, såvitt en var av dem rör, deltaga i nämnden.

Ersättare för ledamöterna i nämnden skola ock, särskilt för varje ledamot, utses enligt vad om ledamöter är stadgat.

28 §.

Skola särskilda fastigheter, som tillhöra olika ägare, uppskattas såsom en enhet enligt vad i 13 eller 20 § sägs, gälle om val av nämnd vad i 27 § stadgas för det fall att två eller flera hava gemensam del i saken.

29 §.

Då nämnd blivit utsedd, kalle ordföranden, så snart ske kan, ledamöterna i nämnden till sammanträde i den ort, där fastigheten är belägen.

Underrättelse om tid och ort för sammanträdet skall genom ordförandens försorg minst en vecka förut med posten sändas till sakägarna.

30 §.

Emot ordföranden eller ledamot i nämnd gälle dessa jäv: om han är med part i den skyldskap eller det svägerlag, som enligt lag utgör jäv

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

mot domare; om han eller någon, som är med honom sålunda skyld eller besvägrad, har del i saken eller kan vänta synnerlig nytta eller skada därav; om han såsom domare eller eljest å ämbetets vägnar deltagit i åtgärd eller beslut, som rör saken; om han varit fullmäktig i saken eller däri vittnat eller yttrat sig däri såsom sakkunnig; om han är part i en lika sak; om han är parts vederdeloman eller uppenbare ovän; om han står under någondera partens förmenskap eller är i hans tjänst eller av honom åtnjuter lön eller underhåll; samt om han står under tilltal för brott, som kan medföra förlust av medborgerligt förtroende.

Har expropriationsmålet varit handlagt vid häradsrätt, må ej den, som därvid suttit i häradsnämnden, av sådan orsak anses jävig. Ej heller vare den, som av kronan åtnjuter lön eller underhåll, därför jävig i mål, vari kronan är part.

Söker någon sak med ordföranden eller ledamot i expropriationsnämnd eller tillfogar honom något med ord eller gärning i ändamål att därmed göra honom jävig, skall det ej räknas för jäv.

31 §.

Ändring i nämnds sammansättning skall ej föränledas därav, att ordföranden eller ledamot flyttar utom valområdet eller den i 23 § omnämnda tiden för honom utlöper.

Ej heller må ordföranden eller ledamot avgå ur nämnd på den grund att han uppnått sextio års ålder eller sex år varit ordförande eller ersättare för ordföranden i expropriationsnämnder inom valområdet eller uppförd bland de till ledamöter i sådana nämnder valbara.

32 §.

32 §.

Är ordföranden eller ledamot, då nämnden tillsättes, bosatt utom valområdet, eller finnes för ordföranden eller ledamot annat hinder, som i 26 § första stycket sägs, eller finnes jäv mot ordföranden eller ledamot, må part framställa anmärkning därom antingen inför rätten vid nämndens

Är ordföranden eller ledamot, då nämnden tillsättes, bosatt utom valområdet, eller finnes för ordföranden eller ledamot annat hinder, som i 26 § första stycket sägs, eller finnes jäv mot ordföranden eller ledamot, må part framställa anmärkning därom antingen inför rätten vid nämndens

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

tillsättande eller ock, såvitt angår förhållande, om vilket anmärkning ej sålunda blivit gjord, inför nämnden. Part må dock ej framställa anmärkning mot ledamot, som han själv valt, så framt ej anledning till anmärkningen uppkommit eller blivit av parten känd först efter valet. Har anmärkning ej framställts, innan nämndens förrättning avslutats, vare rättigheten att framställa anmärkningen försutten; dock må, om målet visas åter till nämnden, vid det nya sammanträdet framställas anmärkning, som ej förut kunnat göras.

Göres anmärkning, som nu är sagd, inför nämnden, varde den av nämnden prövad. Ogillas anmärkningen, skall förrättningen fortsättas. Anmäler part vid det första rättegångstillfälle, då målet åter förekommer till handläggning, missnöje med beslut, varigenom nämnden ogillat anmärkning, pröve rätten anmärkningen.

Över rättens beslut i fråga om anmärkning, som ovan sägs, må klagan ej föras.

Hinder, som i 26 § första stycket avses, må ock på anmärkning inom nämnden av denna prövas.

tillsättande eller, om den omständighet, varå anmärkningen grundas, då ej var för handen eller parten kunnig, inför nämnden å första dag, då den, som anmärkningen angår, har säte i nämnden och parten om sagda omständighet äger kännedom. Visas mål, som varit av nämnd handlagt, åter till nämnden, pröve rätten därvid sådan inför densamma under den senare handläggningen gjord anmärkning, som ej, enligt vad nu är sagt, kunnat förut inför rätten eller inför nämnden framställas; och skall beträffande nämndens nya sammanträde stadgandet om parts rätt att vid det tidigare sammanträdet framställa anmärkning äga motsvarande tillämpning.

Göres anmärkning, som nu är sagd, inför nämnden, varde den av nämnden prövad. Ogillas anmärkningen, skall förrättningen fortsättas. Anmäler part vid det första rättegångstillfälle, då målet åter förekommer till handläggning, missnöje med beslut, varigenom nämnden ogillat anmärkning, pröve rätten anmärkningen.

Över rättens beslut i fråga om anmärkning, som ovan sägs, må klagan ej föras.

Hinder, som i 26 § första stycket avses, må ock, om anmärkning där om ej gjorts inför rätten, på anmärkning inom nämnden av denna prövas.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

33 §.

Är ordföranden av laga förfall hindrad att deltaga i nämnden eller har han funnits jävig, och kan ej heller ersättaren fullgöra uppdraget, nämne Konungens befallningshavande särskild ordförande.

Har ledamot på grund av laga förfall eller jäv avgått ur nämnd, och är jämväl ersättaren hindrad eller jävig, skall ny ledamot utses, enligt vad eljest för val till nämnden gäller.

33 §.

Är ordföranden av laga förfall hindrad att deltaga i nämnden eller har han funnits jävig, och kan ej heller ersättaren fullgöra uppdraget, nämne Konungens befallningshavande särskild ordförande.

Har ledamot på grund av laga förfall eller jäv avgått ur nämnd, och är jämväl ersättaren hindrad eller jävig, skall ny ledamot utses enligt vad eljest för val till nämnden gäller. *Dock äge, om val av ny ledamot skall ske efter det målet överlämnats till nämnden, å landet domaren taga den befattning med valet, vilken eljest tillkommer rätten.*

34 §.

Utebliver ordföranden eller ledamot utan laga förfall från sammanträde, och föranleder hans utevaro kostnad, skall denna av honom gäldas. Är ersättaren tillstädes, inträde han i nämnden; och ankomme i annat fall på nämnden, huruvida ersättaren skall inkallas i den uteblivnes ställe.

Konungens befallningshavande äge på anmälan förelägga den uteblivne vite.

35 §.

Nämnden må ej, utöver vad i 34 § stadgas, vidtaga åtgärd, med mindre ordföranden och alla ledamöter äro tillstädes.

36 §.

Part äge att inför nämnden andraga vad han aktar nödigt samt att låta höra sakkunniga inför nämnden.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Finner nämnden skäl att höra part eller sakkunnig eller att på annat sätt inhämta närmare upplysningar, have rätt därtill.

Vid förrättningen skall genom ordförandens försorg föras protokoll.

37 §.

Vid nämndens överläggningar till beslut må ej någon utom nämnden närvara.

38 §.

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt.

Till förfång för innehavare av fordran, för vilken fastighet svarar, må dock ej löseskilling för fastigheten eller, om endast en del av fastigheten exproprieras, ersättning för skada eller intrång å den återstående delen och ej heller ersättning för upplåtelse av särskild rätt till fastigheten sättas lägre än till värdet, även om ägaren mindre begärt.

Har den exproprierande enligt vad i 54 § sägs tagit fastighet i besittning, sedan uppskattning för ersättningens bestämmande ägt rum men innan ersättningen blivit slutligt bestämd, må ej vid ny uppskattning ersättningen sättas lägre än till det värde, som framgått av den tidigare uppskattningen.

39 §.

Då fastighet exproprieras, uppskatte nämnden ej mindre fastighetens värde än även värdet av all särskild rätt, som i avseende å fastigheten tillkommer sakägare och ej jämlikt utfästelse av den exproprierande lämnas orubbad. Medför särskild rätt, som tillkommer sakägare, förminskning av fastighetens värde, skall uppskattningen av fastigheten avse det värde denna med därå vilande besvär äger. Är fastighet, vilken svarar för fordran som skall utgå ur ersättningen, tillika besvärad av annan särskild rätt, som förminskar fastighetens värde och åtnjuter sämre rätt än fordringen, uppskatte nämnden jämväl det värde fastigheten utan sådant besvär skulle äga.

Ersättningen skall bestämmas särskilt för varje sakägare. Löseskilling för exproprierad fastighet, ersättning för skada eller intrång å fastighet och annan ersättning till ägaren varde ock bestämda var för sig.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

40 §.

Har fråga om expropriation av fastighet enligt 12 § blivit väckt, varde jämväl denna fastighet värderad av nämnden.

41 §.

Äro vid omröstning till beslut inom nämnden olika meningar, och kunna de till varandra jämkas, gälle den mening, som, efter jämkning om sådan erfordras, finnes hava erhållit de flesta rösterna.

Kunna icke de olika meningarna jämkas till varandra, gälle den, som biträdades av flera röstande än någon annan. Finnes ej, enligt vad nu är sagt, röstövertikt, skall ny omröstning anställas mellan de meningar, som erhållit mer än en röst var, och varde den mening gällande, om vilken de flesta i nämnden då förena sig. Har var sin mening, gälle vad ordföranden säger.

I fråga om uppskattningen må ej i protokollet införas eller eljest kungöras, huru nämnden inom sig röstat, och ej heller skälen för beslutet uppgivas.

41 §.

Vad de flesta i nämnden säga gälle för nämndens beslut.

Äro flera meningar och kunna de till varandra jämkas, gälle den mening, som efter jämkning finnes hava erhållit de flesta rösterna.

Kunna icke, då flera meningar äro, dessa jämkas till varandra, gälle den, som biträdades av flera röstande än någon annan. Finnes ej, enligt vad nu är sagt, röstövertikt, skall ny omröstning anställas mellan de meningar, som erhållit mer än en röst var, och varde den mening gällande, om vilken de flesta i nämnden då förena sig. Har var sin mening, gälle vad ordföranden säger.

I fråga om uppskattningen må ej i protokollet införas eller eljest kungöras, huru nämnden inom sig röstat, och ej heller skälen för beslutet uppgivas.

42 §.

Nämndens beslut skall avfattas skriftligen och undertecknas av nämnden; och insända ordföranden, så snart ske kan, beslutet jämte det vid förrättningen förda protokoll till rätten eller domaren.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Om expropriationsmåls slutliga handläggning.**43 §.**

Har expropriationsmålet förklarats vilande, skall tillkännagivande om tiden för dess förnyade företagande vid rätten genom rättens eller domarens försorg minst fjorton dagar förut såväl med posten sändas till den exproprierande som uppläsas i kyrkan för den församling, där fastigheten är belägen, samt införas i allmänna tidningarna och tidning inom orten.

44 §.

Under målets förnyade handläggning vid rätten må ej upptagas ny fråga, som kunnat väckas tidigare och enligt denna lag tillhör expropriationsnämnds behandling.

45 §.

Är ersättning av expropriationsnämnden bestämd till lägre belopp än den exproprierande i målet erbjudit, eller är annan ersättning än som avses i 38 § andra stycket av expropriationsnämnden bestämd till högre belopp än den till ersättningen berättigade i målet yrkat, varde sådan ersättning av rätten jämkad till det belopp, som erbjudits eller yrkats. Strider expropriationsnämndens uppskattning mot vad i 38 § tredje stycket stadgas, varde den ock av rätten jämkad till överensstämmelse därmed. Eljest må rätten ej göra ändring i uppskattningen.

Har nämnden ej iakttagit vad i 39 och 40 §§ sägs eller eljest ej förfarit i enlighet med bestämmelserna

45 §.

Är ersättning av expropriationsnämnden bestämd till lägre belopp än den exproprierande i målet erbjudit, eller är annan ersättning än som avses i 38 § andra stycket av expropriationsnämnden bestämd till högre belopp än den till ersättningen berättigade i målet yrkat, varde sådan ersättning av rätten jämkad till det belopp, som erbjudits eller yrkats. Strider expropriationsnämndens uppskattning mot vad i 38 § tredje stycket stadgas, varde den ock av rätten jämkad till överensstämmelse därmed. Eljest må rätten ej göra ändring i uppskattningen.

Har nämnden ej iakttagit vad i 39 och 40 §§ sägs eller eljest ej förfarit i enlighet med bestämmel-

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

i denna lag, förwise rätten målet eller den del, vari rättelse tarvas, åter till nämnden.

Huru förfaras skall, om nämnden vid bestämmande av ersättning, som avses i 38 § andra stycket, gått utöver fastighetsägarens yrkande i vidare mån än som erfordrats för skyddande av fordringsägares rätt, stadgas i 56 §.

serna i denna lag, förwise rätten målet eller den del, vari rättelse tarvas, åter till nämnden.

Finner rätten, att nämnden vid bestämmande av ersättning, som avses i 38 § andra stycket, gått utöver fastighetsägarens yrkande, meddele rätten besked att, därest överskott, som ej faller inom det yrkade beloppet, uppstår efter gäldande av de fordringar, som skola utgå ur ersättningen, vad för sådant fall i 57 § stadgas skall äga tillämpning.

46 §.

Har någon yrkat expropriation av fastighet enligt 12 §, give rätten besked, huruvida yrkandet är lagligen grundat.

47 §.

Expropriationsnämndens uppskattning varde, med iakttagande av vad i 45 och 46 §§ sägs, fastställd av rätten.

I fråga om belopp, som blivit enligt uppskattningen bestämt, må ändring i rättens utslag ej sökas.

Om expropriationsersättnings erläggande och tillträde av fastigheten.

48 §.

Expropriationsersättningen skall nedsättas hos Konungens befallningshavande inom nittio dagar från det rättens utslag vunnit laga kraft.

Vid nedsättningen ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande gravationsbevis rörande fastigheten, rättens utslag samt bevis att och när utslaget vunnit laga kraft.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

49 §.

Då vad i 48 § första stycket stadgas blivit fullgjort, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

Exproprierad fastighet skall övergå till nye ägaren fri från all särskild rätt, som innehavaren jämlikt 2 § tredje stycket är pliktig avstå och som ej jämlikt utfästelse av nye ägaren lämnas orubbad. Fastighetens ansvar för allmänna utskylder eller för fordringar, som åtnjuta förmånsrätt enligt 17 kap. 6 § första stycket handelsbalken, förändras ej genom expropriationen.

Genom expropriation förvärfvad särskild rätt till fastighet äge företräde framför all annan rätt till samma fastighet.

50 §.

Försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

Visar fastighetens ägare att förverkande ägt rum, göre Konungens befallningshavande anmälan därom hos rätten, och äge i sådant fall vad i 14 § stadgas om anteckning i inteckningsprotokollet samt intecknings- eller fastighetsboken motsvarande tillämpning.

50 §.

Försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

Visar fastighetens ägare att förverkande ägt rum, göre Konungens befallningshavande anmälan därom hos rätten, och äge i sådant fall vad i 14 § stadgas om anteckning i inteckningsprotokollet samt intecknings- eller fastighetsboken motsvarande tillämpning.

Varda de handlingar, som i 48 § andra stycket avses, ej ingivna till Konungens befallningshavande vid nedsättning av expropriationsersättningen, åligger Konungens befallningshavande att ofördröjligen på den exproprierandes bekostnad anskaffa nämnda handlingar.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

51 §.

Med fastighetsägarens medgivande må inom nittio dagar från det expropriationsrätten förverkats efter vad i 50 § första stycket sägs expropriationen fullbordas genom nedsättande av expropriationsersättningen.

Fastighetsägaren må ock inom nämnda tid från expropriationsrättens förverkande hos Konungens befallningshavande påfordra expropriationens fullbordande; och åligger det i sådant fall Konungens befallningshavande att låta uttaga expropriationsersättningen av den exproprierande.

Åtgärd för expropriationens fullbordande enligt vad nu är sagt må dock ej vidtagas, sedan hos rätten gjorts anmälan, som i 50 § andra stycket avses.

52 §.

Har den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning utan nedsättande av expropriationsersättningen, och försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

53 §.

Vid ansökning, som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas rättens utslag samt bevis att och när utslaget vunnit laga kraft; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftätagande dom i tvistemål i *tillämpliga delar lända till efterrättelse* vid expropriationsersättningens uttagande.

Har expropriationsersättningen i sin helhet inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

53 §.

Vid ansökning, som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas rättens utslag samt bevis att och när utslaget vunnit laga kraft; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftätagande dom i tvistemål, *varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning* vid expropriationsersättningens uttagande.

Har expropriationsersättningen i sin helhet inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

54 §.

Vill den exproprierande taga fastigheten i besittning, innan rättens utslag vunnit laga kraft, vare berättigad därtill, om han hos Konungens befallningshavande nedsätter den i utslaget bestämda expropriationsersättning samt ställer pant eller borgen för den ytterligare ersättning han på grund av ändring i utslaget kan bliva skyldig gälda. Avser klagan över utslaget fall, som i 12 § sägs, må den fastighet eller rättighet tillståndet till expropriation omfattar tillträdas av den exproprierande mot nedsättande av därå belöpande expropriationsersättning och säkerhets ställande enligt vad nyss är sagt.

Varder till följd av klagan över rättens utslag expropriationsersättningen slutligt bestämd till högre belopp än det enligt stadgandena i första stycket nedsatta, gälle om nedsättande av det överskjutande beloppet vad i 48 § sägs. Bestämmes ersättningen ej till högre belopp, göre den exproprierande, sedan utslag i målet vunnit laga kraft, anmälan härom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett.

55 §.

Erläggas expropriationsersättning efter den i 48 § bestämda tid eller, om fastigheten förut tagits i besittning, efter tiden härför, skall tillika gäldas sex procent årlig ränta i förra fallet från den bestämda tidens utgång och i senare fallet från tillträdesdagen.

56 §.

Medel, som nedsatts eller uttagits enligt vad ovan sägs, skola av Konungens befallningshavande ofördröjligen insättas i bankinrättning för att där innestå mot ränta.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

56 §.

Då expropriationersättning inkommit, utbetale Konungens befallningshavande ersättningen till den, som är därtill berättigad.

Besväras fastighet av sökt eller beviljad inteckning för fordran, eller kan fastighet jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, skola i fråga om löseskilling för fastigheten samt, om endast en del av fastigheten exproprierats, beträffande ersättning för skada och intrång å den återstående delen, så ock angående ersättning för upplåtelse av rätt till sådan fastighet, stadgandena om fördelning hos överexekutor av köpeskilling för utmättningsvis såld fast egendom hava motsvarande tillämpning. Är fastigheten förutom av fordran besvärad av annan särskild rätt, som förminskar fastighetens värde och åtnjuter sämre rätt än fordringen, erhålle fordringsägaren, i den mån det tarvas för fulla gäldandet av hans fordran, betalning såsom om fastigheten icke vore av nämnda rätt besvärad, och varde ersättningen för rättigheten i motsvarande mån förminskad. Har vid bestämmande av ersättning som i första punkten avses nämnden gått utöver det belopp fastighetsägaren yrkat, och uppstår efter gäldande av de fordringar, som skola utgå ur ersättningen, överskott, som ej faller

57 §.

Konungens befallningshavande utbetale nedsatta eller uttagna medel jämte därå upplupen ränta till den, som är till desamma berättigad.

Besväras fastighet av sökt eller beviljad inteckning för fordran, eller kan fastighet jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, skola i fråga om löseskilling för fastigheten samt, om endast en del av fastigheten exproprierats, beträffande ersättning för skada och intrång å den återstående delen, så ock angående ersättning för upplåtelse av rätt till sådan fastighet, stadgandena om fördelning hos överexekutor av köpeskilling för utmättningsvis såld fast egendom hava motsvarande tillämpning. Är fastigheten förutom av fordran besvärad av annan särskild rätt, som förminskar fastighetens värde och åtnjuter sämre rätt än fordringen, erhålle fordringsägaren, i den mån det tarvas för fulla gäldandet av hans fordran, betalning såsom om fastigheten icke vore av nämnda rätt besvärad, och varde ersättningen för rättigheten i motsvarande mån förminskad. Har vid bestämmande av ersättning som i första punkten avses nämnden gått utöver det belopp fastighetsägaren yrkat, och uppstår efter gäldande av de fordringar, som skola utgå ur ersättningen, överskott, som ej faller inom nämnda belopp,

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

inom nämnda belopp, må fastighetsägaren ej uppbära överskottet, utan varde detta återställt till den exproprierande.

Kallelse till *sammanträde för fördelningen* skall genom Konungens befallningshavandes försorg med posten sändas till fastighetens ägare samt kända innehavare av fordran, som skall utgå ur ersättningen, och innehavare av annan särskild rätt, som nyss är sagd; är innehavare av fordran okänd, låte ock Konungens befallningshavande kungöra dagen för sammanträdet på sätt i 14 § om kungörelse stadgas.

Innehades exproprierad fastighet såsom fideikommiss, hälle Konungens befallningshavande den *ägaren* tillkommande ersättning inne, till dess Konungen förordnat, huru därmed skall förfaras.

57 §.

Uppstår tvist om rätten till expropriationsersättning eller möter eljest hinder för ersättningens utbetalning eller fördelning, låte Konungens befallningshavande, om sådant begäres, insätta medlen i bankinrättning för att där innestå mot ränta; och komme räntan den till godo, som finnes vara berättigad till medlen.

58 §.

Då expropriation, vilken ej avsett allenast upphävande av särskild rätt, som ej är intecknad i fastigheten, blivit fullbordad, åligger det

må fastighetsägaren ej uppbära överskottet, utan varde detta återställt till den exproprierande.

Sammanträde för fördelningen varde hållet så snart ske kan. Kallelse till *sammanträdet* skall genom Konungens befallningshavandes försorg med posten sändas till fastighetens ägare samt kända innehavare av fordran, som skall utgå ur ersättningen, och innehavare av annan särskild rätt, som nyss är sagd; är innehavare av fordran okänd, låte ock Konungens befallningshavande kungöra dagen för sammanträdet på sätt i 14 § om kungörelse stadgas.

Innehades exproprierad fastighet såsom fideikommiss, hälle Konungens befallningshavande den *innehavaren* tillkommande ersättning inne, till dess Konungen förordnat, huru därmed skall förfaras.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Konungens befallningshavande att därom ofördröjligen göra anmälan på landet hos domaren och i stad hos rätten; och skall anteckning om att fastighet exproprierats eller om särskild rätt, som genom expropriationen förvärvats, göras i inteckningsprotokollet, på landet å nästa rättegångsdag under lagtima ting och i stad å nästa rättegångsdag för inteckningsärenden, samt införas i intecknings- eller fastighetsboken.

Utfaller, då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av expropriationsersättning likvid å intecknings huvudstol, åligger ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden.

Om överenskommelse rörande expropriationsersättningen.

59 §.

Hava parterna träffat överenskommelse rörande expropriationsersättningen för fastighet eller för upplåtelse av särskild rätt till fastighet, och visas att fastigheten ej besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran och ej heller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, eller att den avtalade ersättningen förslår till full betalning av de fordringar, som vid fördelning av ersättningen skola därur utgå, eller att överenskommelsen godkänts av de fordringsägare, som ej skulle erhålla full betalning, varde överenskommelsen fastställd av rätten.

Vill den exproprierande, utan att förhållande som i första stycket sägs blivit visat, erhålla fastställelse å överenskommelse om ersättningen för fastighet eller för upplåtelse av särskild rätt till fastighet, låte han till rätten stämma de kända fordringsägare, som ej godkänt överenskommelsen. Är fordringsägare okänd, varde ock tiden för frågans företagande vid rätten kungjord på sätt i 14 § omförmäles. Bestrider vid rätten fordringsägare, att överenskommelsen må fastställas, varde, om ej full betalning för hans fordran lämnas honom, expropriationsnämnd tillsatt. I annat fall må, därest expropriationen avser endast en ringa del av fastigheten eller upplåtelse av särskild rätt, som medför ringa men, och uppenbarligen icke rubbar säkerheten för fordringsägare, som ej godkänt överenskommelsen, rätten meddela fastställelse.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Överenskommelse om annan expropriationsersättning än ersättningen för fastighet eller för upplåtelse av särskild rätt till fastighet varde ock, på anmälan av part, fastställd av rätten.

Fastställelse må ej meddelas å överenskommelse om att expropriationsersättning skall utgå annorledes än på en gång.

60 §.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av rätten fastställd, gälle i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå, göre den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då rättens utslag vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

Om återkallande av expropriationsanspråk.

61 §.

Vill den, som genom ansökning om stämning till rätten fullföljt anspråk på expropriation, återkalla anspråket, göre han, sist innan rätten meddelat utslag i målet, hos rätten eller domaren skriftlig anmälan om återkallelsen, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Den, som återkallat, åligger att ofördröjligen giva motparten samt, om expropriationsnämnd har saken under behandling, nämndens ordförande del av återkallelsen. Vad i 14 § stadgas om anteckning av expropriationsmål åge, sedan rätten skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande anteckning av återkallelse.

61 §.

Vill den, som genom ansökning om stämning till rätten fullföljt anspråk på expropriation, återkalla anspråket, göre han, sist innan rätten meddelat utslag i målet, hos rätten eller domaren skriftlig anmälan om återkallelsen *med bifogande av bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs*, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Den, som återkallat, åligger att ofördröjligen giva motparten samt, om expropriationsnämnd har saken under behandling, nämndens ordförande del av återkallelsen. Vad i 14 § stadgas om anteckning av expropriationsmål åge, sedan rätten skilt målet från

(Knnegl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Återkallelse må gälla hela den fastighet expropriationsanspråket omfattar eller någon del därav men må ej göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

sig, motsvarande tillämpning beträffande anteckning av återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet expropriationsanspråket omfattar eller någon del därav men må ej göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

62 §.

Har på grund av expropriationsanspråket skada uppstått för sakägare, vare, då återkallelse skett, den exproprierande skyldig ersätta skadan.

62 §.

Har på grund av expropriationsanspråket skada uppstått för sakägare, vare, då återkallelse skett, den exproprierande skyldig ersätta skadan.

Innan återkallelse göres, ställe den exproprierande hos Konungens befallningshavande pant eller borgen för gäldande av skadeersättning som nu är sagd.

Om förändring i grunderna för expropriationsnämndens uppskattning.

63 §.

Har, sedan expropriationsnämndens förrättning avslutats men innan expropriationsmålet slutligen avgjorts, fastigheten genom naturhändelse eller annorledes så förändrats, att dess värde uppenbarligen väsentligt understiger värdet vid tiden för förrättningen, äge den exproprierande erhålla ny uppskattning; och varde på hans begäran målet för sådant ändamål av rätten återförvisat till nämnden.

Vad i första stycket stadgas gälle ej i fråga om fastighet, som den exproprierande tagit i besittning, innan förändringen inträffade.

64 §.

Visas före expropriationsmålets slutliga avgörande, att fastighet lider skada eller intrång, som uppkommit efter det expropriationsnäm-

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

dens förrättning avslutats och ej kunnat förutses vid förrättningen men enligt 7 § skall ersättas, varde, om någon till ersättning berättigad det yrkar, målet återförvisat till nämnden för uppskattning av skadan eller intrånget.

65 §.

Bestämmelserna i denna lag äge ej tillämpning i avseende å skada eller intrång, som uppstår efter expropriationsmålets slutliga avgörande och ej kunnat förutses vid expropriationsnämndens förrättning.

Om expropriationskostnad.

66 §.

Ordföranden och ledamöterna i expropriationsnämnd njute ersättning för uppskattningen samt ordföranden därjämte för kallelser, protokollsföring och beslutets avfattande i skrift med belopp, som bestämmes av rätten, om överenskommelse ej träffas.

Har expropriationsmålet återförvisats till nämnden enligt vad i 45 § andra stycket sägs, skall ersättning för det arbete, som härav föranledes, ej tillkomma nämnden, om ej rätten av särskild anledning det föreskriver.

67 §.

Den exproprierande vare pliktig gälda all av expropriationsersättningens bestämmande och fördelning eller eljest av expropriationen följande kostnad. Dock äge han, om han utgivit kostnad, som i 34 § första stycket avses, söka kostnaden åter av den, som därför svarar.

67 §.

Den exproprierande vare pliktig gälda all av *expropriationsmålets handläggning*, expropriationsersättningens bestämmande och fördelning eller eljest av expropriationen följande kostnad. Dock äge han, om han utgivit kostnad, som i 34 § första stycket avses, söka kostnaden åter av den, som därför svarar.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Om lösningsrätt till exproprierad egendom.

68 §.

Har område, som genom expropriation frånskilts en fastighet, ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller områdets användande för ändamålet upphört, och är *beträffande området* nämnda ändamål att anse såsom övergivet, eller användes *sådant område* i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, *vare ägaren av den återstående fastigheten berättigad lösa området, därest han instämmer talan därom inom tio år från det expropriationen fullbordats.*

I fråga om sådan lösen skall vad denna lag i övrigt stadgar i tillämpliga delar gälla; dock ankomme på rättens prövning, huru kostnad, som i 67 § avses, skall i första hand gäldas.

68 §.

Har område, som genom expropriation frånskilts en fastighet, *eller genom expropriation förvärfvad särskild rätt* ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller *dess* användande för ändamålet upphört, och är nämnda ändamål, *beträffande område eller särskild rätt, som nyss sagts*, att anse såsom övergivet, eller användes *sådant område eller sådan rätt* i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, *må området eller den särskilda rätten lösas, om talan därom instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Dylik lösningsrätt tillkomme beträffande exproprierat område ägaren av den återstående fastigheten och i avseende å särskild rätt ägaren av den fastighet, som därav besväras.*

I fråga om sådan lösen skall vad denna lag i övrigt stadgar i tillämpliga delar gälla; dock ankomme på rättens prövning, huru kostnad, som i 67 § avses, skall i första hand gäldas.

Om förundersökning.

69 §.

Vill någon för ansökning om rätt till expropriation låta upprätta karta

69 §.

Vill någon för ansökning om rätt till expropriation låta upprätta karta

Kungl. Maj:ts förslag.)

över fastighet eller eljest verkställa nödig förundersökning därå, äge Konungens befallningshavande på ansökning föreskriva, att erforderligt tillträde till fastigheten under viss tid skall lämnas. Dylik föreskrift må dock ej meddelas, om Konungens befallningshavande finner *uppenbart, att expropriationsrätt för det uppgivna ändamålet ej kan komma att beviljas.*

70 §.

Föranleder undersökning, som i 69 § avses, skada, skall ersättning därför gäldas av den, som påkallat undersökningen. Ersättningen skall, om överenskommelse ej träffas, bestämmas av domstol.

Innan undersökningen börjas, skall sökanden, *om Konungens befallningshavande prövar nödigt*, ställa pant eller borgen för ersättnings gäldande.

Om pant eller borgen.

71 §.

Skall någon enligt denna lag ställa pant eller borgen, och är ej sådan säkerhet godkänd av den, till vars förmån den ställes, varde säkerheten prövad av Konungens befallningshavande.

(Utskottets förslag.)

över fastighet eller eljest verkställa nödig förundersökning därå, äge Konungens befallningshavande på ansökning föreskriva, att erforderligt tillträde till fastigheten under viss tid skall lämnas. Dylik föreskrift må dock ej meddelas, om Konungens befallningshavande finner *det uppgivna ändamålet icke vara sådant, som i 1 § avses.*

Om undersökningens påbörjande underrätte sökanden minst fjorton dagar förut fastighetens ägare och, därest fastigheten är utarrenderad, arrendatorn.

Växande träd må ej för undersökningen fällas, med mindre Konungens befallningshavande det särskilt medgivit.

70 §.

Föranleder undersökning, som i 69 § avses, skada, skall ersättning därför gäldas av den, som påkallat undersökningen. Ersättningen skall, om överenskommelse ej träffas, bestämmas av domstol.

Innan undersökningen börjas, skall sökanden *hos Konungens befallningshavande* ställa pant eller borgen för ersättnings gäldande.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Borgen må ej godkännas av Konungens befallningshavande, utan att löftesmännen förbundit sig en för alla och alla för en såsom för egen skuld.

72 §.

Vad i denna lag stadgas om ställande av pant eller borgen gälle ej kronan.

2. Särskilda bestämmelser om expropriation av fornlämning eller naturminnesmärke.

73 §.

Fråga om att för bevarande av fast fornlämning denna skall jämte därför erforderlig mark exproprieras må väckas endast av vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Fråga om att jordområde skall exproprieras för att avsättas såsom naturminnesmärke må väckas endast av vetenskapsakademien.

2. Särskilda bestämmelser om expropriation av naturminnesmärke eller fornlämning.

73 §.

Fråga om att jordområde skall exproprieras för att avsättas såsom naturminnesmärke må väckas endast av vetenskapsakademien.

Fråga om att för bevarande av fast fornlämning denna skall jämte därför erforderlig mark exproprieras må väckas endast av vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

3. Särskilda bestämmelser om expropriation för allmänna vägar.

74 §.

Ansökning om expropriationsrätt för anläggning eller förändring av allmän väg skall åtföljas av fullständig beskrivning över det tillämnade företaget med avfattning på karta av vägens sträckning, styrkt uppgift på ägare och innehavare av fastighet, varöver vägen skall framdragas, samt, om i något avseende överenskommelse träffats, redogörelse därför.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

75 §.

Konungen äge, utan att området för expropriationen närmare bestämmas, giva den, av vilken vägarbetet skall utföras, rätt att expropriera den mark, som härför erfordras.

76 §.

Den exproprierande äge taga marken i besittning, sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats och hos Konungens befallningshavande ställts pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta därå från tillträdesdagen.

77 §.

Har den exproprierande enligt medgivande av ägaren eller stadgande i denna lag tagit mark i besittning utan att ersättningen blivit bestämd av expropriationsnämnd, och kan sådan uppskattning icke lämpligen äga rum, innan den anläggning, för vilken expropriationen sker, längre fortskridit, äge rätten på framställning av part låta anstå med tillsättande av nämnd.

4. Särskilda bestämmelser om expropriation för järnvägar.

78 §.

Innan expropriationsrätt sökes för byggande av järnväg, äge renstakning av banlinjen rum.

Vid ansökningen foge sökanden karta och däröver upprättad beskrivning, utvisande järnvägens läge och sträckning samt i fråga om stationer, last- och hållplatser och andra platser, där ansökningen avser mark utanför banlinjen, angivande sådant områdes läge och storlek, till vilken jorboksenhet område å landet hör, och, om område är fördelat i flera ägotalter, dessas läge och gränser. Sökanden bifoge tillika styrkt uppgift å ägare och innehavare av den mark ansökningen avser samt, om i något hänseende träffats överenskommelse, redogörelse därför.

79 §.

I fråga om de platser, där ansökningen avser mark utanför banlinjen, bestämme Konungen visst område för expropriationen.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

För banlinjen give Konungen sökanden rätt att exproprieras mark å omse sidor om den renstakade linjen intill visst avstånd från denna. Vidtages sedermera, enligt vad för byggande av järnväg må vara medgivet, ändring av banlinjens sträckning, varde avståndet räknat från den linje, som för ändringens genomförande renstakas.

Prövas anledning förefinnas, att på grund av förhållanden, som icke kunna med säkerhet bedömas på förhand, under anläggningens utförande skall bliva av nöden att taga i anspråk jämväl mark utanför det bestämda området eller det bestämda avståndet från den renstakade linjen, förordne Konungen tillika, i vilken omfattning och under vilka förutsättningar sådan expropriation må äga rum.

80 §.

Sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats, äge den exproprierande taga mark i besittning, om han hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen samt sist å fjortonde dagen före nämnda dag giver ägaren under rättelse om att marken skall tagas i besittning; dock vare enligt vad i 81 § stadgas i vissa fall även nedsättande av expropriationsersättning erforderligt.

80 §.

Sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats, äge den exproprierande taga mark i besittning, om han hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen samt sist å fjortonde dagen före nämnda dag giver ägaren och, om arrendators eller hyresgästs rätt beröres, denne underrättelse om att marken skall tagas i besittning. Dock vare, därest å området finnes byggnad, där ägaren eller på grund av arrende- eller hyresavtal annan har sin bostad, innehavare av sådan bostad ej pliktig att därifrån avflytta förr än å den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som efter underrättelsens mottagande först inträffar; och vare enligt vad i 81 § stadgas i vissa fall även nedsättande av expropriationsersättning erforderligt.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

81 §.

Vägrar ägaren den exproprierande att utan gäldande av ersättning taga mark i besittning, förordne därom Konungens befallningshavande.

Finnes å området byggnad, där ägaren har sin bostad eller vars avstående eljest medför särskild olägenhet för ägaren, eller är området av väsentlig betydelse för ägarens bärgning, eller prövar Konungens befallningshavande ägaren eljest hava giltigt skäl för sin vägran, må föreskrift om markens upplåtande ej meddelas, innan, jämlikt förordnande av Konungens befallningshavande, ordföranden i expropriationsnämnder eller hans ersättare eller vid förfall för dem annan lämplig person ävensom en lantmätare och en tredje person, vilken utses bland de till ledamöter i expropriationsnämnder valbara, efter besiktning av området avgivit förslag till expropriationsersättning samt sökanden hos Konungens befallningshavande nedsatt tre fjärdedelar av det föreslagna beloppet.

Vid nedsättningen ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande gravationsbevis rörande fastigheten.

81 §.

Vägrar ägaren den exproprierande att utan gäldande av ersättning taga mark i besittning, förordne därom Konungens befallningshavande.

Finnes å området byggnad, där ägaren har sin bostad eller vars avstående eljest medför särskild olägenhet för ägaren, eller är området av väsentlig betydelse för ägarens bärgning, eller prövar Konungens befallningshavande ägaren eljest hava giltigt skäl för sin vägran, må föreskrift om markens upplåtande ej meddelas, innan, jämlikt förordnande av Konungens befallningshavande, ordföranden i expropriationsnämnder eller hans ersättare eller vid förfall för dem annan lämplig person ävensom en lantmätare och en tredje person, vilken utses bland de till ledamöter i expropriationsnämnder valbara, efter besiktning av området avgivit förslag till expropriationsersättning samt sökanden hos Konungens befallningshavande nedsatt tre fjärdedelar av det föreslagna beloppet.

Vad om ägare sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande arrendator eller hyresgäst.

Vid nedsättningen ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande gravationsbevis rörande fastigheten.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

82 §.

Då expropriationsersättning enligt 81 § blivit nedsatt, gälle i tillämpliga delar vad i 56 och 57 §§ samt 58 § andra stycket stadgas.

Uppgift å det nedsatta beloppet skall av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till rätten eller domaren för att, om uppskattning genom expropriationsnämnd sker, tillställas nämnden.

Över Konungens befallningshavandes beslut, varigenom enligt 81 § förordnats om uppskattning eller tillträde, må klagan ej föras.

83 §.

Expropriationsnämnd må ej bestämma ersättningen lägre än till belopp, som enligt 81 § blivit hos Konungens befallningshavande nedsatt. Strider expropriationsnämnds uppskattning mot vad sålunda stadgas, varde den av rätten jämkad till överensstämmelse därmed.

84 §.

I fråga om expropriation för järnvägar skall tillämpas vad i 77 § är stadgat.

5. Särskilda bestämmelser om expropriation för farleder.

85 §.

Skall expropriation äga rum för inrättande eller förändring av farled, bestämme Konungen visst område för expropriationen.

Prövas anledning förefinnas, att på grund av förhållanden, som icke kunna med säkerhet bedömas på förhand, under anläggningens utförande skall bliva av nöden att taga i anspråk jämväl mark utanför det bestämda området, bestämme Konungen tillika, i vilken omfattning och under vilka förutsättningar sådan expropriation må ske.

86 §.

Vad i 77 samt 80—83 §§ är stadgat skall tillämpas beträffande expropriation för farleder.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

6. Särskilda bestämmelser om expropriation för elektriska svagströmsledningar.

87 §.

Ansökning om expropriationsrätt för framdragande av telegraf- eller telefonledning eller annan elektrisk svagströmsledning skall åtföljas av fullständig beskrivning över det tillämnade företaget med avfattning på karta av den föreslagna ledningens sträckning, styrkt uppgift å ägare och innehavare av fastighet, varöver ledningen skall framgå eller i vars mark den skall nedläggas, samt, om i något avseende överenskommelse träffats, redogörelse därför.

88 §.

I fråga om gata, torg, allmän plats eller vattendrag inom område, för vilket byggnadsstadgan för rikets städer äger tillämpning, eller inom fastställt hamnområde må expropriation ej avse egendoms avstående utan endast upplåtelse av nyttjanderätt.

89 §.

Bifalles ansökning, som i 87 § sägs, må fastigheten, sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats, genast tagas i användning av den exproprierande, om han hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta därå från tillträdesdagen.

Vad i 77 § stadgas äge motsvarande tillämpning.

90 §.

Påstår vid rätten ägaren av annan fastighet än i 88 § avses, att fastigheten lider synnerligt men och fördenskull, jämlikt 12 § första stycket, bör lösas, men bestrides sådant av motparten, varde, om annat ej avtalas, expropriationsnämnd ej tillsatt, innan denna tvist blifvit av rätten avgjord genom lagakraftäggande utslag. Mot rättens utslag i fråga som nu är sagd må särskild talan föras.

Vad i 12 § andra stycket stadgas äge ej tillämpning.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

91 §.

Skall fastighet avstås, gälle om tillsättande av expropriationsnämnden de allmänna bestämmelserna i denna lag.

Då fastighet ej avstås utan endast nyttjanderätt upplåtes, skall nämnden, om annat ej avtalas, bestå av en av rätten utsedd ordförande samt två ledamöter, av vilka vardera parten väljer en. Valbarheten vare ej inskränkt till dem, som äro upptagna å den i 25 § omförmälda förteckning.

92 §.

92 §.

Vid *expropriation av nyttjanderätt till egendom, som i 88 § sägs*, skall ersättning ej bestämmas för annat men än det, som då redan uppkommit. Uppstår därefter skada eller intrång, varde ersättningen därför, om överenskommelse ej träffas, bestämd av domstol.

Upplåtes nyttjanderätt till egendom, som i 88 § omförmäles, för framdragande av statens telegraf- eller telefonledning, njute ägaren ej ersättning för upplåtelsen utan endast för skada eller intrång, som därav må uppstå. Vid expropriationen skall ersättning ej bestämmas för annat men än det, som då redan uppkommit. Uppstår därefter skada eller intrång, varde ersättningen därför, om överenskommelse ej träffas, bestämd av domstol.

93 §.

93 §.

Är egendom, som i 88 § avses, använd för lednings framdragande, och visar sig, att ledningen hindrar eller varaktigt försvårar samfärdsel å egendomen eller hindrar någon för samhället nödig anläggning, såsom gas-, vatten- eller avloppsledning, spårväg, elektrisk ljus- eller kraftledning, eller utgör hinder för egendomens underhåll eller eljest för be-

Är egendom, som i 88 § avses, använd för lednings framdragande, och visar sig, att ledningen hindrar eller varaktigt försvårar samfärdsel å egendomen eller hindrar någon för samhället nödig anläggning, såsom gas-, vatten- eller avloppsledning, spårväg, elektrisk ljus- eller kraftledning, eller utgör hinder för egendomens underhåll eller eljest för

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

behövliga arbeten å egendomen eller är synnerligen vanprydande, skall ledningen på bekostnad av dess ägare ändras, flyttas eller borttagas, i den mån sådant erfordras för hindrets eller olägenhetens undanröjande.

Har eljest nyttjanderätt upplåtits för framdragande av ledning, vare ledningens ägare pliktig ändra eller flytta densamma, i den mån sådant är av nöden för att fastighet, där ledningen är framdragen, må kunna användas till bebyggande eller annat för fastighetens tillgodogörande viktigt ändamål, samt ändring eller flyttning kan ske utan synnerligt men för ledningen. *Kostnaden för dylik åtgärd skall gäldas av fastighetens ägare.*

Tvist i fråga, som nu är sagd, skall prövas av domstol.

behövliga arbeten å egendomen eller är synnerligen vanprydande, skall ledningen på bekostnad av dess ägare ändras, flyttas eller borttagas, i den mån sådant erfordras för hindrets eller olägenhetens undanröjande.

Har eljest nyttjanderätt upplåtits för framdragande av ledning, och medför denna på grund av ändrade förhållanden betydande olägenhet för fastigheten, vare ledningens ägare pliktig på sin bekostnad ändra eller flytta ledningen, i den mån sådant erfordras för olägenhetens undanröjande och kan ske utan synnerligt men för ledningen.

Tvist i fråga, som nu är sagd, skall prövas av domstol.

94 §.

Upphör egendom att vara av den i 88 § angivna beskaffenhet, vare förut förvärvat rätt att hava ledning där framdragen ej längre gällande.

7. Särskilda bestämmelser om expropriation för linbanor.

95 §.

Ansökning om expropriationsrätt för framdragande av linbana skall åtföljas av fullständig beskrivning över det tillämnade företaget, avfattning på karta av den föreslagna banans sträckning och av den jord, som erfordras för banan, styrkt uppgift å ägare och innehavare av den fasta egendom, varöver banan skall framdragas eller som, utan att banan skall

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

framdragas däröver, är belägen på mindre avstånd än tjugu meter från densamma, samt, om i något avseende överenskommelse träffats, redogörelse därför; dock att om banan skall framdragas inom område, för vilket byggnadsstadgan för rikets städer äger tillämpning, uppgift å ägare och innehavare erfordras allenast såvitt angår egendom, varöver banan skall framgå.

96 §.

Menighet vare ej pliktig att inom område, för vilket byggnadsstadgan för rikets städer äger tillämpning, eller inom fastställt hamnområde för linbanas framdragande avstå eller upplåta gata, torg, allmän plats eller vattendrag.

Ej heller vare, därest linbana skall inom område, för vilket nämnda stadga icke är tillämplig, framdragas på mindre avstånd än tjugu meter från boningshus eller annan vid gård uppförd byggnad eller tomtplats eller trädgård, som tillhör fastighetens ägare, denne skyldig avstå eller upplåta något, utan så är att Konungen finner annan sträckning för banan icke kunna användas utan synnerlig olägenhet.

8. Särskilda bestämmelser om expropriation för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden.

97 §.

Rätt till expropriation för att vid järnvägsstation, hamnplats eller fiskläge eller å annan ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden må, om den ej skall utövas av kronan, icke beviljas annan än kommun eller municipalsamhälle, inom vars område den mark, expropriationen skall avse, är belägen.

Rätt till expropriation för ändamål, som i 1 § 6 sägs, må, om den ej skall utövas av kronan, icke beviljas annan än kommun eller municipalsamhälle, inom vars område den mark, expropriationen skall avse, är belägen.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

98 §.

Har, efter det boningshus blivit till större antal uppförda å annans än husägarnas mark, för tryggande av dessas ställning sådan mark exproprierats, vare nye ägaren av marken pliktig att till en var husägare, som det begär, försälja eller upplåta det till hans hus hörande område med den jämkning, som kan erfordras för genomförande av stadsplan och tomtindelning.

Vill ej markägaren enligt vad nedan sägs upplåta sådant område till husägaren med tomträtt, därest dylik upplåtelse kan ske, och träffas ej heller mellan dem arrendeavtal rörande området, vare husägaren berättigad köpa detta för en köpeskillning motsvarande den för området utgivna expropriationsersättning och å området belöpande del av expropriationskostnaden jämte fem procent årlig ränta från expropriationens fullbordande; har husägaren, efter det expropriationen fullbordats, innehaft *tomten* på grund av honom förut tillkommande besittningsrätt, varde avgiften härför avräknad från köpeskillingen. Sker upplåtelse med tomträtt, varde avgiften för den upplåtelse, som först äger rum, beräknad efter den för försäljning angivna grund. Tvist om vad husägaren sålunda har att erlægga varde prövad i den ordning, som stadgas i gällande lag om skiljemän.

(Utskottets förslag.)

98 §.

Har mark, varå boningshus uppförts av annan än markens ägare, exproprierats för ändamål, som i 1 § 6 avses, vare nye ägaren pliktig att till en var husägare, som det begär, försälja eller upplåta det till hans hus hörande område med den jämkning, som kan erfordras för genomförande av stadsplan och tomtindelning.

Villej markägaren enligt vad nedan sägs upplåta sådant område till husägaren med tomträtt, därest dylik upplåtelse kan ske, och träffas ej heller mellan dem arrendeavtal rörande området, vare husägaren berättigad köpa detta för en köpeskillning motsvarande den för området utgivna expropriationsersättning och å området belöpande del av expropriationskostnaden jämte fem procent årlig ränta från expropriationens fullbordande; har husägaren, efter det expropriationen fullbordats, innehaft *området* på grund av honom förut tillkommande besittningsrätt, varde avgiften härför avräknad från köpeskillingen. Sker upplåtelse med tomträtt, varde avgiften för den upplåtelse, som först äger rum, beräknad efter den för försäljning angivna grund. Tvist om vad husägaren sålunda har att erlægga varde prövad i den ordning, som stadgas i gällande lag om skiljemän.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Vad ovan i denna § är stadgat äge ej tillämpning, med mindre husägaren inom två år från expropriationens fullbordande hos markägaren gör framställning om försäljning eller upplåtande av området.

Expropriationen medföre ej förändring i den husägaren förut tillkommande besittningsrätt till området, utan vare, om försäljning eller upplåtelse ej kommer till stånd, husägaren berättigad att under den tid, som för nämnda rätt kan återstå, fortfarande åtnjuta densamma mot fullgörande av de därför stadgade villkor.

Vad ovan i denna § är stadgat äge ej tillämpning, med mindre husägaren inom två år från expropriationens fullbordande hos markägaren gör framställning om försäljning eller upplåtande av området.

Expropriationen medföre ej förändring i den husägaren förut tillkommande besittningsrätt till området, utan vare, om försäljning eller upplåtelse ej kommer till stånd, husägaren berättigad att under den tid, som för nämnda rätt kan återstå, fortfarande åtnjuta densamma mot fullgörande av de därför stadgade villkor.

9. Särskilda bestämmelser om expropriation av ödelagd skogsmark.

99 §.

Rätt till expropriation för att på det allmännas bekostnad åstadkomma skogsåterväxt å kronan ej tillhörig skogsmark, som är genom kalhuggning eller på annat sätt ödelagd och ej utgör nödig betesmark, må, om rätten ej skall utövas av kronan, icke beviljas annan än den kommun, inom vars område marken är belägen, eller skogsvårdsstyrelsen inom landstingsområdet.

99 §.

Rätt till expropriation för ändamål, som i 1 § 8 avses, må, om rätten ej skall utövas av kronan, icke beviljas annan än den kommun, inom vars område marken är belägen, eller skogsvårdsstyrelsen inom landstingsområdet.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

100 §.

Prövar Konungen framställning om expropriationsrätt för ändamål, som i 99 § sägs, förtjäna avseende, men *påstår* markens ägare, att han *vill* själv ombesörja återväxt, give Konungen honom skäligen tid därtill.

Varda nödiga åtgärder för återväxt ej vidtagna inom förelagd tid, och bifalles framställningen om expropriationsrätt, bestämme ock Konungen, därest denna rätt skall tillkomma annan än kronan, viss tid, inom vilken nye ägaren skall sörja för återväxt.

Denna lag skall träda i kraft den 1 januari 1914. Dock skola stadgandena om val av ordförande och ersättare för ordförandena i expropriationsnämnder samt personer valbara till ledamöter i sådana nämnder tillämpas redan under år 1913. Av de valbara personer, som då utses, väljes en tredjedel för ett, en tredjedel för två och en tredjedel för tre kalenderår.

Genom denna lag upphäves förordningen den 14 april 1866 angående jords eller lägenhets avstående för allmänt behov jämte de stadganden, som innefatta ändring i eller tillägg till nämnda förordning; dock skall i fråga om expropriationsmål, vari stämning utfärdats före den 1

100 §.

Prövar Konungen framställning om expropriationsrätt för ändamål, som i 99 § sägs, förtjäna avseende, men *erbjuder* markens ägare, att han *skall* själv ombesörja återväxt, give Konungen honom skäligen tid därtill.

Gör ej markens ägare sådant erbjudande eller varda nödiga åtgärder för återväxt ej vidtagna inom förelagd tid, och bifalles framställningen om expropriationsrätt, bestämme ock Konungen, därest denna rätt skall tillkomma annan än kronan, viss tid, inom vilken nye ägaren skall sörja för återväxt.

Denna lag skall träda i kraft den 1 januari 1914. Dock skola stadgandena om val av ordförande och ersättare för ordförandena i expropriationsnämnder samt personer valbara till ledamöter i sådana nämnder tillämpas redan under år 1913. Av de valbara personer, som då utses, väljes en tredjedel för ett, en tredjedel för två och en tredjedel för tre kalenderår.

Genom denna lag upphäves förordningen den 14 april 1866 angående jords eller lägenhets avstående för allmänt behov jämte de stadganden, som innefatta ändring i eller tillägg till nämnda förordning; dock skall i fråga om expropriationsmål, vari stämning utfärdats före den 1

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

januari 1914, vad i sagda förordning stadgas äga tillämpning, och skola, ändå att stämning ej utfärdats före nämnda dag, beträffande expropriation, vartill Konungen före samma dag lämnat tillstånd, stadgandena i 13 § första stycket och första punkten av andra stycket i oförmälda förordning tillämpas i stället för bestämmelserna i 7 § första stycket, 8, 9 och 11 §§ i denna lag. Förekommer i lag eller särskild författning hänvisning till bestämmelse, som sålunda upphäves, skall i stället motsvarande bestämmelse i denna lag tillämpas. Eljest göres ej genom denna lag ändring i vad lag eller särskild författning innehåller om fast egendoms avstående eller upplåtande för visst allmänt ändamål.

januari 1914, vad i sagda förordning stadgas äga tillämpning. Förekommer i lag eller särskild författning hänvisning till bestämmelse, som sålunda upphäves, skall i stället motsvarande bestämmelse i denna lag tillämpas. Eljest göres ej genom denna lag ändring i vad lag eller särskild författning innehåller om fast egendoms avstående eller upplåtande för visst allmänt ändamål.

II:o) godkänna följande genom ifrågavarande proposition framlagda förslag till

1:o) Lag

om ändrad lydelse av 16, 24, 36 och 45 §§ i förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom.

Häriigenom förordnas, att 16, 24, 36 och 45 §§ i förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom skola erhålla följande ändrade lydelse:

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

16 §.

Kanal eller annan därmed jämförlig anläggning, vartill marken till större eller mindre del blivit förvärfvad enligt gällande bestämmelser om expropriation, må ej med in-teckning enligt denna lag belastas.

24 §.

1 mom. Varder i enlighet med gällande bestämmelser om expropriation eller om ändring eller utrivning av vattenverk fast egendom avträdd och ersättningen å behörig ort nedsatt, skall vad sålunda avträtts ej vidare häfta för in-teckning, som meddelats i egendomen; skolande därom, sedan till rätten eller domaren inkommit anmälan om förhållandet, göras anteckning i in-teckningsprotokollet så som i 23 § sägs.

2 mom. Kommer vid fördelning av ersättning, som enligt lagen om dikning och annan avledning av vatten tillkommer vattenverksägare för skada eller intrång, eller av lösen för mark, som jämlikt bestämmelserna i gruvestadgan avträtts till gruvägare, betalning att utfalla å huvudstolen av in-teckning i egendomen, eller utfaller vid fördelning av medel, som jämlikt föreskrifterna i utsökningslagen skola fördelas mellan rättsägare i fast egendom ändå att försäljning av egendomen ej skett, betalning å huvudstolen av in-tecknad fordran, för vars gäldande försäljningen skolat ske, vare in-teckningen till motsvarande belopp utan verkan; och varde därom, sedan fördelningen visats vara godkänd eller hava vunnit laga kraft, anteckning gjord i in-teckningsprotokollet som nyss sagts.

Vad sålunda stadgats skall jämväl tillämpas, där enligt gällande bestämmelser om expropriation in-tecknad egendom tages i besittning av den exproprierande eller allenast till en del varder till honom avträdd eller ock nyttjanderätt eller servitutsrätt till in-tecknad egendom upplåtes samt i något av de fall nu sagda äro vid ersättnings fördelning betalning utfaller å huvudstol av in-teckning, så ock där enligt gällande bestämmelser om ändring eller utrivning av vattenverk allenast en del av in-tecknad egendom avträdes och vid fördelning av löseskillingen betalning utfaller å in-tecknings huvudstol.

36 §.

1 mom. Har egendom, som gemensamt med annan häftar för in-teckning, blivit såld i den ordning utsökningslagen bestämmer, skall egendomen, sedan auktionen vunnit laga kraft* och köpeskillingen erlagts, icke vidare häfta för större del av in-tecknade beloppet än köparen enligt

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

131 § utsökningslagen kan hava fått avräkna å köpeskillingen eller som enligt 117 § 1 mom. samma lag skall innestå i egendomen; och varde där- om, efter ty i 23 § sägs, anteckning gjord i inteckningsprotokollet.

Varda av gemensamt intecknade egendomar en eller flera utmät- ningsvis sålda, skola de övriga ej vidare häfta för vad av inteckningen kunnat utgå ur köpeskillingen för de egendomar, som sålts; skolande därom, när det visas, huru köpeskillingen fördelats och att fördelningen blivit god- känd eller vunnit laga kraft, göras anteckning i inteckningsprotokollet.

2 mom. Ej heller skola i det fall, att enligt gällande bestämmelser om expropriation en eller flera av gemensamt intecknade egendomar helt eller delvis avträdas till den exproprierande eller av honom tagas i be- sittning eller ock nyttjanderätt eller servitutsrätt till en eller flera av ge- mensamt intecknade egendomar upplåtes, eller att en eller flera av gemen- samt intecknade egendomar varda helt eller delvis avträdde enligt gällande bestämmelser om ändring eller utrivning av vattenverk, eller att frälse- ränta, som gemensamt med annan fast egendom häftar för inteckning, varder inlöst för statsverkets räkning eller avlöst, de övriga egendomarna häfta för intecknat belopp, varför betalning utfallit vid ersättnings för- delning; skolande jämväl därom göras anteckning i inteckningsprotokollet enligt vad i 1 mom. andra stycket sägs.

45 §.

Har den tid, för vilken nyttjanderätten upplåtits, gått till ända, eller visas, att nyttjanderätten av annan anledning upphört, må på begäran av fastighetsägaren inteckningen dödas, även om inteckningshandlingen ej företes.

Har egendomen blivit utmättningsvis försäld utan förbehåll om nytt- janderättens bestånd, då skall, sedan auktionen vunnit laga kraft och köpe- skillingen erlagts, inteckningen vara utan verkan; skolande därom, sedan från auktionsförrättaren inkommit uppgift om förhållandet, göras anteck- ning i inteckningsprotokollet, å landet å nästa rättegångsdag under lagtima ting och i stad å nästa rättegångsdag för inteckningsärenden.

Vad i 24 § 1 mom. är stadgat med avseende å inteckning för fordran äge motsvarande tillämpning i fråga om inteckning för nyttjanderätt, som på grund av egendomens avträdande skall upphöra att gälla.

Denna lag skall träda i kraft den 1 januari 1914.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

2:o) Lag

om ändrad lydelse av 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten.

Häriigenom förordnas, att 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten skall erhålla följande ändrade lydelse:

Är fast egendom, för vilken löseskilling blivit nedsatt, intecknad, åligge Konungens befallningshavande att, sedan egendomen blivit avträdd, därom ofördröjligen göra anmälan å landet hos domaren och i stad hos rätten. Häftar den avträdde egendomen gemensamt med annan egendom för inteckningen, eller utgör det som avträtts allenast en del av den egendom, vari inteckningen är meddelad, och har vid fördelning av löseskillingen likvid utfallit å inteckningens huvudstol, åligge ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen godkänts eller vunnit laga kraft, göra anmälan efter ty nyss sagts och tillika insända fördelningslängden. Har vid fördelning av ersättning, som i 67 § avses, likvid utfallit å huvudstol av intecknad gäld, vare lag samma.

Utan hinder därav att fördelning av löseskilling eller av ersättning, som i 67 § avses, ägt rum och blivit godkänd eller vunnit laga kraft, äge inteckningshavare, vars fordran icke blivit till fullo betäckt, den rätt, varom i 69 § 3 mom. förmäles.

Denna lag skall träda i kraft den 1 januari 1914, men skall ej tillämpas, där egendomen blivit avträdd före nämnda dag.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

3:o) Lag

om ändrad lydelse av 1 § i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar.

Härigenom förordnas, att 1 § i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, skall erhålla följande ändrade lydelse:

Har, för någon orts förseende med belysning eller drivkraft eller för dylikt ändamål eller för beredande av drivkraft åt sådan industriell anläggning, som finnes vara av större betydelse för det allmänna, Konungen prövat nödigt, att jord eller lägenhet, som tillhör enskild man, menighet eller inrättning, användes till framdragande av elektrisk starkströmsledning, skall vad för ändamålet erfordras, emot ersättning, avstås eller upplåtas.

Menighet vare dock ej pliktig att inom område, för vilket byggnadsstadgan för rikets städer äger tillämpning, eller inom fastställt hamnområde avstå eller upplåta gata, torg, allmän plats eller vattendrag.

Ej heller vare, där ledningen skall inom område, för vilket nämnda stadga icke är tillämplig, framdragas på mindre avstånd än etthundrafemtio meter från boningshus eller annan vid gård uppförd byggnad eller tomtplats eller trädgård, som tillhör jordens eller lägenhetens ägare, denne skyldig något avstå eller upplåta, utan så är, att Konungen finner annan sträckning för ledningen icke kunna utan synnerlig olägenhet användas.

Skall enligt vad i denna § är stadgat jord eller lägenhet avstås eller upplåtas, äge vad i lagen om expropriation i allmänhet stadgas samt de i nämnda lag meddelade särskilda bestämmelserna om expropriation för elektriska svagströmsledningar motsvarande tillämpning; dock att, där jorden eller lägenheten skall användas för annans räkning än kronans, förhöjning i ersättningen skall äga rum med hälften av det belopp, som jämlikt de i samma lag stadgade grunder skall utgå.

Denna lag skall träda i kraft den 1 januari 1914.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

4:o) **Lag****om ändring i vissa delar av lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning.**

Härigenom förordnas, att 21 § i lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning skall upphöra att gälla samt att 14—18, 22, 24, 26 och 32 §§ i samma lag skola erhålla följande ändrade lydelse:

14 §.

Skall enligt denna lag mark till staden avstås eller av staden lösas, skola i avseende härå stadgandena i lagen om expropriation i tillämpliga delar gälla, med iakttagande av vad nedan i 15—20 samt 22—24 §§ är stadgat.

15 §.

Ansökan om stämning må, där staden enligt 8 eller 12 § är skyldig lösa mark, göras såväl av staden som av markens ägare.

16 §.

Är fråga om marks avstående enligt 11 §, skola stadgandena i 76 och 77 §§ av lagen om expropriation äga tillämpning.

17 §.

Har stad sökt anstånd enligt 27 eller 28 §, varde frågan om nämnds tillsättande vilande, till dess sig visat, om anstånd varder beviljat.

18 §.

Vad i 12 § av lagen om expropriation är stadgat skall icke äga tillämpning inom det område, stadsplanen omfattar.

22 §.

Försummas vad i 48 § första stycket av lagen om expropriation är stadgat, och har ej den mark, som skall avstås, enligt medgivande av dess

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

ägare eller stadgande i samma lag tagits i besittning av staden, skall, i händelse någon till ersättning berättigad det yrkar, frågan om markens avträdande, såvitt på hans rätt inverkar, vara förfallen.

24 §.

I fråga om mark, som i denna lag avses, skola stadgandena i 68 § av lagen om expropriation icke äga tillämpning.

26 §.

Twist, huruvida skadestånd, varom i 25 § sägs, utgå bör, prövas av rätten.

Är genom laga kraftätagande dom eller parternas åsämjande avgjort, att skadestånd skall utgå, och kunna parterna ej enas om skadeståndets belopp, skall frågan härom avgöras av nämnd, tillsatt i den ordning, lagen om expropriation föreskriver. Ansökan om stämning i sådant fall må göras såväl av ersättningstaganden som av staden. Skadeståndet må ej sättas lägre än staden medgivit eller höjas utöver vad ersättnings-taganden yrkat. Skadestånd skall utgivas inom tre månader efter det beloppet blivit bestämt. Gottgörelse till nämnden och annan kostnad gäldas av staden, då skadeståndet varder satt till högre belopp än staden medgivit, men eljest av ersättningstaganden.

32 §.

Ersättning, som tomtägare enligt 31 § har att utgiva, skall, där ej parterna kunna enas om dess belopp, bestämmas av nämnd, som på enderas ansökan tillsättes i den ordning, lagen om expropriation föreskriver. Nämnden har att efter de för uppskattning av gatumark, som till staden avstås, stadgade grunder uppskatta värdet av själva marken vid tiden för ersättningens utgivande utan hänsyn till kostnad, som staden må hava vidkänts för markens planerande och ordnande. Uppstår twist om vidden av den gatumark, tomtägaren har att ersätta, skall särskilt värde sättas å den mark, tvisten gäller. Gottgörelse till nämnden och annan kostnad gäldas utav staden, då ersättningen varder satt till lägre belopp, än staden fordrat, men eljest av tomtägaren.

Denna lag skall träda i kraft den 1 januari 1914.

B) I:o) att herr Lindhagens yrkande om antagande av provisorisk lag om social expropriation i vissa i hans motion omförmälta avseenden icke måtte av Riksdagen bifallas;

II:o) att herr Wedins yrkande om antagande såsom särskild lag av det i hans motion omförmälta, i Norrlandskommitténs betänkande av reservanter framlagda lagförslag icke heller må av Riksdagen bifallas;

III:o) att Riksdagen, med anledning av herr Lindhagens motion samt herr Perssons m. fl. motion punkt 2, men med avslag i övrigt å berörda motioner, i vad desamma ej blivit genom utskottets hemställan här ovan besvarade, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om framläggande för Riksdagen skyndsammast möjligt av förslag i syfte att medelst stadgande om lösningsrätt bereda ägare av byggnader å ofri grund en mera tryggad ställning.

Stockholm den 4 april 1913.

På lagutskottets vägnar:

JOHAN WIDÉN.

*Bilaga.***Lag**

angående

**skyldighet i vissa fall för jordägare inom Norrland och Dalarne att
avstå mark för jordbruksändamål.**

För Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län stadgas, som följer:

1 §.

I ändamål att vidmakthålla och stärka den jordbrukande befolkningen äge Konungen förordna, att från hemman eller lägenhet å landet, som äges av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller av enskild person, vilken ej har sitt bo och hemvist å fastigheten samt uppenbarligen besitter den huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen, skall till staten i och för upplåtelse till jordbrukare emot ersättning afstås mark i de fall, varom i 2, 3 och 4 §§ förmäles.

Denna lag är ej tillämplig på jord, vilken erfordras till tomt eller upplagsplats eller annat dylikt ändamål eller för upplåtelse såsom boställsjord åt någon jordägarens förvaltare eller annan dylik tjänsteman eller ock kan anses behöfelig för industriell anläggning, som finnes å den fastighet, vartill jorden hör.

2 §.

Har inom någon ort jorden i avsevärd omfattning kommit ur den jordbrukande befolkningens ägo; och yppar sig svårighet för enskilde att där förvärva egna jordbruk, vare ägare till i denna lag avsedd fastighet, varå självständigt jordbruk kan idkas, pliktig att avstå inägojorden jämte husbehovsskog, odlingsmark och bete i enlighet med de grunder, som stadgas i lagen, innefattande särskilda bestämmelser om ägostyckning inom Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

3 §.

Har vid ägostyckning, som å hemman förrättats innan förutnämnda lag om ägostyckning trätt i kraft, någon lott tillagts inägojord utan att tillika erhålla husbehovsskog, odlingsmark och betesrätt, i den omfattning nämnda lag föreskriver, må, där nämnda lott ej är att hänföra till fastighet, varå denna lag äger tillämpning, förordnande kunna meddelas, att vad som erfordras för att tillägga lotten det i berörda hänseenden felande skall avstås från annan lott, varå

lagen är tillämplig. För vad sålunda stadgats gälle såsom förutsättning tillika, att denna senare lott tillagts endast skogsmark, eller, när inägojord jämväl medföljt, erhållit mera skog, odlingsmark eller bete, än som med iakttagande av grunderna för omförmälda ägostyckningslag erfordras för dess eget behov.

Finnas två eller flera lotter av den beskaffenhet att förordnande till deras förmån enligt vad ovan sägs kan ifrågakomma, må omförmäld tilldelning av mark eller betesrätt ej kunna ske för mer än en av dem; och ankomme därvid på avgörande i varje särskilt fall, till vilken lotts fördel förordnande i angivet avseende skall äga rum.

Vad nu blivit föreskrivet skall i tillämpliga delar gälla även för det fall, att medelst jordavsöndring, som ägt rum efter 1896 års utgång, från hemman skilts mer än en femtedel av inägojorden utan att omförmäld tilldelning av mark eller betesrätt ägt rum.

4 §.

Då på hemman eller lägenhet, som i denna lag avses, finnas odlingslägenheter, vilka med hänsyn till läge, omfattning eller jordens beskaffenhet anses lämpligen böra upplåtas till odling, kan, där efterfrågan efter dylika upplåtelser yppar sig, förordnande meddelas, att även sådan jord skall avstås för bildande av jordbrukslägenheter; och må i ty fall jämväl kunna tillämpas grunderna i omförmälda lag om ägostyckning, i vilken händelse sålunda utom odlingslägenhet även husbehovsskog och betesrätt skola avträdas.

5 §.

För befrämjande av denna lags ändamål tillsättes för varje län en jordbrukskommission, bestående av en ordförande och två ledamöter, vilka samtliga utses av Konungen för en tid av ett år i sänder.

Kommissionen tillkommer att i väckt fråga om avstående av jord enligt denna lag föranstalta utredning samt vidtaga de övriga åtgärder, som för sakens bringande till slut erfordras; ägande kommissionen jämväl att i alla mål och ärenden, som föranledas av dylik fråga, utföra statens talan.

6 §.

Inom varje kommun skall i mån av behov och senast på kommissionens framställning för en tid av två år väljas en jordbrukskommitté av minst tre, högst fem personer, vilka uti frågor om avstående av jord, som är belägen i kommunen, äge att medverka vid utförandet av kommissionens uppgift. Valet äger rum i den ordning, som för utseende av gode män vid lantmäteriförrättningar är stadgad, och skall, där hinder därför icke möter, förrättas vid ordinarie kommunalstämma i december.

7 §.

Fråga om jords avstående kan hos Konungen väckas av kommissionen samt för varje socken av kommunalstämma eller av minst tio i kommunens allmänna angelägenheter röstberättigade personer. Framställning av kommunalstämma eller medlemmar i kommun, skall ingivas till kommissionen, som sedan med eget utlåtande överlämnar den till Konungen.

En var vare ock obetaget att hos kommissionen göra hemställan om någon dess åtgärd i denna lags syfte; men någon klagan över kommissionens beslut härom må ej föras.

8 §.

Vid framställning om jords avstående, som ingives till Konungen, skall fogas fullständig utredning ävensom utlåtande i ärendet från den inom vederbörande kommun utsedda kommitté.

Är fråga om tillämpning av 3 § skall ock, där den jord, vars förbättrande blivit ifrågasatt, äges av enskild person, med framställningen överlämnas skriftlig förbindelse från ägaren att övertaga och låta med jorden förena den mark eller rättighet, om vars avstående kan varda förordnat.

9 §.

Har jordägare bestritt, att hans fastighet enligt 1 § är underkastad denna lags bestämmelser, äge Konungen, där framställningen eljest anses förtjäna avseende, hänvisa tvisten till domstol, med skyldighet för kommissionen att talan därstädes i laga ordning anhängiggöra. Vill jordägaren själv stämma, stånde det honom fritt; och skall ärendets vidare behandling vila, intill dess tvisten blivit slutligen avgjord.

10 §.

Är fråga om avstående av mark eller betesrätt enligt grunderna för omförmälda lag om ägostyckning, och hava gränserna för områdena eller omfattningen av betesrätten blivit enligt jordägarens medgivande eller särskilt avtal mellan denne och kommissionen efter överenskommelse bestämda, äge Konungen förordna, att mark eller betesrätt skall i enlighet härmed avstås.

Har överenskommelse, som ovan sägs, ej kommit till stånd, förordne Konungen, att jord eller betesrätt skall avstås till den omfattning förenämnda lag medgiver.

11 §.

Sedan förordnande meddelats om jords eller betesrätts avstående, skall genom särskild lantmåteriförrättning dels närmare bestämmas jordens gränser och betesrättens omfång i det fall, varom i 10 § 2 mom. förmäles, och dels verkställas mantalssättning å jorden, därest denna ej anses böra utgöra avsöndrad lägenhet. Dylik förrättning äger kommissionen begära, och gälle för förrättningen i övrigt uti tillämpliga delar, vad i omförmälda lag om ägostyckning är stadgat.

Föres klagan över förrättningen, må jämväl högre rätt, därest klagan därtill föranleder, ingå i bedömande av förrättningsmännens förslag i avseende å bestämmande av jordens gränser och betesrättens omfattning.

12 §.

Har jord avståtts jämlikt 3 §, skall, där hinder därför enligt 13 § ej möter, jorden samt den förut utstyckade hemmanslotten eller avsöndrade lägenheten sammanläggas till ett hemman.

Till förberedande av dylik sammanläggning skall vid den lantmäteriförrättning, varom i 11 § sägs, den tillämnade fastighetens mantal uträknas; därvid, sedan efter vederbörlig fördelning av hela hemmanets mantal den avträdde jordens mantal särskilt beräknats, samt, där inägojorden genom avsöndring skilts från hemmanet, även denna åsatts visst mantal, den nya jordegendomens mantal bestämmas genom sammanräkning av det på egendomens särskilda delar belöpande mantal. Förrättningsmännens laga kraftvunna yttrande i förberörda avseende skall vid sammanläggningen lända till efterrättelse.

13 §.

Medgivande till sammanläggning av de i 12 § omförmälda fastigheter sökes hos Rätten av kommissionen. Dylikt medgivande må ej lämnas utan att en och samme ägare vunnit lagfart å båda fastigheterna.

Har i lagfartsprotokollet antecknats, att klander blivit instämt å fång till område, som skall förbättras, eller finnes rätten därtill eljest tvistig, eller är sådant område utmätt eller beslut meddelat om dess försäljning i den ordning, som om utmätt fast egendom är stadgad, vare ansökningen avslagen.

Är inteckning beviljad i den förut utstyckade hemmanslotten eller afsöndrade lägenheten, vare inteckningen gällande jämväl i det tillagda området.

Om ansökning, som ovan sägs, så ock om Rättens beslut däröver skall anteckning göras i lagfartsprotokollet. Skall inteckning på sätt nyss är sagt gälla jämväl i annat område än det, vari den beviljats, göre Rätten anteckning därom i inteckningsprotokollet. Då Rätten bifallit ansökning, kungöre Rätten ofördröjligen beslutet för Konungens befallningshavande.

14 §.

Skulle i något fall, där jord eller rättighet enligt 3 § afståtts i ändamål att förenas med enskild person tillhörig fastighet, oförutsett hinder uppstå för jordens eller rättighetens överlåtelse till denne eller till den, som efter honom må hava förvärvat jorden, vare staten berättigad att låta frågan om jordens avstående förfalla. Påstående härom skall dock delgivas den, som avstått jorden, senast före utgången av den för jordlösens erläggande bestämda tid: och vare staten tillika pliktig ersätta all kostnad, som uppstått för jordägaren eller den, hvilken genom jordens avstående skulle lida skada.

15 §.*

Kan ej överenskommelse träffas om lösen för den jord, som skall avstås, vare lösen bestämd av kommissionen. Klagan mot beslutet må föras i den ord-

* Alternativ lydelse:

15 §.

Kan ej överenskommelse träffas om lösen för den jord, som skall avstås, eller om ersättning för skada, som annan än ägaren genom jordens avstående lider, skall frågan därom avgöras av särskild nämnd, tillsatt i den ordning, som uti kungl. förordningen den 14 april 1866 angående jords eller lägenhets avstående för allmänt behov är stadgad; dock att, där parterna ej enas om val av nämnd, leda-

ning, som för ekonomimål i allmänhet är stadgad. Sådan klagan må föras jämväl av jordens besittningshavare.

16 §.

Lösen för det, som avstås, skall uppskattas i penningar till högst vad jord av lika beskaffenhet och godhet uti orten i allmänhet gäller. Vid uppskattning av inägor och skogsmark får i allmänhet ej tagas hänsyn till deras värde för jordbruksändamål utan endast till vad de kunna anses värda såsom skogsmark. Tillika bör vid bestämmande av lösen för såväl inägor och skogsmark som åbyggnader jämväl fästas avseende å de utgifter ägaren i verkligheten kan i god tro antagas hava fått vidkännas för desamma; och må lösen ej överskrida dessa utgifter, där ej särskilda omständigheter anses böra därtill föranleda.

Har fastighetsägare, med kännedom att fråga om jords avträdande från hans egendom blivit hos Konungen väckt, låtit, innan ersättning för jorden fastställts, bortföra eller nedriva därå befintliga åbyggnader, vare han underkastad att med byggnadernas värde på platsen vidkännas avdrag å lösen för jorden.

Skada, som annan än ägaren lider, bestämmes till dess skäligen belopp.

17 §*.

Undersökningskostnad skall den, som vidtagit undersökningen, själv vidkännas.

18 §*.

Vad i kungl. förordningen den 14 april 1866 angående jords eller lägenhets avstående för allmänt behov stadgas om avstådd jords frigörelse från in-teckning och in-teckningshavares rätt till lösen för jorden, gälle i tillämpliga delar även för jord, som avträdes enligt denna lag.

19 §.

Bestående avtal om nyttjanderätt till jord, som avstås, vare fortfarande gällande, där ej staten före bestämmandet av jordlösen påyrkat avtalets upphörande; och må förty någon ersättning för förlust av nyttjanderätten ej kunna ifrågakomma annat än då uppsägning, på sätt nyss är sagt, ägt rum.

möterna i nämnden endast skola vara tre samt utses sålunda, att vardera parten väljer en och Rätten nämner den tredje.

Såsom jäv emot den, som till ledamot i särskilda nämnden utses, skall, utom hvad i nämnda förordning stadgas, även gälla: om han av enskild part njuter lön eller underhåll eller såsom tjänsteman lyder under förmanskap av sådan part.

* Alternativ lydelse:

17 §.

Undersöknings- och rättegångskostnad, som uppkommit i anledning av sakens hänskjutande till nämnd, skola parterna vidkännas enligt de i 21 kap. rättegångsbalken stadgade grunder.

18 §.

I allt övrigt, varom i 15, 16 och 17 §§ ej särskilt stadgats, gälle, i tillämpliga delar vad i kungl. förordningen den 14 april 1866 är stadgat, dock att bestämmelserna i 29 § icke skola lända till efterrättelse.

Då inägojord, som skall enligt 2 § avstås, är på arrende upplåten till någon, som ej innehar annat avsevärt jordbruk, bör arrendatorn äga företrädesrätt till egendomens övertagande och vare därför sådan arrendator, där arrendet ej med jordens avstående upphört, berättigad att även före arrendetidens slut övertaga jorden på stadgade villkor.

20 §.

Rörande grundvillkoren för den avstådda jordens upplåtelse till enskilde jordbrukare samt upprätthållandet av ändamålet med jordens avlösning ävensom vårdnaden om skogen, gälle, utöver vad i 19 § sägs, vad därom genom lag särskilt stadgas.

21 §.

Tillhöra två eller flera vid samma ägostyckning bildade hemmanslotter samme ägare, skola de vid bedömandet av dennes skyldighet att enligt denna lag avstå jord anses såsom en fastighet.

Lag samma vare i fråga om hemman och därifrån avsöndrad lägenhet, vilka hava gemensam ägare.

22 §.

Sedan ägaren till den jord, vars avstående ifrågasättes, delgivits därom framställt yrkande, må frågans fullföljande ej förhindras därav, att jorden övergår till sådan ägare, som enligt denna lag icke är skyldig att avstå jord.

23 §.

Jord, som avståtts enligt denna lag, vare ej undantagen från att ingå i laga skifte.

24 §.

Erforderliga föreskrifter för kommissionens verksamhet, utöver vad denna lag innehåller, meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1910.

Reservationer.

1:o) *Beträffande utskottets hemställan under A).*

Förslaget till lag om expropriation.

1 §.

Herr *Lindhagen* har anfört: »Uti Kungl. Maj:ts förslag upptages såsom föremål för expropriation även i någon mån s. k. sociala ändamål, nämligen att inom bebyggt område vid järnvägsstation, hamnplats eller fiskläge eller å annan ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden och vidare att bereda plats för samlingslokaler och dylikt. Av skäl, som i min motion närmare utvecklats (se ovan sid. 41—48), hade enligt min uppfattning samtidigt med det nu framlagda regeringsförslaget även bort framläggas förslag till en fullständigare social expropriation i den riktning, varom hemställan gjorts av norrlandskommittén år 1904, av socialdemokratiska riksdagsgruppen i motioner 1909—1912 och även i någon mån av torpkommittén år 1911. Då så ej skett och några verkliga förhoppningar, att regeringen på allvar skall lägga sig vinn om denna sak, fortfarande icke ställts i utsikt, har jag funnit situationen uppfordra till, att denna huvudsak i jordfrågan i stället omedelbart framföres inom riksdagen. Då nu vid remissen av regeringsförslaget justitieministern visserligen förmålt sig anse en eventuell lagstiftning om social expropriation lämpligen kräva en särskild lag, men det oaktat i regeringens förslag insprängts ett par stycken av detta ämne, har jag ifrågasatt, att såsom en konsekvens därav förslaget alternativt kunde kompletteras med det myckna felande. I överensstämmelse härmed har i min motion ifrågasatts, att de särskilda yrkanden, som framförts i de tidigare av mig framburna socialdemokratiska motionerna och i vilka även norrlandskommitténs och torpkommitténs syftemål ingingo, skulle inflyta uti regeringsförslagets 1 §, vilken i enlighet med min i utskottets betänkande ej återgivna hemställan skulle erhålla följande lydelse:

»Fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk genom expropriation, om det prövas nödigt:

a) för att bereda torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare å enskilda domäner tryggad förfoganderätt över jordbruket med nödiga tillbehör;

b) för att bereda den jordlösa befolkningen jord till nya jordbruk på större enskilda domäner;

c) för att bereda innehavare av egna hus på ofri grund tryggad besittningsrätt till marken;

d) för att bereda erforderlig tillgång på tomtmark å större enskilda domäner för bostadsändamål eller idkande av näring;

e) för att bereda befolkningen eller en väsentlig del å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra dylika förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt idéellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt;

f) för allmän väg på landet eller i stad, järnväg eller spårväg för allmän trafik, bro, hamn eller lastningsplats, kanal eller annan farled, flottled, telegraf- eller telefonanläggning eller annan anläggning för den allmänna samfärdsels främjande;

g) för allmän byggnad;

h) för befästning, övnings- eller förläggningsplats för krigsmakten, skjutbana, som äger betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling eller eljest för rikets försvar;

i) för åstadkommande av skogsåterväxt på det allmännas bekostnad å skogsmark, som är genom kalhuggning eller på annat sätt ödelagd och ej utgör nödig betesmark;

k) för övertagande av flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård;

l) för något en kommuns eller annan dylik samfällighets ändamål;

m) för att förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning, som är anlagd för sådant ändamål;

n) för linbana, som är behöflig för ett företag av större gagn för orten;

- o) för bevarande av synnerligen märklig fornlämning eller avsättning av jordområde av synnerligen märklig naturbeskaffenhet såsom naturminnesmärke; eller
 p) för annat allmänt gagn av väsentlig betydelse för det allmänna.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om det provas nödigt för ändamål som nu är sagt.

Sådan prövning, som ovan omförmäles, tillkommer Konungen, där ej i denna lag för särskilda fall annorlunda stadgas.»

Då emellertid denna framställning avslagits av utskottet samt även jag för min del fortfarande som tillförener anser stadganden om social expropriation lämpligare kunna sammanfattas i en speciallag och därför avstått från att följa regeringsförslaget anvisning att införliva desamma med sagda förslag, har jag i stället i överensstämmelse med mitt alternativa yrkande under punkt C i motionen, på sätt nedan närmare skall utvecklas, i stället gjort hemställan om antagandet nu av en provisorisk lag rörande social expropriation.

Emellertid har jag ej ansett mig böra göra någon hemställan om att regeringens förslag om social expropriation i ett par detaljstycken skulle på samma gång därifrån utbrytas och öfverföras till sitt rätta sammanhang utan även för min del velat medverka till, att något i detta afseende kunde redan vid denna riksdag vinnas. Därför har jag instämt i regeringsförslaget i denna del. På samma gång måste dock framhållas, att en oredig uppställning av expropriationslagstiftningen på detta sätt kommer till stånd och att dessutom specialbestämmelser, som för enahanda saker borde vara lika, därigenom utan fog komma att gå i sär.»

Herrar *af Ekenstam, Trana, Gezelius, greve Lagerbjelke, Dahl, Petersson* i Lidingö villastad och *Svensson* i Saläng, hava hemställt

dels att punkt 4 bort erhålla följande lydelse:

»för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål, vars tillgodoseende åligger kommunen eller samfälligheten»;

dels ock att punkt 7 bort ur förslaget utgå.

5 §.

Herrar *Persson* i Norrköping och *Lindhagen* hava ansett,

att Kungl. Maj:ts förslag i denna del bort oförändrat bifallas.

7 §.

Vid denna paragraf hava reservationer avgivits

dels af herrar *Widén*, *Stürner*, *Alexanderson*, *Pettersson* i Södertälje och *Olsson* i See, vilka ansett,

att denna paragraf bort tillstyrkas i den genom Kungl. Maj:ts proposition föreslagna lydelsen;

dels ock av herrar *Lindhagen* och *Persson*, vilka anført:

»Enligt förslaget skall löseskillingen för jorden motsvara 'fastighetens värde'. Detta är ju i någon mån en förbättring i gällande lags bestämmelser. Men fortfarande blir godtycket en avgörande faktor i nämndens värdesättning och isynnerhet kommer denna osäkerhet säkerligen fortfarande att lämna utrymme för en obehörig förhöjning i värdet. Det av utskottet förordade tillägget 'fulla' värdet är ägnat att ytterligare stimulera till en sådan utgång av den nya lagstiftningen.

En viktig sak vore därför, att de officiella värderingarna av fastigheterna för olika ändamål kunde tagas till måttstock även vid bestämmande av expropriationsersättning. En sådan uppfattning börjar göra sig gällande här och var i utlandet. Den är exempelvis fastslagen på Nya Zeeland. Det engelska arbetarpartiet lär nyligen hava uttalat sig i enahanda riktning och även de danska husmännens organisation har gjort det. Ett tillförlitligt officiellt taxeringsvärde skulle såsom nyligen anmärkts även kunna vara till nytta för bedömande av arrendeavgifters behöriga storlek förutom att det naturligtvis även gjorde sin tjänst på bästa sätt i beskattningsavseende och i andra hänseenden.

Det invändes nu att våra taxeringsvärden icke äro så väl avvägda, att de kunna tjäna till ledning såsom normalpris i förevarande fall. Emellertid får man väl icke säga, att de i allmänhet äro oriktiga. Även i förevarande fall erhålles en fastare utgångspunkt för värderingen, om man åtminstone utgår från taxeringsvärdena, och genom att lagstiftningen på detta sätt i flera avseenden giver dem ett visst vitsord kommer säker-

ligen småningom att framtvingas ett bemödande att göra dem verkligt vägledande på skilda orter.

Det hemställes alltså med åberopande av motiven i övrigt till herr Lindhagens motion (se ovan sid. 16—18):

att Riksdagen med anledning av herr Lindhagens motion måtte besluta, att denna § skall erhålla följande lydelse:

»För fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens värde. Såsom fastighetens värde skall anses dess taxeringsvärde eller vad av huvudfastighetens taxeringsvärde må anses å den exproprierade jorden belöpa, därest ej uppenbarligen framgår, att verkliga värdet över- eller understiger taxeringsvärdet. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriation eller den exproprierade delens användande, skall ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada ersättas.

Är den exproprierande på grund av åtagande eller av annan anledning pliktig vidtaga åtgärd till förebyggande eller förminskande av skada eller intrång, varde expropriationsersättningen därefter jämkad. Expropriationsersättningen skall bestämmas i penningar, att utgå på en gång.»

13 §.

Herr Olsson i See har anfört:

»Jag har inom utskottet yrkat, att i denna paragraf eller på annan lämplig plats måtte införas stadgande om skyldighet för sökanden att vid det första tillfälle, då målet handlägges av rätten, ställa säkerhet för gäldande av ersättning för den skada, som på grund av expropriationsanspråket kan uppstå för sakägare, i den händelse expropriationsfrågan slutligen förfaller. Utskottet har väl i 62 § föreslagit ställande av dylik säkerhet såsom förutsättning för rätt att återkalla anspråket. Men expropriationsfrågan kan förfalla, utan att återkallelse ägt rum, exempelvis om expropriationsrätten förverkas enligt 50 § och jordägaren ej heller finner med sitt intresse förenligt att påkalla expropriationens fullbordan. Även i detta fall borde hans rätt till ersättning för liden skada vara betryggad.»

23 §.

Herrar *Persson* i Norrköping och *Lindhagen* hava anført:

»I 23 § föreskrives att vid utseende av dem som äro valbara till ledamöter i expropriationsnämnder skall, i den mån det är möjligt, iakttagas, att länets olika delar och de särskilda slag av sakkunskap, som för expropriationsnämnder inom länet äga den största betydelsen, bliva behörigen företrädta bland de valbara, och för att behörigen tillgodose fastighetsägarna har uttryckligen stadgats, att halva antalet av dem landstinget och 12 av dem Konungens Befallningshavande utser skola vara ägare av fastighet. Som motsvarighet till denna sistnämnda tvingande bestämmelse angående antalet valbara ledamöter i nämnden av en viss samhällsklass torde böra stadgas möjlighet även för andra samhällsklasser att göra sina behöriga intressen gällande, i de fall där de eljest kunna komma att åsidosättas. Med nuvarande graderade valbestämmelser för utseendet av landstingsmän och stadsfullmäktige kan man nämligen befara att i många fall alltför ringa, om ens någon hänsyn tages till alla särskilda slag av sakkunnighet och allas behöriga intressen.

Garantier mot eventuella maktmissbruk från majoriteternas sida synas kunna vinnas på två sätt; det ena genom att i lagen uttryckligen fastslå de olika slag av sakkunskap, som skall företrädas bland de valbara, ungefär på samma sätt lagen något ensidigt föreskriver att fastighetsägare skola vara representerade. Det andra sättet är att låta de till nämnderna valbara väljas genom ett proportionellt valsätt. Det sista sättet torde äga företräde. Att valet inom landstingen och stadsfullmäktige av de till nämnderna valbara *under alla förhållanden* bör ske proportionellt, torde dock vara obehövt att fastställa, men rätt bör lämnas minoriteten att i erforderliga fall påkalla dylikt val. Genom att sådan rätt finnes lär oftast komma att förebyggas otillbörligt åsidosättande av berättigade intressen på möjligast allsidig sakkunskap bland de till expropriationsnämnder valbara.

I ovanstående syfte framlägges nedanstående förslag till lagbestämmelse, vilket tidigare blivit granskat av sakkunnige (det förelåg i en reservation till lagutskottets utlåtande nr 44 vid 1910 års riksdag rörande ny lag om aktiebolag), och hemställes därför att Riksdagen måtte till 23 § antaga följande tillägg:

Val inom landsting eller stadsfullmäktige skall, där sådant begäres, ske proportionellt. Namnen uppföras

därvid å en valsedel i en följd det ena under det andra. Äro å en valsedel upptagna flera namn än som skola väljas, anses de sista övertaliga namnen såsom obefintliga. Valsedel, som lyder å färre namn än ovan sagts, vare ändock giltig. Vid sammanräkningen gäller varje valsedel med hela sitt röstvärde för det första, med halva röstvärdet för det andra, med en tredjedel av röstvärdet för det tredje å densamma upptagna namnet; och så vidare enligt samma grund. Mellan lika röstetal skiljes genom lottnings. De personer, som sålunda erhållit högsta röstetalen, äro till det antal, som skolat väljas, utsedda som valbara till ledamöter i expropriationsnämnder.»

22—42 §§.

Med anledning av herr *K. J. Ekmans motion* hava vid avdelningen »Om expropriationsnämnd» reservationer avgivits

dels af herr *Lindhagen*, som anförde:

»För närvarande skola alla domare, även lekmän, avlägga domareed. Säkerligen kommer i en ny rättegångslag denna ed att utbytas mot ett högtidligt löfte. Kommitterades förslag till ny tryckfrihetslag ha i anslutning till denna uppfattning för jurymännen utbytt eden mot ett sådant löfte. På samma sätt synes mig för expropriationsnämnds medlemmar eden bort ha utbytt mot ett löfte och ej såsom förslaget innehåller just för dem ingenting alls stadgas i förevarande avseende.»

dels av herrar *af Ekenstam* och *Gezelius*, vilka ansett,
att 26 § bort erhålla följande lydelse:

26 §.

Den — — — (utskottets förslag) — — — i länet.
Varder annan än den, som avlagt domareed, utsedd till ordförande, ersättare för ordförande eller ledamot i expropriationsnämnd, skall han, innan han må tjänstgöra i sådan nämnd, inför domstol eller Konungens befallningshavande avlägga denna ed: Jag N. N. lovar och svär vid Gud och hans heliga evangelium, att jag utan våld och mannamån, efter mitt bästa

förstånd och samvete, skall verkställa den prövning, som i expropriationsnämnd kan på mig ankomma; så sant mig Gud hjälpe till liv och själ.

Uppdrag — — — uppdraget.

dels ock av herr *Alexanderson*, vilken, med huvudsakligt instämmande av herrar *Söderbergh* och *Olsson* i See, anförde:

»De av utskottet åberopade skälen mot införande av föreskrift, att ordförande och ledamöter i expropriationsnämnd skola avlägga ed, finner jag giltiga. Däremot har jag inom utskottet yrkat, att efter mönstret av bestämmelserna i 52 § förordningen om taxeringsmyndigheter stadgande borde införas av innehåll att ordföranden vid uppskattningsförrättningens början hade att erinra nämndens ledamöter ej mindre om dess förpliktelse att vinulägga sig om en rättvis uppskattning och samvetsgrant fullgörande av lagens föreskrifter i övrigt, än ock om deras skyldighet att hemlighålla förhandlingar och omröstning vid nämndens enskilda sammanträden. I sistnämnda hänseende må särskilt erinras därom, att lagförslaget väl i 37 § innehåller stadgande, att vid nämndens överläggningar till beslut ingen utom nämnden må närvara, och i 41 § sista stycket, att det ej må i protokollet införas eller »eljest kungöras», huru rösterna fallit, och ej heller skälen för beslutet uppgivas; men ingenstädes finnes en direkt till nämndens medlemmar riktad föreskrift om tystnadsplikt.»

61 §.

Herrar *af Ekenstam*, *Trana*, *Gezelius*, greve *Lagerbjelke*, *Dahl*, *Petersson* i Lidingö villastad och *Svensson* i Saläng hava ansett, att denna paragraf bort givas följande lydelse:

61 §.

Vill den, som genom ansökning om stämning till rätten fullföljt anspråk på expropriation, återkalla anspråket, göra han, sist innan nämnd på sätt i 21 § stadgas blivit tillsatt, hos rätten eller domaren skriftlig anmälan om återkallelsen *med bifogande av bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs*, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Den, som återkallat, åligger att ofördröjligen giva motparten del av återkallelsen. Vad — — — — — besittning.

62 §.

Herr *Olsson* i See har erinrat, att därest hans vid 13 § framställda yrkande vunne avseende, det av utskottet i förevarande paragraf framställda ändringsförslag borde förfalla.

68 §.

Herr *Dahl* har yrkat, att första stycket av denna paragraf måtte erhålla följande lydelse:

»Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärfvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet eller särskild rätt som nyss sagts i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, om talan därom instämmes inom tjugo år från det att expropriationen fullbordades. Lösningrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare eller hans rättsinnehavare och, om en del av fastigheten exproprierats, ägaren av den återstående delen, samt då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet som därav besväras.»

92 §.

Herr *Dahl* har ansett, att Kungl. Maj:ts förslag i denna del bort oförändrat tillstyrkas.

98 §.

Herrar *af Ekenstam*, *Trana*, *Gezelius*, greve *Lagerbjelke*, *Petersson* i *Lidingö* villastad och *Svensson* i *Salång*, som ansett, att andra stycket i denna paragraf bort erhålla följande lydelse:

»Sådant område vare husägaren berättigad köpa för en köpeskilling motsvarande — — — (utskottets förslag) — — — avräknad från köpeskillingen. Vill husägaren ej köpa och upplåter, där så ske kan, om-

rådet till honom med tomträtt, varde avgiften — — — skiljemän.

Vid avdelningen »8. *Särskilda bestämmelser om expropriation för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden*» hava reservationer vidare avgivits

dels av herrar *Widén, Söderbergh, Stårner, Pettersson* i Södertälje och *Jansson* i Edsbacken, vilka anför:

»För det fall, som behandlas i 97 och 98 §§, att mark, varå boningshus uppförts av annan än markens ägare, exproprieras för ändamål, som i 1 § 6 omförmäles, synes det vara riktigt, såsom utskottet framhåller, att vid uppskattningen av värdet å området, hänsyn icke lär kunna tagas till sådana förbättringar, vilka arrendator jämlikt 18 § i lagen om nyttjanderätt till fast egendom är berättigad borttaga, såsom byggnad, plantering eller annat, som kan från fastigheten flyttas. Men billigheten synes därutöver fordra, att vid sagda uppskattning hänsyn ej heller må tagas till annan förbättring, som området vunnit genom arbete eller kostnad, som nedlagts därå av husägaren eller föregående innehavare, vars rätt övergått å denne. Detta värde skall nämligen enligt 98 § läggas till grund för den köpeskillning eller tomträttsavgift, som husägaren har att vid markens upplåtelse erlägga. Emellertid torde härvid förbehåll böra göras därom att sådan förbättring dock bör tagas i beräkning, som enligt avtal, vilket ingåtts före denna lags trädande i kraft, skall vid besittningsrättens upphörande tillfalla markägaren utan ersättning till husägaren.

I enlighet härmed hava vi ansett att, i anledning av den av herr Lindhagen i ämnet väckta motionen, samt med huvudsaklig anslutning till vad i enahanda avseende föreslagits i den s. k. torpkommissionens förslag till 'lag om lösningsrätt för innehavare av vissa på fyrationio år eller längre tid avsöndrade lägenheter' en ny paragraf av följande lydelse bör införas efter 97 §, till följd varav paragrafnumren å de därefter följande paragraferna böra i överensstämmelse härmed ändras:

'98 §.

Skall mark, varå boningshus uppförts av annan än markens ägare, exproprieras för ändamål, som i 1 § 6 omförmäles, må vid uppskattning av det till huset hörande område hänsyn icke tagas till förbättring, vilken området vunnit genom arbete eller kostnad, som ned-

lagts därå av husägaren eller föregående innehavare, vars rätt övergått å denne; dock varde sådan förbättring tagen i beräkning, som enligt avtal, vilket ingåtts före denna lags trädande i kraft, skall vid besittningsrättens upphörande tillfalla markägaren utan ersättning till husägaren.»

dels ock av herrar *Lindhagen* och *Persson* i Norrköping, som yttrat:

»Under åberopande av den i herr Lindhagens motion anförda motivering (se ovan sid. 34—38), för såvitt den hänför sig till det i detta kapitel behandlade ämnet, få vi hemställa

att Riksdagen med anledning av herr Lindhagens motion måtte besluta att efter 97 § skall i detta kapitel inflyta två nya paragrafer så lydande

98 §.

Skall mark, varå boningshus uppförts av annan än markens ägare, exproprieras för ändamål, som i 1 § 6 mom. omförmäles, må vid uppskattning av det till huset hörande område hänsyn icke tagas till förbättring, vilken området vunnit genom arbete eller kostnad, som nedlagts därå av husägaren eller föregående innehavare, vars rätt övergått å denne.

99 §.

Vid värdering av jord, som enligt 1 § 6 mom. skall avstås, må icke heller hänsyn tagas till den stegring i jordens värde, som utan jordägarens åtgöranden uppkommit under den tid nyttjanderättshavaren eller föregående brukare, vilkens rätt övergått å nyttjanderättshavaren, varit i besittning av jorden; dock att denna tid ej må räknas längre tillbaka än högst tio år.

I den av andra reservanter avgivna reservation till förmån för ett stadgande av enahanda innehåll, som det i 98 § här ovan ifrågasatta, har till lagtexten fogats följande tillägg: 'dock varde sådan förbättring tagen i beräkning, som enligt avtal, vilket ingåtts före denna lags trädande i kraft, skall vid besittningsrättens upphörande tillfalla markägaren utan er-

sättning till husägaren.' Detta tillägg ha vi ansett ej skäligen böra inflyta i nämnda paragraf. Kontrakt av antydde beskaffenhet innebär ju ett, sakligt sett, obehörigt tillägnande av resultaten av andras arbete och omtanke och kan särskilt i sådana fall, varom här är fråga, i själva verket betraktas såsom ett pactum turpe, som ju enligt rättsdoktrinen ej är bindande. Vid den sociala expropriationen i synnerhet bör tillses, att mänsklig rätt får något att säga vid sidan av den formella rätten.»

Övergångsbestämmelsen.

Vid detta stadgande hava reservationer avgivits

dels av herrar av Ekenstam, Trana, Gezelius, greve Lagerbjelke, Dahl och Petersson i Lidingö villastad, vilka ansett

att Kungl. Maj:ts förslag i denna del bort oförändrat tillstyrkas;

dels ock av herr Alexanderson, som anfört:

»Till stöd för det ändringsförslag, utskottet i enlighet med herr Olofssons i Digernäs motion framlagt i fråga om övergångsbestämmelsen, har utskottet åberopat 'praktiska skäl'. Utskottet torde härmed i främsta rummet hava åsyftat angelägenheten att undvika, att initiativtagare till ett kommunikationsföretag, vilka i samband med koncession erhållit expropriationstillstånd, ställas i valet mellan att antingen låta den vunna koncessionen förfalla för att börja om från början eller ock nödgas underkasta sig nu gällande lags oförmånligare grunder för ersättnings bestämmande.

För min del finner jag utskottets ståndpunkt även principiellt taget riktig *så tillvida* som det synes mig, att icke redan tidpunkten för meddelandet av expropriationstillstånd bör anses avgörande för frågan, huruvida den äldre eller den nya lagen skall tillämpas vid ersättnings beräkning. Först i och med att exproprianten vidtager en åtgärd, som innebär att han mot jordägaren eller rättighetsinnehavaren gör bruk av den erhållna befogenheten, synes för denne senare en rättslig situation hava i förevarade hänseende inträtt, som icke längre bör rubbas av en ny lags ikraftträdande. En dylik åtgärd vidtages emellertid icke alltid först genom expropriationsärendets instämmande, utan föreligger möjligen redan tidigare, nämligen genom besittningstagande av expropriationsföremålet. Det synes också väsentligen vara hänsyn till dens rätt, som sålunda redan avhånts

besittningen, vilken bestämt det k. förslagets ställning i denna punkt, ehuru förslaget går längre än härav betingas.

I enlighet med vad nu utvecklats, anser jag, att övergångsbestämmelsen i det k. förslaget bör undergå allenast den ändring, att orden: 'expropriation, vartill Konungen före samma dag lämnat tillstånd' utbytas mot orden: 'fastighet eller särskild rättighet, som den exproprierande före samma dag tagit i besittning'.»

2:o) *Beträffande utskottets hemställan under B).*

Reservationer hava avgivits

dels av herrar af Ekenstam, Trana, Gezelius, greve Lagerbjelke och Holmdahl med yrkande,

att utskottets hemställan under III:o om skrivelse till Kungl. Maj:t med anledning av herr Lindhagens motion och herr Perssons med fleras motion punkt 2:o) icke måtte av Riksdagen bifallas.

dels ock av herrar Lindhagen och Persson i Norrköping, som anført:

»Såsom under § 1 redan erinrats av hr Lindhagen synes oss den nuvarande situationen kräva att från deras sida, som livligt inse den trängande betydelsen för beroende små jordbrukare och den jordlösa befolkningen i landet av en lagstiftning om social expropriation, denna angelägenhet framföres omedelbart i riksdagen, då regeringen genom undanskjutande av norrlandskommitténs förslag, torpkommitténs förslag och de i riksdagen av socialdemokratiska gruppen väckta motionerna i ämnet visat sig icke behärta tillräckligt denna saks allvarliga innebörd. Det synes oss också kunna hava sin betydelse för detta arbetes upptagande framdeles, att de riktlinjer i ämnet, som vi anse vara oavvisliga och som betonats i hr Lindhagens samt hr Sven Perssons m. fl. motioner, även få taga form i ett utarbetat lagförslag. Med framförandet av ett sådant förslag ha vi ock framför allt velat fastslå, hurusom denna sak ej tål något uppskov. För varje år som går utan att något åtgöres i förevarande avseende lida en myckenhet fattiga människor obotlig skada till frihet, hälsa och egendom, oaktat i 16 § regeringsformen föreskrives, att Konungen ej äger någon i något avseende 'fördärva eller fördärva låta'.

En definitiv lagstiftning i det omfattande ämnet skulle möjligen kunnat åstadkommas redan nu genom en nitisk samverkan mellan lagutskottet samt regeringen och dess ämbetsmän. Då emellertid en strävan i detta avseende ej ens blivit ifrågasatt, så ha även vi blivit urständssatta att kunna framlägga ett förslag till lagstiftning, som kan göra anspråk på att vara definitiv. Däremot möter mindre svårigheter att, såsom ibland även hos oss på senare tider ägt rum speciellt i jordfrågan, föreslå en provisorisk lagstiftning för avhjälpande av det för handen varande nödläget för en myckenhet människor i landet. Till vägledning hava vi därvid haft, utom främst sakens natur, även de avfattningar i lagform, som förekomma i norrlandskommitténs och det av hr Wedin motionsvis nu framförda förslag, som avgivits av reservanter i nämnda kommitté, och vidare de förslag i detaljpunkter, som avgivits av torpkommittén och av oss vid förra riksdagen (lagutskottets utlåtande nr 47). Slutligen ha vi också med intresse tagit del av den nyaste engelska lagstiftningen, som är byggd på rikliga erfarenheter. Till sist torde böra erinras att den ofta uttalade fruktan, att riksdagen ej lämpligen bör omedelbart antaga en lagstiftning, som ej varit föremål för juridisk detaljgranskning inom ämbetsverken, saknar väsentligen fog och även understundom fått giva vika för nödvändigheterna. Ett av riksdagen antaget förslag skall för övrigt alltid undergå sådan granskning på ett eller annat sätt, innan det av Kungl. Maj:t stadfästes, vadan några verkliga äventyrligheter icke föreligga.

Till följd av den korta reservationstiden i utskottet hava vi icke medhunnit att såsom vi önskat närmare motivera det av oss framlagda lagförslagets olika bestämmelser utöver vad som de tre av herrar Wedin, Lindhagen och Sven Persson m. fl. väckta motionerna innehålla.

Vi tillåta oss emellertid erinra om, att de närmare förtydliganden och begränsningar, som efter mera ingående överväganden kunna bli fastslagna i en definitiv lagstiftning, äro mindre behöfliga i en provisorisk lagstiftning. Det ligger nämligen i sakens natur, att regeringen, vilken åligger prövningsplikt efter föreliggande omständigheter, skall tillämpa en sådan lag med nödig varsamhet och låta den komma i tillämpning företrädesvis endast i sådana nödfall, där ett uppskov skulle äventyra berättigade intressen.

Beträffande förfogandet över den jord, som av staten exproprieras, synes det ligga i sakens natur och vara för dess vidare ändamålsenliga framfärd oundgängligt, att jorden genom den av staten anordnade expropriationen även i första hand tillfaller staten. När det sedan gäller spörsmålet om upplåtelsesättet, synes det oss vara tämligen likgiltigt, vilka former användas, blott de tjäna det sakliga innehåll, som är oefftergivligt,

och detta är dels ett betryggande av besittningshavarens verkliga rätt och dels ett betryggande av ändamålets bestånd. Det är en svår fråga att finna former, som tjäna dessa båda ändamål, och de hava hitintills aldrig på ett fullt tillfredsställande sätt upptäckts. I England med sin långa erfarenhet av olika expropriationslagar för socialt ändamål har man dock numera kommit till den insikten, att småbrukarna finna sig både vid starten och i längden bäst till rätta med att det allmänna behåller äganderätten till den exproprierade jorden, liksom givetvis detta också är den tryggaste utvägen för att för framtiden bevara det ändamål, för vilket det allmänna nedlagt så mycken omtanke och omkostnader. Enligt 1907 års engelska lag får statens jord, på grund av dessa erfarenheter och till skillnad mot vad förut gällt, icke säljas men väl utarrenderas för småbruksändamål. Man må ock besinna, att det nu ej vidare är fråga om utarrendering utan eftertanke efter det gamla systemet. Det nya betraktelsesätt, som slagit igenom i England och även hos oss med antagandet av en lag om social expropriation kommer att göra sig gällande, återgives av professor Steffen i hans framställning för emigrationsutredningens räkning av lagstiftningen rörande småbruk och jordlotter i England sålunda: 'De blivande småbrukarna, som ej ha eget kapital nog för att köpa jorden och ej vilja belasta sig med kapitallån, motsvarande jordens saluvärde, hava möjligheten att bliva arrendatorer på kommunernas eller statens jord och att bliva behandlade enligt den *socialpolitiska* principen om småbrukens samhällsgagnelighet i stället för enligt den *privatekonomiska* principen om största möjliga penningvinst åt jordägaren och ett godtyckligt utövande av jordägarerätten i överensstämmelse med en enskild jordägarefamiljs skiftande intressen och åskådningssätt.'

Dessa viktiga överväganden äro emellertid förbehållna det definitiva lagstiftningsarbetet. I en provisorisk lag kan självfallet ej komma i fråga att medgiva ett avhändande av den mödosamt förvärvade statsjorden, innan detta övervägande ägt rum.

Beträffande jordlösens belopp, förtjänar erinras, att den engelska lagstiftningen lagt denna sak i handen på en kunnig och opartisk skiljoman 'utan inblandning av juridiska biträden och fackmän'. I detta sista avvisande av den utav de enskilda intressena avlönade sakkunskapen ligger åtskilligt, som nog har sin synnerliga betydelse även för våra förhållanden. Vi ha därför varit betänkta på att föreslå ett tillägg till 8 § i sådant syfte, men emellertid nöjt oss med att erinra om saken i motiveringen.

Slutligen må framhållas, att nödiga penningemedel måste ställas till kommissionernas förfogande för tillämpningen av både en provisorisk och

en definitiv lagstiftning. Ett överbäggande måste således även i detta avseende äga rum och kunna därutinnan lärrika föredömen inhämtas från de engelska statsmakternas åtgöranden i denna del av ämnet.

Vi hemställa alltså:

I:o att riksdagen med anledning av herrar Lindhagens och Wedins motioner måtte för sin del antaga följande *provisoriska*

Lag om expropriation av jord för vissa sociala ändamål.

1 §.

Från fastighet, som är av större omfattning och ej tillhör stat, kommun eller municipalsamhälle, samt från fastighet, tillhörig bolag, förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person, vilken ej har sitt bo eller hemvist å fastigheten och uppenbarligen besitter den huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastning, må jord tagas i anspråk genom expropriation, om det prövas nödigt:

1) för att bereda torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare tryggad förfoganderätt över jordbruket med erforderlig skog, odlingsmark, bete eller annat nödigt tillbehör;

2) för att bereda den jordlösa obemedlade befolkningen jord med nödigt tillbehör till nya jordbruk;

3) för att bereda innehavare av egna hus på ofri grund tryggad besittningsrätt till marken;

4) för att bereda synnerligast den mindre bemedlade befolkningen erforderlig tillgång på tomtmark för bostadsändamål.

2 §.

Skyldighet att avstå jord, som i 1 § sägs, äger ej rum, då marken kan anses oundgängligen behöfelig för befintlig eller tillämnad anläggning å huvudfastigheten eller dess brukande i annat avseende eller markens avstående eljest med avseende på förekommande omständigheter ej synes kunna skäligen åläggas jordägaren.

3 §.

Frågan om skyldighet att avstå jord enligt denna lag prövas för de sex nordligaste länen av vederbörande »jordbrukskommissioner», och inom övriga län av jordkommissioner, som böra för varje sådant län tillsättas enligt enahanda grunder. Intill dess för sistnämnda län jordkommissioner kommit till stånd, utövas prövningsrätten liksom övriga enligt denna lag kommission åliggande uppgifter av konungens befallningshavande.

Avslås framställning om expropriationen helt eller delvis eller har bifallen ansökan helt eller delvis blivit bestridd av jordägaren, skall frågans slutliga avgörande underställas konungens prövning.

4 §.

Expropriationen utföres genom statens försorg. Kommissionen tillkommer i sådant avseende att i väckt fråga om jords avstående föranstalta utredning samt vidtaga de övriga åtgärder, som för sakens bringande till slut erfordras, ävensom att i alla mål och ärenden, som föranledas av dylik fråga, utföra statens talan.

5 §.

Inom varje kommun bör i mån av behov och alltid, ifall kommissionen därom gör framställning, för en tid av två år väljas en jordkommitté av minst tre högst fem personer, vilken uti frågor om avstående av jord, som är belägen i kommunen, äger medverka vid utförandet av kommissionens uppgift. Vid valet, som hålles å kommunalstämma, äger en var i kommunens allmänna angelägenheter röstberättigad person röst rätt; och har varje röstande en röst. Vid lika rösträtt skiljer lotten.

6 §.

Fråga om viss jords avstående kan hos kommissionen väckas av den, som önskar besittningsrätt till jorden, samt vidare av kommunens jordkommitté, kommunens beslutande myndighet eller minst tio i kommunens allmänna angelägenheter röstberättigade personer. Kommissionen äger ock omedelbart upptaga dylik fråga till behandling.

7 §.

1. För jord, som exproprieras, skall erläggas löseskilling i penningar, motsvarande jordens värde. Såsom jordens värde skall anses dess taxeringsvärde eller vad av huvudfastighetens taxeringsvärde må anses å jorden belöpa, därest ej uppenbarligen framgår att verkliga värdet över- eller understiger taxeringsvärdet.

2. Vid värdering av jord, som enligt 1 § mom. 1 eller 3 skall avstås, må hänsyn icke tagas till den förbättring jorden kan hava vunnit genom arbete eller kostnad, som nedlagts därå av nyttjanderättsinnehavaren eller ock av föregående brukare, vilkens rätt övergått å nyttjanderättsinnehavaren, utan skall till grund för värderingen läggas jordens skick, då den från huvudgården uppläts, i den mån sådant kan utrönas.

3. Vid värdering av jord, som enligt 1 § mom. 1 eller 3 skall avstås, må icke heller hänsyn tagas till den stegring i jordens värde, som utan jordägarens åtgöranden uppkommit under den tid nyttjanderättshavaren eller föregående brukare, vilkens rätt övergått å nyttjanderättshavaren, varit i besittning av jorden; dock att denna tid ej må räknas längre tillbaka än högst tio år.

4. Beträffande jord, som enligt 1 § mom. 1 skall avstås, får vid uppskattning av inägor och skogsmark å fastighet, som av ägaren förvärvats huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen, i allmänhet ej tagas hänsyn till inägornas och skogsmarkens värde för jordbruksändamål utan endast till vad de kunna anses värda såsom skogsmark. Tillika bör i detta fall vid bestämmande av lösen för såväl inägor och skogsmark som åbyggnader jämväl fästas avseende å de utgifter ägaren i verkligheten kan i god tro antagas hava fått vidkännas för desamma; och må lösen ej överskrida dessa utgifter, där ej särskilda omständigheter anses böra därtill föranleda.

5. Skada, som annan än ägaren lider, bestämmes till dess skäligen belopp.

8 §.

Kan ej överenskommelse träffas om lösen för den jord, som skall avstås, eller om ersättning för skada, som annan än ägaren lider, varde lösen eller ersättningen bestämd av kommissionen. Klagan mot beslutet må föras i den ordning, som för ekonomimål i allmänhet är stadgad. Sådan klagan må föras jämväl av den, som innehar nyttjanderätt till jorden.

Finner kommissionen, jordägaren och den, som söker jord, utan meningsskiljaktighet lämpligare, att lösen bestämmes i den ordning gällande

lag om expropriation föreskriver, må denna ordning i stället lända till efterrättelse, dock att, där parterna ej enas om val av nämnd, denna skall utgöras av ordföranden och två ledamöter, av vilka parterna välja var sin.

9 §.

Bestående avtal om nyttjanderätt till jord, som avstås, vare fortfarande gällande, där ej staten före bestämmandet av jordlösen påyrkat avtalets upphörande; och må förty någon ersättning för förlust av nyttjanderätten ej kunna ifrågakomma annat än då uppsägning, på sätt nyss är sagt, ägt rum.

10 §.

Mark, som genom statens försorg exproprieras enligt denna lag, blir statens egendom. Kommissionen äger å statens vägnar upplåta jorden främst till den, för vilkens räkning expropriationen ägt rum, med en besittningsrätt, som är fullt betryggande för jordinnehavaren och tillika upprätthåller ändamålet med jordens avlösning. Upplåtelsen skall ske mot en avgift, som förräntar den utgivna jordlösen och kostnaden för expropriationen. Tvist om avgiftens belopp prövas av domstol.

Äganderätt till exproprierad mark må ock kunna överlätas å kommun eller municipalsamhälle mot villkor av oförytterlighet, erläggande av en köpeskilling, motsvarande den utgivna jordlösen och kostnaden för expropriationen samt jordens upplåtande till enskilde efter enahanda grunder, som ovan sägs. Tvist om köpeskillingens belopp prövas av domstol.

Då jord, som enligt 1 § mom. 1 eller 3 avstås, är på arrende upplåten till någon, som ej innehar annat avsevärt jordbruk, bör arrendatorn äga företrädesrätt till egendomens övertagande, och vare därför sådan arrendator, där arrendet ej med jordens avstående upphört, berättigad att även före arrendetidens slut övertaga jorden på stadgade villkor.

11 §.

Sedan ägaren till den jord, vars avstående ifrågasättes, delgivits därom framställt yrkande, må frågans fullföljande ej förhindras därav, att jorden övergår till sådan ägare, som enligt denna lag icke är skyldig att avstå jord.

12 §.

I allt övrigt, varom i denna lag rörande expropriationen ej särskilt stadgats, gälle i tillämpliga delar gällande lag om expropriation.

13 §.

Erforderliga föreskrifter för kommissionens verksamhet utöver vad denna lag innehåller meddelas av konungen.

14 §.

Rörande expropriation av fastighet för att inom bebyggt område vid järnvägsstation, hamnplats eller fiskläge eller å annan ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden är särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1914 samt gäller tills vidare intill den 1 juli 1917.

2:o) att riksdagen med anledning av herr Lindhagens och herr Perssons i Norrköping m. fl. motioner ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte snarast möjligt låta utarbeta och för Riksdagen framlägga *definitivt* förslag till lag om expropriation i erforderliga fall av jord från fastigheter av angivet slag för ovannämnda sociala ändamål, nämligen:

1) för att bereda torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare tryggad förfoganderätt över jordbruket med erforderlig skog, odlingsmark, bete eller annat nödigt tillbehör;

2) för att bereda den jordlösa obemedlade befolkningen jord med nödigt tillbehör till nya jordbruk;

3) för att bereda innehavare av egna hus på ofri grund tryggad besittningsrätt till marken;

4) för att bereda synnerligast den mindre obemedlade befolkningen erforderlig tillgång på tomtmark för bostadsändamål.»